

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

TÜRK HUKUK TARİHİNDE TANZİMAT DÖNEMİ
CEZA MAHKEMELERİNİN GELİŞİMİ

Abdurrahman BAŞDEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi İbrahim ÜLKER

Konya-2023

TÜRK HUKUK TARİHİNDE TANZİMAT DÖNEMİ

CEZA MAHKEMELERİNİN GELİŞİMİ

ÖZET

Osmanlı Devleti tarih sahnesine çıktığı ilk günden itibaren yargılama sistemine, yargılama sujelerine ve tebaasını oluşturan gayrimüslimlerin haklarına ayrı bir hassasiyet göstermiştir. Adalet sisteminin temel kaynağını İslam hukuk sisteminden alan Osmanlı, zamanın şartlarına ve değişen dünya düzenine göre adalet sisteminde ıslahatlar yapmaktan çekinmemiştir. Yargı sistemine en derin etki eden husus ise Tanzimat süreci olmuştur. Tanzimat ile birlikte Osmanlı, ıslahatlarını gerçekleştirebilmek adına yüzünü batıya dönmüş, İslam dini hükümleri ile ceza yargılamaları açısından ikili bir sentez sağlamaya çalışmıştır. Klasik dönemde şer'iyeye mahkemeleri tarafından yapılan yargılamalarda günümüze benzer bir şekilde ceza davaları ve hukuk davaları ayrımı yapılmamıştır. Osmanlı kadısı önüne gelen tüm uyuşmazlıkları şer'i ve örfi hukuk kuralları kapsamında çözümlenmeye çalışmıştır.

Islahat arzusu ile birlikte devlet teşkilatı değişmiş, tek hakimli yargılama sisteminden vazgeçilerek meclis rolünde yargılamaya ehil makamlar kurulmuş, nizamiye mahkemelerinin yıllar içerisinde şer'iyeye mahkemelerinin üzerine çıkarak asıl mahkeme rolünü üstlenmiş, Tanzimat Fermanı'ndaki kazanımların korunması amacıyla şeriata uygun bir şekilde batılı kanunlar iktisap edilmiş, verilen kararların hukuka uygunluğunun denetlenmesi amacıyla sistematik kanun yolları tahsis edilmiş, savcılık ve avukatlık gibi mesleklerin ortaya çıkmasına olanak tanınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat Fermanı, Ceza Kanunnamesi, Nizamiye Mahkemeleri

DEVELOPMENT OF CRIMINAL COURTS IN THE TANZIMAT ERA IN TURKISH LEGAL HISTORY

ABSTRACT

From the very beginning of its emergence on the historical stage, the Ottoman Empire showed a special sensitivity towards its judicial system, subjects of justice, and the rights of its non-Muslim population who constituted its subjects. Deriving its fundamental source from the Islamic legal system, the Ottoman Empire did not hesitate to make reforms in its justice system in accordance with the conditions of the time and the changing world order. The most profound influence on the judicial system came with the Tanzimat period. With Tanzimat, the Ottoman Empire turned its face towards the West in order to carry out its reforms and attempted to achieve a dual synthesis between Islamic religious provisions and criminal justice in terms of its justice system. In the classical period, there was no distinction made between criminal and civil cases in the trials conducted by the Sharia courts. The Ottoman qadi tried to resolve all disputes brought before him within the framework of both Sharia and customary law.

With the desire for reform, the state organization changed, abandoning the single-judge judicial system and establishing competent authorities for trials in the role of a council. The nizamiye courts gradually surpassed the Sharia courts and assumed the main role of a court. In order to preserve the gains in the Tanzimat Edict, Western laws that were compatible with Sharia were adopted, systematic legal channels were allocated to ensure the legality of decisions, and professions such as prosecution and lawyering were allowed to emerge.

Furthermore, during the Tanzimat period, the rights of non-Muslims were expanded. Particularly with the 1856 Reform Edict, non-Muslims were recognized as Ottoman citizens, granting them rights such as being tried under civil law and serving in the military. Additionally, during this period, the rights of women in the judicial system were also addressed and reforms were made to improve their status.

Keywords: Tanzimat Edict, Penal Code, Nizamiye Courts

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR CETVELİ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT ÖNCESİ YARGI TEŞKİLATI

I. GENEL OLARAK	4
II. KLASİK DÖNEM YARGI MENSUPLARI	5
A. Şeyhülislam.....	5
B. Kazasker	7
C. Kadı	9
D. Kadı Yardımcıları	11
III. OSMANLI KLASİK DÖNEM MAHKEMELERİ	12
A. Klasik Dönem Şer'iyeye Mahkemeleri	13
B. Dîvan-ı Hümayun.....	14
C. Osmanlı Klasik Dönem Konsolosluk Mahkemeleri	16
D. Divan Mahkemeleri	17
1. Cuma Divanı	17
2. Çarşamba Divanları	18
3. Kazasker Divanı.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİ CEZA MAHKEMELERİ TARİHİ

I. GENEL OLARAK	20
II.TANZİMAT SEBEPLERİ VE TANZİMAT FERMANININ İLANI.....	21
A. III. Selim Dönemi ve Tanzimat'a Etkileri	23
B. II. Mahmud Dönemi ve Tanzimat'a Etkisi	24
C. Tanzimat'ın Nedenleri	25
1. Dış Baskılar.....	26
2. Mevcut Hukukun İhtiyaçlara Yanıt Vermemesi.....	26
3. Devleti Güçlendirme ve Modernleşme Arzusu	27
4. Ticaret Hayatının Etkileri	28
III. MECLİS-İ VALA-YI AHKAM-I ADLİYYE	28
A. Meclis-i Ali Umumi	33
B. Meclis-i Ali Tanzimat	33
IV. ŞURA-YI DEVLET	35
V. DÎVAN-I AHKAM-I ADLİYYE	38
VI. TAŞRA MECLİSLERİ.....	40
A. Muhassıl Meclisleri.....	40
B. Memleket Meclisleri	42
C. Eyalet Meclisleri	43
D. Meclis-i Tahkikat	45
VII. NİZAMİYE MAHKEMELERİ	45
A. Nizamiye Mahkemelerinin Gelişimi.....	47
1. Nahiyelerde Yargılamaya Yetkili Meclisler - Sulh Meclisleri	49
2. Kazalarda Yargılamaya Yetkili Meclisler - Deavi Meclisleri	49

3. Sancaklarda Yargılamaya Yetkili Meclisler- Meclis-i Temyiz-i Hukuk ve Cinayet Meclisleri	50
4. Vilayetlerde Yargılamaya Yetkili Mahkemeler- Vilayet-i Temyiz-i Hukuk ve Cinayet Meclisleri	51
5. 1871 Tarihli Mahakim-i Nizamiye Hakkında Nizamname ile Yapılan Değişiklikler	54
B. NİZAMİYE MAHKEMELERİ SUJELERİ	56
1. Toplu Hakim Sistemi ve Nizamiye Mahkemeleri Hakimleri	56
2. Nizamiye Mahkemelerinde Savcılar (Müddei-i Umumiler).....	58
3. Nizamiye Mahkemelerinde Sorgu Hakimleri (Müstantikler).....	61
4. Nizamiye Mahkemelerinde Avukatlık (Muhamiler)	62
VIII. TANZİMAT DÖNEMİ ŞER'İYYE MAHKEMELERİ	63
A. Şer'iyye Mahkemelerinin Görev ve Yetkilerinin Daraltılması.....	65
B. Tanzimat Dönemi Şer'iyye Mahkemelerinde Kadıların Konumu ve Görevleri	68
C. Tanzimat Dönemi Şer'iyye Mahkemelerinde Kanun Yolları	69
IX. TANZİMAT DÖNEMİ CEZA KANUNLARI VE CEZA HÜKÜMLERİ İÇEREN DİĞER KANUNLAR	71
A. 1840 Tarihli Ceza Kanunnamesi (Kanunname-i Hümayun)	71
B. 1851 Tarihli Ceza Kanunnamesi (Kanun-i Cedit)	73
C. 1858 Tarihli Ceza Kanunnamesi	74
D. Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye	78
E. Kanun-i Esasi	79
F. 1879 Tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu	81
G. Mi'yar-ı Adalet	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MECLİS-İ VALA'DA GÖRÜLEN BİR OLAYIN İNCELENMESİ

I. 1850 TARİHİNDE GERÇEKLEŞMİŞ OLAYIN ÖZETİ	84
II. SORUŞTURMA AŞAMASININ İNCELENMESİ	84
A.Soruşturma Aşamasının Başlangıcı	86
B. Soruşturma Aşamasında Delillerin Toplanması.....	87
C. Soruşturma Aşamasında Güvenlik Tedbirleri	89
III. KOVUŞTURMA AŞAMASININ İNCELENMESİ	91
A. Verilen Kararın İncelenmesi	91
B. Suç ve Ceza Açısından Değerlendirmeler.....	92
C.Meclis-i Vala Yargılamasının İncelenmesi	93
1. Soruşturma Aşamasında Delillerin Değerlendirilmesi	95
2. Darb Suçu Açısından İnceleme.....	97
3. Rüşvet Suçu Açısından İnceleme	97
4. Görevi Kötüye Kullanma Suçu Yönünden İnceleme	99
IV. İNFAZ AŞAMASININ İNCELENMESİ	99
A. Pranga Cezası	99
B. Hapis Cezası.....	100
C. Kürek Cezası	101
SONUÇ	103
KAYNAKÇA	109

KISALTMALAR CETVELİ

Akt.	: Aktaran
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
BKZ	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	: Cilt No
DEÜHFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
E.	: Esas Numarası
EÜHFD	: Erzurum Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
EKEV	: Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı
İA	: İslam Ansiklopedisi
İÜHFD	: İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
K	: Karar Numarası
m.	: Madde
MAKU SOBED	: Mehmet Akif Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
S.	: Sayı No
s.	: Sayfa Numarası
SÜHFD	: Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Hukuk bilimi zamanın şartlarına göre şekillenen, uygulanmış olduğu ülkedeki toplum yaşamından etkilendiği kadar tüm dünyadaki gelişmelerden de etkilenen bilim dalıdır. Bu değişim ve gelişim sürecinin incelenmesi, hukukun gelecekte nasıl bir durumda olacağına ilişkin olarak yol gösterici olacaktır. Günümüzde uygulanan pozitif hukuk sistemi, aynı bu şekilde uzun yıllardan beridir, gelişim ve değişim süreci içerisinde yer almaktadır. Bu süreçlerin sebepleri savaşlar, teknolojik gelişmeler, ekonomik hayat, din gibi toplumları derinden etkileyecek hareketler gösterilebileceği gibi kitlesel hareketler ve eylemler de yine hukukun değişimine ve gelişimine hizmet etmişlerdir.

Türk-İslam Devletleri'nde adalet denildiğinde akla gelen ilk devlet Osmanlı Devleti olmuştur. Osmanlı dönemi hukuk sisteminin de asli kaynağı bir İslam ülkesi olması sebebiyle pek doğaldır ki İslam dininin getirmiş olduğu kurallar bütünüdür. Türklerin İslamiyet'in kabulü ile İslam dininin kaynaklarında özellikle toplumsal yaşama dair hükümler bir hukuk kuralı olarak toplum hayatına girmiş, İslamiyet'in yükselişi ile birlikte hukuk kuralları da aynı şekilde değişime ve gelişime daha açık hale gelmiştir. Osmanlı Devleti kendisinden önceki Türk- İslam devletlerinde uygulanan kuralları temel olarak uygulamakla birlikte, kendi içerisinde bu kurallara devlet teşkilatının getirmiş olduğu uygulamalar sayesinde kendisinden önce uygulanmamış pek çok yeniliği ve değişimi de eklemiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti hem evrensel hukuk açısından hem de İslam hukuku açısından, adalet sistemini sürekli bir şekilde dinamik tutmaya çalışmıştır.

Hukuk kurallarının uygulanması İslamiyet'in ilk yıllarında devlet başkanına ait olduğu açıktır. İslam devlet başkanları yönetsel yetkilerinin yanında yargılama yetkileri ile de donatılmış, kuvvetler ayrılığı şeklinde bir yönetim anlayışı benimsenmemiştir. İslam devletinin büyümesi, sınırlarının gelişmesi, devletin teşkilatlanıp kurumsallaşmaya başlaması ile birlikte devlet başkanlarının da artık yargılama yetkisini vekil aracılığı ile sürdürmesi gerekmiştir. Yargılamaya ilişkin yetkilerin devri ile birlikte kadılık kurumu ortaya çıkmış ve devlet başkanları adına yargılamaya ehil kimseler tarafından mahkeme faaliyetleri yürütülmüştür. İslam

devletlerinde yargılama hususu üzerinde ayrıca bir ehemmiyet gösterilmiştir. Bu durumun nedeni ise İslam dininin asıl kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de adalet ile ilgili olarak çok açık emirlere yer verilmesidir. Nisa Suresi 135. Ayette “*Ey iman edenler, kendiniz, anne-babanız ve yakınlarınız aleyhine bile olsa, Allah için şahidler olarak adaleti ayakta tutun. (Onlar) ister zengin olsun, ister fakir olsun; çünkü Allah onlara daha yakındır. Öyleyse adaletten dönüp hevanıza uymayın.*” denilerek adalet verilmesi gereken ehemmiyeti, adalet önünde eşitliği ve adaletin sürekliliği gibi konuları açıkça vurgulamıştır. Osmanlı hukuk sisteminin de aynı şekilde İslam hukukundan ve doğal olarak da Kur'an hükümlerinden doğması sebebiyle, yargılama ve adalet hizmetine her zaman oldukça önem verilmiştir.

Adalet verilen önem neticesinde Osmanlı'nın kuruluşundan Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar geçen süreçte, kadıların şer'iyeye mahkemelerinde yapmış oldukları yargılamalar, adalet duyulan güvenin sarsılmaması amacıyla getirilen kanun yolları, dava türlerine göre yapılacak yargılamalarda mahkemelerin değişerek görev ve yetki kurallarının ilk örneklerinin oluşması, yargıçların (kadıların) eğitimi gibi pek çok duruma hususi ehemmiyet gösterilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin adalet sistemi de hukukun değişim ve gelişim serüvenine karşı koyamamış, özellikle devlet yapısının zayıflaması, batı ülkeleri ile ilişkilerin artması, Osmanlı tebaasının bir kısmını oluşturan gayrimüslimlerin hakları için oluşan baskılar gibi nedenler Osmanlı'nın adalet sisteminin değişmesine sebebiyet vermiştir. Bu değişimin başlangıç noktası olarak da Tanzimat Fermanı'nın ilanı kabul edilmiştir.

Hukuk bilimindeki bu değişim ve gelişimi, çalışmamızda Osmanlı Tanzimat Dönemi ve ceza mahkemeleri açısından incelenmiştir. Yaşanılan bu sürecin daha iyi anlaşılabilmesi adına tezimizin birinci bölümünde klasik döneme dair özellikle yargılamaya yetkili kişi ve makamların neler olduğu, Tanzimat sürecine giderken Osmanlı'da ve Avrupa'da yaşanan gelişmelerin neler olduğunu ve bu süreçlerin ceza yargılamasına ne şekilde etki ettiği incelenmiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilanı sürecinde Osmanlı'nın genel durumu, Tanzimat'ın sebepleri incelenmiş, Tanzimat sonrasında ise oluşan meclisler, nizamiye mahkemeleri, Tanzimat sonrası şer'iyeye

mahkemeleri, uygulanan ceza kanunnameleri gibi hususlar tezimizin ikinci bölümünde incelenmiştir.

Tezimizin üçüncü bölümünde ise yaşanan somut bir olayın soruşturma, kovuşturma ve infaz aşamaları ayrı ayrı incelenmiş, dönemin ceza kanunu ve evrensel ceza ilkeleri ile kıyaslanarak ceza yargılamasının değişimi somut bir olay üzerinden anlatılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT ÖNCESİ YARGI TEŞKİLATI

I. GENEL OLARAK

İslam hukuku İslam'ın ilk yıllarından beridir yasama, yürütme, yargı erklerinin devlet başkanı bünyesinde bünyesinde toplanarak kuvvetler birliği şeklindeki işlemiştir. Bu durum İslam hukukunu esas alan tüm ülkelerde ortak bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam devletlerindeki bu işleyiş, daha sonraları kitlelerin ve yüzölçümlerin büyümesi ile yargılama hizmetine yönelik olarak vekillendirmeler ile yürütülmüştür. Bu uygulama ilk defa Hz. Ömer zamanında başlamış olup adliye ve idare teşkilatı birbirinden ayrılmış, vilayetlere ayrı ayrı vali, kadı ve tahsildar tayin edilmiştir.¹

İslam hukukunun esas olduğu Emeviler, Abbasiler ve Selçuklularda uygulanan hukuk sistemi ve yargılama teşkilatı Osmanlı'yı da derinden etkilemiştir.² İslam hukukundan doğan adalet anlayışı temel özelliklerini korumakla birlikte, zamanla Osmanlı Devleti'nde birtakım yeniliklere uğrayarak kendisine vücut bulmuştur. İslam dininin esaslarını benimseyen Osmanlı için adalet devlet teşkilatının her zaman sarsılmaz yapı taşı olmuştur. Osmanlı Devleti'nin başlangıcından bu yana adalet düzenine ve adil olmaya oldukça önem verilmiştir. Şeyh Edebali'nin Osman Bey'e nasihatinde dahi "İnsanı yaşat ki devlet yaşasın." öğüdü Osmanlı Devleti'nin adalet bakış açısının ve adalet felsefesinin ne şekilde olduğunu göstermiştir.³

Osmanlı adalet sisteminin iki ana bölümü şer'i hukuk ve örfi hukuk olarak gözlemlenmektedir. İslam hükümlerinin uygulanmış olduğu şer'i hukuk sistemi ile

¹ EKİNCİ, Ekrem Buğra, **Osmanlı Mahkemeleri Tanzimat ve Sonrası**, 2. Baskı, Arı Sanat Yayınları, İstanbul, 2017, s. 27.

² ANBARLI BOZATAY, Şeniz, DEMİR Konur Alp, "Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme", **MAKU SOBED**, C.6, S.10,2014, s.74.

³ YÜRÜK, Hüseyin, "Osmanlı Devletinde Adalet Sistemi ve Teşkilatı İçerisinde Bir Örnek Şahsiyet Adliye Nazırı Abdurrahman Nureddin Paşa", **Adalet Dergisi**, S.65, 2020, s.633.

kanunnameler ve fetvalar ile oluşan örfi hukuk Osmanlı yargı sisteminde uzun yıllar boyunca bir uyum içerisinde hareket etmiştir.⁴

Çalışmamızın bu bölümünde, ceza yargılamalarına şeyhülislam, kazasker, kadılar, kadı yardımcılarının ne şekilde katkısı olduğu ve klasik dönem mahkemelerinde ceza yargılamasının ne şekilde uygulandığı incelenmiştir.

II. KLASİK DÖNEM YARGI MENSUPLARI

A. Şeyhülislam

Şeyhülislam unvanı kelime kökeni olarak yaşlı bilge anlamına gelen “şeyh” kelimesi ile “İslam” kelimesinin birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti öncesi Orta Asya Müslüman devletlerinde şeyhülislam unvanı genelde ilim sahibi, alim kimselerin sıfatı olarak kullanılmıştır.⁵ Şeyhülislam denilince ilk akla gelen husus, eski dönem İslam devletlerinde sıfatı ve görevi itibariyle fetva vermeye ehil kişilere verilen unvandır.⁶ Şeyhülislamın Osmanlı ceza yargılamalarına katkısı, vermiş olduğu fetvalar doğrultusunda değerlendirilmektedir.⁷

Kadılar, şeyhülislam tarafından verilen fetvalar kapsamında karar vermişler, somut olayın karmaşıklığı gibi nedenlerin varlığı halinde şeyhülislamlardan fetva alınması gerektiğine yönelik görüş bildirmişlerdir. Kadılar ile birlikte olayın tarafları da fetvalar ile haklılıklarını ispatlamaya çalışmışlardır. Şeyhülislam tarafından sunulan fetvalar, kanunlaştırma hareketlerine öncülük etmiş, bu süreç Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar süregelmiştir.⁸ Fetvaların, kadılar için bir bağlayıcılığı olmamakla birlikte kadıların sunulan fetvaları tamamen reddetmesi mümkün

⁴ CİN, Halil; AKYILMAZ, Gül, **Türk Hukuk Tarihi**, 11. Baskı, Sayram Yayınları, Konya, 2019, s.162.

⁵ İPŞİRLİ, Mehmet, “Şeyhülislam”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.39, 2010, s.91.

⁶ ARI, Mehmet Salih, “Osmanlılar’da Şeyhülislamlık Müessesesi”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.1, S.1, 1994, s.170.

⁷ ÜÇÖK, Coşkun, MUMCU, Ahmet, BOZKURT, Gülnihal, **Türk Hukuk Tarihi**, 22. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2020, s.218.

⁸ AYDIN, Mehmet Akif, **Türk Hukuk Tarihi**, 15. Basım, Beta Yayınevi, İstanbul, 2018, s.94.

değildir. Kadıların fetvaları reddedebilmesi için kuvvetli nedenler ile ret gerekçelerini açıklamaları istenilmiştir.⁹

Osmanlı ceza hukuku kapsamında fetvalar, hangi suçlara hangi cezaların verileceğine yönelik olabileceği gibi muhakeme usulüne dair kurallar da içermektedir. Fetvaların ne şekilde verildiğine dair yerel mahkemelerde kayıt altına alınan kadı defterleri incelendiğinde;

1720 tarihinde Antep mahkemesinde tutulan kayıtlarda, geceleri silahla dolaşmak ve insanların evine zarar verme suçundan yargılanan Ahmed'in fiilinden doğru müftü Osman Efendi saibi'l-fesad suçlamaları kapsamında infaz edilmesine yönelik fetva vermiştir. Fetvaya uyularak Ahmed'in infazına karar verilmiştir.¹⁰

1731 tarihli bir olayda ise kadınlar arasında hamamda çıkan kavgada, kadının yaralanması üzerine şikayetçi olur. Kadı iki kadın şahidin varlığına rağmen bir de erkek şahit ister, şikayetçinin erkek şahit yok demesi üzerine Adana müftüsü Abdüsselam Efendi'nin sırf kadınların şahitliğinin uygun olmadığını belirtmesi üzerine dava reddedilmiştir.¹¹

Haksız yere idareciler tarafından para alınmasına neden olan kimseden paranın geri alınabileceğine dair,¹² uzun süreler aynı muhitte yaşayan kimsenin aleyhine dair "sen babamı kasten öldürdün diye" diye dava açılmayacağına dair,¹³ aynı kabileye

⁹ KOÇ, Mehmet, "Yürürlük (Mahkeme Kararları) Örneklerinden Hareketle Osmanlı Ceza Hukukundaki Fetva-Kaza İlişisine Bakış", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S.30, 2017, s.120.

¹⁰ KOÇ, s.125.

¹¹ ASLAN, Nasi, "Osmanlı Hukuku Oluşumunda Fetva ve Kaza Münasebeti", **Dini Araştırmalar Dergisi**, C.2, S.4 1999, s.91.

¹² "Zeyd her gamz ile tağrim adet-i müstemirresi olan ehl-i örfe Amr'ı bi-gayrı hakkın gamz edip zulmen şu kadar akçesini aldırmağa sebep olsa hala Amr alınan akçesini alandan almayacak, sebep olan Zeyd'den almağa, kadir olur mu? El Cevap: Allahu A'lem Olur." Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "**Osmanlı Arşivinde Şeyhülislam Fetvaları**", Yayın No:139, İstanbul, 2015, s.31.

¹³ "Zeyd, Amr ile kırk seneden beri bir karyede sakinler olup Zeyd hazır ve bila- özl sakit olup Amr'dan bir nesne dava eylemese hala Zeyd senin-i merkümeden mukaddemden "sen benim babam Bekir'i alet-i cariha ile amden cerh ve katl etmiştin" deyu Amr'dan dava eylese davası mesmu'a olur mu? El Cevap: Allahu A'lem Olmaz." Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "**Osmanlı Arşivinde Şeyhülislam Fetvaları**", Yayın No:139, İstanbul, 2015, s.32.

mensup kimselerin şahitliğinin kabul edilmesi gerektiğine dair¹⁴ fetvalar verilmiştir. Bu fetvalar incelendiğinde günümüz hukuk genel ilkelerine paralel bir şekilde karar verildiği gözlenmektedir.

Fetvaların, ceza yargılamalarına etkisi klasik dönemden başlayıp Osmanlı'nın sonuna kadar devam etmiştir. Mahkeme kararlarına bu denli etki etmesi, şer'i hukuk çatısı altında varlığını devam ettiren örfi hukuk hükümlerinin kanunlaşmasına olanak tanımıştır. Ortaya çıkan ceza hükümlerini içeren kanunnamelerin oluşmasında şeyhülislam ve şeyhülislam tarafından sunulan fetvaların rolü büyük olmuştur. Sadece kanunnameler değil savaş ve barış kararlarının alınması, devlet düzenine dair yeni nizamların getirilmesi, toplumun yaşayış şekli gibi konularda da fetvalar belirleyici olmuştur.¹⁵ İlerleyen yıllarda Şeyhülislamlık kurumu ve fetvaların yargılamalar açısından önemi giderek azalmış ve 1922 yılında tamamen kaldırılmıştır.¹⁶

B. Kazasker

Osmanlı döneminde askeri sınıfının yargılanmasından sorumlu olan kazaskerler, Abbasiler döneminde ortaya çıkmıştır. Bu kavramın temelini İslam devletlerinde bulunan Kadılıkudat makamı oluşturmuştur. Akabinde Selçuklu döneminde hem Kadılıkudat hem de Kadileşker makamları oluşmuş Osmanlı Devleti'nde bu iki makam kazasker bünyesinde toplanarak kazasker makamı oluşmuştur.¹⁷ Kazaskerlerin en önemli görevleri gerek Divan-ı Hümayun gerekse kendi divanlarında itiraz yolu ile önelerine gelen uyuşmazlıkları inceleyip yanlış karar veren kadıların kararlarını düzeltmek olmuştur.¹⁸ Kazaskerlerin ceza yargılaması

¹⁴ “Bir kabile ahalisinden Zeyd'in ahar kabile ahalisinden Amr ile bir hususa müte'allika davası olmakla Zeyd'in müddeasına kendi kabilesi ahalisinden Bekir ve Beşir şehadet eyleseler Amr mücerred “şahidler senin kabilen ahalisinden olmakla şehadetlerini tutmam” demeğe kadir olur mu? El Cevap: Allahu A'lem Olmaz.” Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, “**Osmanlı Arşivinde Şeyhülislam Fetvaları**, Yayın No:139, İstanbul, 2015, s.33.

¹⁵ ÖRSTEN, Seda, “Osmanlı Hukukunda Fetva”, Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2005, s.34.

¹⁶ YAKUT, Esra, **Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005, s.132.

¹⁷ CİN, AKYILMAZ s.165.

¹⁸ ÜÇOK, MUMCU, BOZKURT, s.221.

yapmış oldukları divanlar sadece bir temyiz mahkemesi olarak çalışmamıştır. Bu sebeple önlerine gelen uyuşmazlıkları ilk derece mahkemesi sıfatı ile çözümlendiği pek çok olay da mevcuttur.¹⁹ Örneğin Hüseyin Beşe tarafından yaralanan Sinan oğlu Ali'nin davası görülmüş dava devamında tarafların uzlaşması sonucu hüküm verilmiştir.²⁰

Ceza hukuku kapsamında yapmış oldukları yargılamaların hüküm bölümünde “*hükm yazılmışdır.*” veya “*emrim olmuşdur diyü yazılmışdır.*”²¹ şeklinde yer alarak, yerel mahkeme hakimlerinin vermiş oldukları kararların düzeltilmesini istedikleri görülmektedir. Kazaskerlerin ceza yargılamasındaki yetkilerinin en önemlilerden bir tanesi de askeri sınıfa ve kadıların taraf olduğu uyuşmazlıklara ait yargılamalardır. Askeri sınıftaki ilmiye mensuplarının davalarının Divan-ı Hümayun'da görülmesine dair fermanlar çıkartılmış, kadılar ve müderrisler kazasker huzurunda yargılanmışlardır.²² Taraflardan bir tanesinin askeri sınıfa mensup olması veya kadı olması durumunda kazaskerler bidayet makamı sıfatı ile ve temyiz mahkemesi

¹⁹ DURHAN, İbrahim, “Dîvan-ı Hümayun’un Yargı Yetkisi”, **AÜEHFD**, C.4, S.1-2, 2000, s.69.

²⁰ KARABULUT, Emine, “42 Numaralı Rumeli Kazaskerliği ve Rumeli Sadareti Mahkemesi Defteri (H.1034-35 / M. 1625)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul, 2014, s.5. “Mahmiye-i İstanbul darü'd-darbında sakın olan Sinan bin Ali tarafından husus-ı atî'l-beyana vekîl olup vekaleti nehc-i şer'î üzere hasm-ı cahid mahzarında sabite olan Mehmed bin Kasım mahfil-i kazada Dergah-ı Alî yeniçerilerinden On Beşinci Ağa Bölüğü'nden olan Hüseyin Paşa [Beşe] bin Abdullah er-Racil mahzarında bi'l-ve kale takrîr-i da'va idüp müvekkilim mezbur Sinan'ı merkûm Hüseyin Paşa [Beşe] 5 işbu mah-ı Şevval'in on dördüncü günü kabîl-i mağribde gorgor bıçağı dimekle ma'ruf olan kara sablu bıçağıyla zikr olunan darü'd-darbde sol koltuğu altından Müslimanlar huzurunda bî-vech urub mecruh itmişdir; hala su'al olunup cevabı tahrîr olunmasın taleb iderim didikde gibbe's-su'al mezbur Hüseyin Beşe husus-u mezburun bi'l-küllîye inkar ile cevab viricek vekîl-i mezbur Mehmed'den da'vasına mutabık beyyine taleb olundukda udul-ü Müslimünden Mehmed bin Mustafa er-Racil ve Ali bin Mehmed er-Racil li-ecli's-şehade meclis-i şer'-i şerif-i şamihu'l-ummalde hazıran olup münkir-i mezbur muvacehesinde gibbe'l-istişhad eda-i şehadet-i şer'iyeye idüp fi'l-hakîka mezbur Hüseyin Beşe müvekkil-i mezbur Sinan'ı işbu mah-ı Şevval'in on dördüncü günü kabîli mağribde gorgor bıçağı dimekle ma'ruf kara sablu bıçağıyla zikr olunan darü'd-darbde sol koltuğu altından bizim huzurumuzda bî-vech urup mecruh eyledi. Biz bu hususa şahidleriz, şehadet dahi ideriz didiklerinde gibbe ri'ayetihî şerayitü'l-kabul şehadetleri hayyiz-i kabulde vakı'a olmağın ma-vakı' ketb ve terkîm olundu. Hurrîre fi'l-yevmi'lhamis aşere min Şevvalü'l-mükerrrem li-sene erba' ve selesîn ve elf [15 Şevval 1034 / 21 Temmuz 1625].”

²¹ GÜNDÜZ, Mehmet, Osmanlı Devleti Divan-ı Hümayun Kararları (1679-1680), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 1995, s.230.

²² ŞENTOP Mustafa, **Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik**, Kadim Yayınları, 2. Basım, Ankara, 2021, s.157.

sıfatları ile uyuşmazlıkları çözümlenmiştir. Örneğin Gügercinlik kadısının yaşamış olduğu bir hakaret suçuna dair karar verilmiş ve kadı mahalleden uzaklaştırılmıştır.²³

C. Kadı

Kadı kelimesi “kaf” ve “dad” harflerinden gelen “kada” kelimesinden türemiş olup yargıç anlamına gelmektedir.²⁴ Kadılar, Osmanlı Devleti’nin hem idari yapısında hem de hukuki yapısında iyi bir eğitim almış, tahsiliyle diğer kamu görevlilerinden ayrılan günün şartlarında yargıçlık görevini, noterlik görevini, asayiş sağlama görevlerini, imar izinlerini, denetim görevlerini yapan görevlilerdir. İslam hukukundan doğan ve yıllar boyu süregelen yargılama sistemi, tek hakimli bir sistem olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti’nin yargılama sistemi de aynı usul üzerinden devam etmiş, şer’iye mahkemelerinde görülen her türlü davalar kadılar tarafından görülüp sonuca bağlanmıştır.²⁵

Tüm bu bahsi geçen hususlar ile birlikte kadılardan istenilen kriterler şu şekilde sıralanabilir;

- Erginlik ve ayırt etme gücüne sahip olması,
- Hukuk eğitimi sahibi ve ehli hukuk olması,
- İmanlı ve adil olması,

²³ KARABULUT, s.95. “Mahmiye-i Kostantiniyye mahallatından Latif Çelebi Mahallesi sükânından Mehmed Çelebi ibn-i Hamza er-racil mahfil-i kazada hala Gügercinlik kâdısı olup Kurd bin Şa’ban nam sahibü’l-hayrın vakfı olup sükânı ulemaya meşrut olan menzilde sakin Mehmed Efendi ibn-i İsa mahzarında takrîr-i da’va idüp mezbur Mehmed Efendi bana deyyus ve kafir deyü şetm idüp ahşam namazın edaya giderken yoluma geliüp beni döğmek istedikde ahalî ve mahalleden ba’zı müslümanlar güçle halas eylediler leyl ü nehar mest ü la yeteakkaldir sual olunup ihkāk-ı hakk olunmasın taleb iderin didikde gibbe’s-sual ve akıbe’l-inkar müdde’î-i mezburdan da’vasına mutabık beyyine taleb olundukda mahalle-i mezbure ahalîsinden ve udul-ü müslimünden Ali Çelebi bin Mehmed ve Ömer Beşe ibn-i Abdullah ve Mehmed bin Mustafa ve Mehmed bin Kurd nam kimesneler hazırun-ı bi’l-mecalis olup gibbe’l-istişhad fi’l-vakı’ merküm Mehmed Efendi ley ü nehar şurb u hamr ider bizim huzurumuzda mezbur Mehmed Çelebi’ye deyyus ve kafir lafzı ile şetm eyleyüp ve ahşam namazına karîb-i mestane yoluna geliüp döğmek murad eyledüğünde yedinden halas eyledikde mezbur Mehmed Efendi eğer bu mahalleden ihrac olunmazsa el-iyaz-ı billah mahallemizden ihrak olup veyahud [...] azîme zuhur itmek mukarrerdir deyü bi’l-muvacehe eda’-i şehadet-i şer’iyye eylediklerinden ba’de riayet şerayitü’l-kabul şehadetleri makbul olmağın vakı’-ı hal bi’ttaleb ketb olundu. Hurrîre fi’l-yevmi’l-hamis aşera min Saferu’l-hayr li-sene hamse ve selasîn ve elf. [15 Safer 1035 / 16 Kasım 1625].”

²⁴ ORTAYLI, İlber, **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı**, 10. Baskı, Kronik Yayınları, İstanbul, 2019, s.11.

²⁵ AVCI, Mustafa, **Türk Hukuk Tarihi**, 11. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2022, s.142.

- Tarafsız olmalı,
- Nesebi sahih olmalı,
- Cinsiyeti erkek olmalıdır.²⁶

Ceza uygulamalarının baş aktörü olarak kadıları incelediğimizde ise; Bir ceza yargılamasında yer alan soruşturma ve kovuşturma aşamalarının yetkilisi kadılardır. Kadıların izni olmadan arama yapılamamış, baskın düzenlenememiş, tutuklama kararı verilememiştir. Bu özellikleri ile kadılar günümüzde cumhuriyet savcısının ve sulh ceza hakimliğinin görevini üstlenmişlerdir. Soruşturma aşamasında kadı, dönemin kolluk kuvvetlerince yapılması gereken işlemlere ilişkin talimatları vermek, kolluk kuvvetlerinin ilgili soruşturma esnasındaki görev dağılımlarını yapmak gibi soruşturmanın idari boyutunda da yetkili kimse olmuştur.²⁷ Suçun soruşturmasında arama yapılması, baskın düzenlenilmesi, fail hakkında tevkif kararı verilmesi gibi pek çok usul sadece kadı emri ile yerine getirilmiştir.²⁸

Ceza hukuku açısından soruşturmanın tamamlanıp kovuşturma aşamasına geçilmesi ile kadıların asli görevi olan yargılama görevi başlamaktadır. Kadılar önlerine gelen uyuşmazlıkları şer’i ve örfi hukuk kurallarına göre çözümlenmeye çalışmışlardır. Bilgilerinin yeterli olmadığı yerlerde bilirkişi incelemesi, ulema fetvası, şahitlerin dinlenmesi gibi ceza muhakemesinden doğan delillerin değerlendirilmesi kadılar aracılığıyla yerine getirilmiştir.²⁹

Osmanlı ceza yargılamalarında sözlü yargılama esas alınmış, davanın bütün aşamaları sözlü olarak tamamlanmış dosyada bulunan mevcut kişilerin beyanları sonradan kayda geçirilmiştir.³⁰ Yargılama esaslarının dini hükümler çerçevesinde geliştiği gözetildiğinde Hanefi mezhebinin esasları öne çıkartılmıştır. Genişleyen

²⁶ ORTAYLI, Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı, s.21.

²⁷ ORTAYLI, İlber, Kadı, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.24, 2001, s.69-73.

²⁸ ATAR, Fahrettin, “Kadı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.24, 2001, s.72.

²⁹ KUNDAKÇI KAVAKLI, Sibel, “Osmanlı Mahkemesi: Trabzon Örneğinde (1557-1558)”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, C.14, S.27, 2019, s.50.

³⁰ ÖZTÜRK VATANSEVER, Müge, “Osmanlı Ceza Hukukunda Adli Yargılama İlkesi”, Doktora Tezi, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2018, s.63.

coğrafi sınırlara dikkat edildiğinde ise o bölgede diğer mezheplerin yaygın olması durumunda diğer üç sahih mezhep hükümlerince yargılama yapılmaya çalışılmış.³¹

Kadınların vermiş olduğu hükümlerin kayıt altında tutulduğu şer'iyeye sicilleri incelendiğinde; kadınlar delil toplama görevini tamamlamadan, şahitleri dinlemeden, tarafların uyuşmazlığa dair beyanlarını almadan yargılamayı sonlandıramamışlardır. Dava görülürken sanığa suç isnadı sorulduğunda ikrar durumunda cezalandırılmasına karar verilmiş, inkar etmesi halinde ise şikayetçiye elindeki delillerle ispat etmesi için olanak tanınmıştır.³² Şikayetçinin ispat edememesi halinde ise sanığa yemin teklif edilmiş, yeminden kaçınması durumu ikrar olarak değerlendirilmiştir.³³

D. Kadı Yardımcıları

Kadılık mesleğinde vatandaşın adalete daha hızlı ulaşması adına kadıya yardımcı olan meslek kolları bulunmaktadır. Adalet sisteminde büyük bir öneme haiz olan bu kimseler yargılamanın kesintisiz olmasına olanak sağlamakta, hukuk hizmetlerine kurumsal bir kimlik kazandırmaktadır. Kadınların ceza yargılamasında kendisine yardımcı olan başlıca yardımcıları naib, muhızır, subaşı, katip, şühudü'l-hal olmuştur.

Naibler, kadınların asıl yardımcıları olup kadılık mesleğini ifası için aranan şartlar naibler için de aranmıştır. Kadınlar tarafından kendilerine vermiş oldukları görevleri yerine getirmekte, özellikle ceza soruşturma işlemlerini yürütülmesi, soruşturma aşamalarının kaydedilmesi, genel olarak yargılamanın daha seri işlemesi

³¹ AVCI, **Türk Hukuk Tarihi**, s.141.

³² “441 [37a-1] Nikola v. Yorgi'nin, Zabeta ve Marye'yi darbettiği Zabeta bt. Lorzi ve Marye bt. Lariyon nam zimmüleri bi-gayr-ı hakkın darbettiğine Nikola v. Yorgi nam zimmî bi't-tav' ikrar ettiği bi't-taleb kaydolundu. Şühudü'l-hal: Sarraf Mustafa b. Abdullah ve Hasan Ağa b. Abdullah, Cafer Baba b. İsmail” Tophane Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H.966-967 / M.1558-1559) C. 143,s. 168, Hüküm No:441.

³³ ÖZTÜRK VATANSEVER, **Osmanlı Ceza Hukukunda Adli Yargılama İlkesi**, s.66-67.; “88 [17b-1] Kendisine küfredildiğini iddia edip ispatlayamayan Kasım b. Mehmed'e tazir cezası verildiği. Sebeb-i tahrîr-i huruf oldur ki Kasım b. Mehmed meclis-i şer'a gelip bilesine Turhan b. Ali Köse[yi] ihzar edip takrîr-i da'va kılıp dedi ki müşaru'n-ileyh bana sikili? dedi deyu da'va ettikde mezkur inkar edip sıdk-ı da'vasına muvafık beyyine taleb oluncak beyyineden aciz oldukda yemin teklif olunup yeminden nükul ettiği sebebden mukırr-ı mezkur Kasım'ın talebiyle ta'zîr hükmü olundu. Tahrîren fi gurre-i Rebi'ulahir sene 920. Şühudü'l-hal Mustafa el-imam ve Abdi Halîfe ve Mahmud Cüllah ve Bayram” Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, (H.919-927 / M.1513-1521), C.1, s.136, Hüküm No.88.

adına keşif, ifadelerin alınması, tanıkların hazırlanması gibi işlemleri yürütmüşlerdir.³⁴

Muhzır mahkemenin kolluk işlemlerinden doğan görevlerini yerine getirmekte iken, katipler davada tarafların ve tanıkların beyanlarının kaydı, sicillerin ve defterlerin kaydının tutulması gibi görevleri yerine getirmiştir. Subaşılar ise yargılama sonucu infaz aşamasının yerine getirilmesi, yargılama safahatında zorla getirme ve yakalama emirlerinin yerine getirilmesi, günümüz bekçileri gibi gece zamanları devriye gezmek gibi görevleri üstlenmişlerdir.³⁵ Şühudü'l-hal ise resmi bir görev olmamasına karşılık davayı izleme görevini üstlenmiş heyettir. Davanın işleyişine dair aktif bir katkıları olmamasına karşılık, kadının vereceği kararlarda daha dikkatli olmasını sağlamışlardır.³⁶

III. OSMANLI KLASİK DÖNEM MAHKEMELERİ

Osmanlı hukukunda temel iki hukuk alanı olan Şer'i hukuk ve örfi hukuk mahkemelerde uygulama alanı bulmuştur. Şer'i hukuk kaynağını doğrudan Kur'an'dan almakta, Kur'an'da açık hüküm bulunmadığı takdirde sünnete başvurulmaktadır. Hem Kur'an'da hem de sünnete uygulanabilir bir hüküm olmadığında ise icma yoluna başvurulmaktadır.³⁷ Örfi hukuk kaynağını toplum yaşantısından almış, yerleşmiş toplum kuralları ile İslam hukuku öğelerini de içinde barındırmıştır. Örfi hukuk aynı zamanda padişahın emir ve fermanları aracılığıyla oluşturulan kanunları da kapsayan geniş bir hukuk dalıdır.³⁸

Osmanlı'nın adalet sistemi ve yargı teşkilatı bu iki temel hukuk üzerinde şekillenmiştir. Osmanlı dönemi mahkemeleri diğer İslam devletlerinde süregelen mahkeme sisteminden farklılık taşımaktadır. Genel itibarıyla Osmanlı döneminde mahkemeler diğer İslam devletlerine ait mahkemelerden daha gelişmiştir. Şöyle ki

³⁴ İPŞİRLİ, Mehmet, "Naib", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 32, 2006, s.312-313.

³⁵ İLGÜREL, Mücteba, "Subaşı", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 37, 2009, s.447-448.

³⁶ APAYDIN, Yunus, "Şahit", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.38, 2010, s.278-283.

³⁷ OVACI, Vahap, "İslam Hukukunun Karakteristik Özellikleri", **Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.7, S.7,2015, s.75-77.

³⁸ KOŞUM, Adnan, "Osmanlı Örfi Hukukun İslam Hukukundaki Temelleri", **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.17 S.17, 2004, s.159.

Osmanlı dönemi mahkemelerinin denetimi, kadınların eğitimleri ve liyakat esasları, ilk etapta tek hakimden oluşan mahkemelerin gerekli görülmesi halinde birden fazla kişi ile teşekkül etmesi gibi hususlar Osmanlı Devleti'nde yapılan yargılamanın ve adalet sisteminin daha gelişmiş olduğunu göstermektedir.³⁹

Klasik döneme ilişkin ceza uyuşmazlıklarını çözmek üzere görevli genel mahkeme şer'iyeye mahkemeleridir. Şer'iyeye mahkemeleri ile birlikte Divan-ı Hümayun ceza yargılamalarını yürüten bir başka kurumdur. Kapitülasyonlar neticesinde gayrimüslimlerin tabiiyetlerine göre yargılama görevlerini yerine getiren karma mahkemeler ve konsolosluk mahkemeleri tarafından da ceza yargılamaları yapılmıştır.⁴⁰

Yine yargılama yetkisi olan kazaskerlerin veya veziriazamların divanlarında da ceza davaları hem ilk derece mahkemesi sıfatıyla hem de üst mahkeme sıfatı ile görülmüştür. Osmanlı klasik dönemine ilişkin yargılama usulleri ve mahkemelerde bir çeşitlilik olduğu aşıkardır.

A. Klasik Dönem Şer'iyeye Mahkemeleri

Şer'iyeye mahkemeleri, Osmanlı klasik döneminde hem şer'i hukuktan hem de örfi hukuktan doğan her türlü uyuşmazlığın çözümlendiği esas mahkeme sıfatındadır.⁴¹

Şer'iyeye mahkemelerinin aktif olduğu dönemde özel hukuk ve kamu hukuku ayrımı henüz yapılmamıştır. Bunun yerine daha çok Müslim ve gayrimüslimler arasında doğan ihtilaflara ilişkin bir ayırım yapılmış, bu kapsamda da taraflardan birinin Müslüman olması halinde Şer'iyeye mahkemelerinin yetkisi kesin yetki haline

³⁹ DOĞAN, İsmail, "Klasik Dönem Osmanlı Mahkemeleri", **Kafdağı Dergisi**, C.4, S.2, 2019, s.201.

⁴⁰ İBRAHİM, Abdülaziz, "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Şer'iyeye Mahkemeleri", **Kırıkkale Hukuk Mecmuası**, C.2, S.2, 2022, s.579.

⁴¹ FENDOĞLU, Hasan Tahsin, "Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı", **Yeni Türkiye Yayınları, Osmanlı Özel Sayı**, C. 6, Ankara, 1999. s.454.

bürünmüştür.⁴² Şer'iyeye mahkemelerine Meclis-i Şer veya Mahfil-i Şer de denilmektedir.⁴³

Şer'iyeye mahkemelerinde görülecek olan ceza davalarında, dava açılması gereken hallerde davanın süresi içinde açılması gerekmektedir. Kıyas, diyet, hırsızlık, zina iftirası gibi davalar ile birlikte sövme, hakaret, adam öldürme ve tazmin gerektiren tazir suçlarının incelenmesi için mağdurun mahkemeye başvurup dava açması gerekirken, had davası ve birtakım tazir davalarında başvuru şartı gerekmeden somut olayı bilen her bir kimse mahkemelere başvurup dava sürecini takip etme yetkisine haiz olmuşlardır.⁴⁴

Şer'iyeye mahkemelerinde yapılan ceza yargılamalarında yer alan en önemli ispat vasıtaları şahitlik, ikrar, yemin ve yeminden kaçınma olmuştur. Sanığa suç isnadı sorulması durumunda sanığın ikrarı verilecek ceza kapsamında yeterli görülmüştür. İkrarın yargılamanın herhangi aşamasında bir kere sunulması yeterli olmuştur. Zina davalarının muhteviyatı gereği dört defa ayrı ayrı ikrar istenilmiştir. Sanığın ikrar etmemesi durumunda suç şahitler aracılığı ile ispatlanmaya çalışılmıştır. Şahitlik durumu ise suçun türüne göre farklılık göstermiş, zina suçlamalarının ispatı için en az dört erkek şahit aranırken, had ve kıyas davaları için yine en az iki erkek şahit, tazir ve maddi tazminat gerektiren davalar için ise en az iki erkek veya iki kadın bir erkek şahit aranmıştır.⁴⁵

B. Dîvan-ı Hümayun

Dîvan-ı Hümayun, Osmanlı klasik dönemde idari görevlerinin yanı sıra bir takım yargı yetkileri ile donanmış, ilk derece mahkemesi gibi yapmış olduğu yargılamaların yanında, temyiz makamı sayılabilecek şekilde yargılamayı sürdürmüş

⁴² AYDIN, **Tük Hukuk Tarihi**, s.77.

⁴³ UĞUR, Yunus, "Şer'iyeye Sicilleri", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.39, 2010, s.8-11 DOĞAN, s.200.

⁴⁴ ÖZTÜRK VATANSEVER, **Osmanlı Ceza Hukukunda Adli Yargılama İlkesi**, s.63.

⁴⁵ ÖZTÜRK VATANSEVER, **Osmanlı Ceza Hukukunda Adli Yargılama İlkesi**, s.67-71

olan özel yetkili bir mahkemedir.⁴⁶ Divan-ı Hümayun yargılamaya ilişkin yetkilerini padişah adına kullanmıştır.⁴⁷

Normal şartlar altında şer'iyeye mahkemeler tek hakimden oluşan ve verdiği kararlar kesin olana mahkemelerdir. Osmanlı klasik döneminde günümüz temyiz sistemine benzer sistematik bir üst kanun yolu sistemi mevcut değildir. Dîvan-ı Hümayun ise kadıların vermiş oldukları bu kararları sultan adına denetleme yetkisine sahip bir temyiz inceleme mercii olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁸

Dîvan-ı Hümayun temyiz makamı olarak kadıların vermiş oldukları kararlara ilişkin itirazları denetlemekle birlikte, devletin üst kademesinde çalışan kimselerin işlemiş oldukları suçları, dini liderleri, topluma mal olmuş kişileri, ehli örf'e karşı suç işleyen kişilerin ceza davaları ilk derece mahkemesi sıfatı ile görülmüştür.⁴⁹ Yargılamaları sonuçlandırma yetkisi Rumeli kazaskerine aitken, Rumeli kazaskerinin başkanlık edemediği durumlarda ise Anadolu kazaskeri davaları sonuçlandırmıştır.⁵⁰ Şeriat haricindeki örfi hukuktan doğan uyuşmazlıkları ise nişancı veya veziriazam, onların bulunmadıkları takdirde ise vezirler sonuçlandırmıştır.⁵¹

Dîvan-ı Hümayun'da yapılan yargılama usulü şer'iyeye mahkemelerinde yürütülen ceza yargılaması usulüne paralel ilerlemiştir. Yapılan başvurular dilekçe usulü veya sözlü bir şekilde gerçekleşmiş, istinaf ve temyiz incelemeleri genelde duruşmasız görülmüşken ilk derece mahkemesi sıfatı ile yapılmış olan yargılamalar duruşmalı olarak da yapılabilmıştır.⁵² Dîvan-ı Hümayun'da verilen kararlar nizami bir şekilde kaydedilmiştir. Kararların kaydedildiği bu defterlere mühimme defterleri

⁴⁶ DURHAN, *Dîvan-ı Hümayun'un Yargı Yetkisi*, s.69.

⁴⁷ DURHAN, *Dîvan-ı Hümayun'un Yargı Yetkisi*, s.70.

⁴⁸ ÜÇÖK, MUMCU, BOZKURT, s.238-239.

⁴⁹ AVCI, *Türk Hukuk Tarihi*, s.125.

⁵⁰ DURHAN, *Dîvan-ı Hümayun'un Yargı Yetkisi*, s.71.

⁵¹ MUMCU, Ahmet, "Dîvan-ı Hümayun", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul,1994, s.431.

⁵² ÖZTÜRK VATANSEVER, *Osmanlı Ceza Hukukunda Adli Yargılama İlkesi*, s.63.

denilmiştir. Mühimme defterlerinde ceza kararları, infaz usulleri açıkça gösterilmiştir.⁵³

C. Osmanlı Klasik Dönem Konsolosluk Mahkemeleri

İslam ülkesine aldığı emanla giren, gayrimüslim şahıslara müste'men denilmektedir.⁵⁴ İlk etapta müste'menlerin yargılanmaları ile Osmanlının tam yargı yetkisini kullanmadığı, tarafların talepleri doğrultusunda kendi dini inanış ve hukuklarına göre yargılama yapılan mahkemeler konsolosluk mahkemeleridir.

Konsolosluk mahkemelerinde esas noktalardan biri Osmanlı döneminde tanınmış olan kapitülasyonlardır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Fransa devletine verilen kapitülasyonlar neticesinde 1535 tarihinde Fransız vatandaşları ve tacirleri arasında doğan uyuşmazlıklarda kendi hukuklarının uygulanacağı kararlaştırılmıştır.⁵⁵ Sadece Fransızlara verilen bu kapitülasyon daha sonraları diğer yabancı devletlere de verilmiş ve alanı genişletilmiştir.⁵⁶

Konsolosluk mahkemelerinde tarafların tabiiyetleri yargılamalar açısından önem teşkil etmiştir. Aynı tabiiyetteki kişilerin birbirlerine karşı işlemiş oldukları suçlarda, konsolosluklarında bulunan temsilci gözetiminde kendi vatandaşlarından

⁵³ “Marmara kadısına hüküm ki: Mektub gönderüp; “Kaza-i Marmara’dan Bergosnam karyeye haricden bir müsafir zimmi gelüp haric dennahıye-i Marmara’dan naib olan Muhyiddin’in mahkemesine varıp İslama gelip “Ali” diye tesmiye olunup imame giyerken karye-i mezbureden Tavlarar(?) demekle ma’ruf Yorgi veled-i Bisa(?) ve oğlu Kostantinnam zimmiler kendilerine tabi birkaç müfsid ile cem’ olup mahkemeyi basıp kapısını pareleyüp; “Din gayretidür(?)” diyemez buru döğüp sicill-i mücelledi pareleyüp mezbur yeni müslimanı çekip başından dülbendini alup ahar vilayete ile tüpna-bedîdi düpenva’-ı hakaretler etmişlerdür.” Diyü arzîit düğünecilden buyurdum ki: Hasan Çavuş vardıkda, mezburları ve yoldaşların ele getirip gaybet edenleri yataklarına ve tevabi’larına ve küfelasına ve bi’l-cümle şer’le buldurması lazım olanlara buldurup dahı arz etdüğün üzere şer’lesabit olursa –ki, mezkuri katil etmişler ise şer’le sabit ola– katillereşer’le lazım geleni yirine koyup yoldaşların kayd ü bend ile kürege komak için mezkur çavuşa teslim idesin. Eger katil sabit olmazsa cümle bu fesada mübaşir olanları küreğe gönderesin. Amma; bu bahane ile bu babda medhali olmayanlara dahl olunmayup ve ehl-i fesada himayet olunmaktan hazeri düphakk üzre olasın.”; BOA, 12 Numaralı Mühimme Defteri, C. 1, s. 239, 240, Hüküm No: 323, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 33, Ankara 1996.Aktaran KLİNÇ Ahmet, “Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Uygulanan Kürek Cezasının Hukuki Tahlili”, **Bellekten**, C.79, S.285, 2015, s.542.

⁵⁴ ÖZEL, Ahmet, “Müste'men”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.32, 2006, s.140-143.

⁵⁵ ÜNAL ÖZKORKUT, Nevin, “Kapitülasyonların Osmanlı Devleti’nin Yargılama Yetkisine Getirdiği Kısıtlamalar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.53. S.2, 2004, s.85.

⁵⁶ AYDIN, **Türk Hukuk Tarihi**, s.151.

seçilmiş iki kişi huzurunda yargılama yapılır iken farklı tabiiyetteki kişilerin birbirlerine karşı suç işlemesi durumunda bir seçme hakkı verilmiştir. Taraflar anlaşılırsa uyuşmazlığın Osmanlı mahkemelerinde görülmesi mümkün iken genelde sanığın tabiiyetin mahkemelerinde görülmüştür.⁵⁷ Osmanlı tebaası ile yabancı bir vatandaş arasında gerçekleşen ceza yargılamalarında Osmanlı mahkemeleri görevli olmuş iken davanın doğrudan kadı mahkemelerinde değil üst mahkemelerde görülmesi talep edilmiştir.⁵⁸

Ceza hukuku açısından görevli mahkemelerin görevlerine dair husus günümüz ceza hukuku ilkelerinden mülkilik ilkesine aykırı bir durumdur. Günümüzde ceza hukukunda esas olan husus suçun işlenmiş olduğu yer mahkemesinin yetkili olduğudur. Bu yetkiye dayanılarak Osmanlı toprakları içinde gerçekleşen bir suçun yargılama yetkisinin tamamen Osmanlı mahkemelerine ait olması gerekirken, taraflarının gayrimüslim olması durumunda Osmanlı bu yetkisini kullanamamıştır. Mülkilik ilkesi bir devletin egemenlik hakkının temel yapı taşlarından biri olmakla birlikte kapitülasyonların sınırı genişletilerek mülkilik ilkesine aykırı davranılmış olması aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin zaman içerisinde gücünü kaybettiğinin bir başka göstergesidir.

D. Divan Mahkemeleri

1. Cuma Divanı

Dîvan-ı Hümayun'da görülen ikinci derece yargı işlemleri Cuma divanında çözüme kavuşturulurdu. Kazaskerler, veziriazam başkanlığında görülen davaları dinlerler ve karar verirlerdi.⁵⁹ Aynı zamanda “*Huzur Mürafaası*” ismi ile de bilinmektedir.⁶⁰ Cuma divanlarında tüm şer’i ve örfi uyuşmazlıklar giderilmiştir. Yargılamalar yapılırken Dîvan-ı Hümayun usulleri esasa alınmıştır. Bu durum bizlere Cuma divanının Divan-ı Hümayun’u tamamlayıcı nitelikte bir divan

⁵⁷ EKİNCİ, s.136-137.

⁵⁸ ÖZTÜRK VATANSEVER, **Osmanlı Ceza Hukukunda Adli Yargılama İlkesi**, s.84.

⁵⁹ AVCI, **Türk Hukuk Tarihi**, s.151.

⁶⁰ FENDOĞLU Hasan Tahsin, “Kamu Denetçiliği Kurumu ve Osmanlı”, **Adalet Dergisi**, S.62-63, 2019, s.175.

olduğunu göstermektedir.⁶¹ Cuma divanı, temyiz makamı olarak kendisine gelen başvuruları çözüme kavuşturmuştur. Bunun haricinde gelen şikayetler üzerine ilk derece mahkemesi sıfatıyla yargılama yapma yetkisine de sahiptir.⁶²

2. Çarşamba Divanı

Çarşamba günleri veziriazam başkanlığında ve İstanbul, Galata, Üsküdar kadınlarının katılımı ile toplanan bu divan uyuşmazlıkların çözümü ile ilgilenirdi. Örfi meselelerin çözülmüş olduğu bu divanda İstanbul şehrinin sorunları da konuşulmuş ve çözüm bulunmaya çalışılmıştır.⁶³

Kadınların yargılama yetkilerinin yanı sıra birtakım yönetsel ve idari yetkilerine haiz oluşları Çarşamba divanının da yetkilerini etkilemiştir. Müşavere yolu ile bu sorunlar giderilmeye çalışılmıştır. Çarşamba divanının işleyişi de yine Divan-ı Hümayun'un işleyişine benzerlik taşımakla birlikte genelde istinaf incelemesi yapan bir yargı mercii olmuştur.⁶⁴

3. Kazasker Divanı

Kazasker divanı'nda yapılan yargılamalar özellikle askeri sınıfı mensuplarını taraf oldukları uyuşmazlıklara ilişkin olmuştur. Askeri sınıfa, ceza hukukundan doğan uyuşmazlıklarında birtakım imtiyazlar tanınmıştır. Askeri sınıfına mensup kimseler yargılamalarını kadı huzurunda değil kazasker huzurunda görülmesini isteyebilmişlerdir.⁶⁵ Ancak yapılan yargılamalar sırf askeri sınıfa ait olmamış askeri

⁶¹ KOYUNCU, Nuran, "İslam Hukukunda ve Osmanlı Hukukunda Şura", **SÜHFD**, C.15, S.1, 2007, s.236.

⁶² UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **İlmiye Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2022, s.211-214.

⁶³ AVCI, **Türk Hukuk Tarihi**, s.152.

⁶⁴ KOYUNCU, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Hukukunda Şura**, s.226.

⁶⁵ "Beledî olan Zeyd-i müdde'î, askeri olan Amr-ı müdde'aaleyliye "seninle Edirne kadısına murafa'a olalım" didikde, Amrrazı olmayup "ben kazasker huzurunda murafa'a olurun" direğe kadir olur mi? El cevab: Olur

Mes'ele: Müdde'a aleyh olan Zeyd "ben askerin, kadiya varmazın'diyüp, hasmi Amr'a kassam-ı askeri huzurunda "muhasama idelim" dimege kadir olur mı? Elcevab: Olur. Akt. İPŞİRLİ, Mehmet, "Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik (XVII. Yüzyıla Kadar)", **Bellekten**, C.61, S.232, 1997, s.695.

sınıf haricinde diğer vatandaşların tarafı olduğu yargılamalar da Kazasker divanında çözümlenmiştir.⁶⁶

⁶⁶ AVCI, **Türk Hukuk Tarihi**, s.152.

İKİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİ CEZA MAHKEMELERİ TARİHİ

I. GENEL OLARAK

Osmanlı Devleti'nde klasik dönem boyunca uygulanan hukuk sisteminin ihtiyaçlara karşılık verememesi, batılı devletlerin gayrimüslimler açısından baskılarının artması gibi nedenler neticesinde, Tanzimat fermanının ilanı ile Tanzimat süreci başlamıştır. Özellikle gayrimüslim vatandaşların hukuki konumu, yargılama süreçlerinin ne şekilde ilerleyeceği, hangi hükümlerin uygulanacağı gibi konular Tanzimat ve sonrası dönem için en önemli konulardan birisi olmuştur.⁶⁷

Tanzimat döneminde Osmanlı'nın her alanında olduğu gibi yargı ve hukuk alanında da köklü değişiklikler yapılmıştır. Klasik dönemde yer alan tek hakim ve tek dereceli yargılama sistemi varlığını korurken aynı zamanda çoklu hakim sistemi, Osmanlı yargılamasında kendisine yer bulmaya başlamıştır.⁶⁸

Çoklu hakim sisteminin Osmanlı hukukunda yerleşmesinin öncesinde oluşan karma mahkemeler, ticaret mahkemeleri, konsolosluk mahkemeleri ve cemaat mahkemeleri gibi kurumlar oluşacak değişimin habercileri olmuştur. Tanzimat fermanı ilan edilmeden, Osmanlı mahkemelerinde başlayan değişim sinyalleri, kanunlaştırma hareketleri açısından da görülmeye başlanmıştır. Özellikle reformların korunması ve kanun önünde eşitlik ilkesinin yargılamalarda uygulanabilmesi için kanunlaştırma hareketleri ceza kanunnameleri ile başlamıştır.⁶⁹

Osmanlı Devletinde şer'iyye, cemaat ticaret ve konsolosluk mahkemelerinin görev alanlarının dışında kalan davalara bakma görevi ise nizamiye mahkemelerine yüklenmiştir. Nizamiye mahkemeleri bu hali ile genel görevli mahkemeler olmuştur.

⁶⁷ EKİNCİ, s.147

⁶⁸ VATANSEVER ÖZTÜRK, Müge, "Nizamiye Mahkemeleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.13, S.171, 2018, s.155.

⁶⁹ KURTOĞLU, Yasemin, "Osmanlı Hukukunda İspat Vasıtaları", Doktora Tezi, **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2022, Bursa, s.241.

Nizamiye mahkemelerinin çekirdeğini yargı yetkisi verilen taşra meclisleri ve Meclis-i Tahkikat oluşturmuştur.⁷⁰

Osmanlı Devletinde hukuk alanındaki köklü reformları etkileyen sistemlerden bir tanesi de vergi düzenlemelerinden doğru meydana gelmiştir. Osmanlının arazi vergilendirmeleri uzun yıllar boyunca tartışılmadan varlığını korumuştur. Tanzimat dönemi reform istekleri iltizam sisteminin de sorgulanmasına yol açmış, vergilendirmelerin hangi usule göre ilerleyeceği, vergileri devlet adına kimin toplayacağı, askeriye sınıfını başında kimlerin duracağı gibi sorular o dönem için sürekli bir tartışma konusu olmuştur.⁷¹ Osmanlı'da yer alan bu tartışmalarla birlikte iltizam sistemine son verilerek muhassıllık sistemine geçilmiş, vergi toplama görevi doğrudan merkeze bağlı kişilere verilmiştir. Muhassıllar ise bu vergi toplama görevlerini yerine getirirken muhassıl meclisleri ismi ile anılan dönemine kıyasla oldukça demokratik ve katılımcı bir meclis kurmuştur. Muhassıl meclisleri vergi uyuşmazlıklarında ve Osmanlı'nın yeni tanışmış olduğu bürokratik sınıfına dair uyuşmazlıkları gidermeye çalışmıştır.⁷²

Bu dönemlerde memur sınıfının ortaya çıkması idare hukukunun temellerini oluşmasına neden olmuşken henüz ceza hukuku, idare hukuku, özel hukuk gibi bir sınıflandırma yapılmamıştır. Bununla birlikte taşrada kurulan bu meclisler ile birlikte hem memurların kendi aralarında çıkan uyuşmazlıkların görüldüğü hem de memurlar ile vatandaşlar arasındaki çıkan uyuşmazlıkların çözüldüğü, Fransız modelinin benimsenmiş olduğu Meclis-i İdariler kurulmuştur.⁷³

Osmanlı yargılamasında ve devlet yönetiminde etkili bir konumu olan Dîvan-ı Hümayun'un gücünü yitirmeye başlaması ile Osmanlı Devletinin ileri gelen devlet adamları ve ulema sınıfının katılımları ile III. Selim döneminde meşveret meclisleri

⁷⁰ CİN/AKYILMAZ, s.182

⁷¹ YURTSEVEN, Ahmet, **Tanzimat Döneminde Kurulan Meclislerin Osmanlı Modernleşmesine Katkıları**, Karatekin Armağanı, Nobel Yayınları, s.49.

⁷² EKİNCİ, s.147.

⁷³ DEMİR, **Mufassal Türk Tarihi**, s.285.

oluşmuştur.⁷⁴ Meşveret meclisleri, zamanla Osmanlı devlet hayatında önemini giderek artırmıştır. Dîvan-ı Hümayun'un yetersizliğini tam anlamıyla dolduramayan meşveret meclisleri, düzenli bir yapıya sahip olamamıştır. II. Mahmud döneminde meşveret meclislerinin daha işlevsel ve kurumsal bir kimlik kazandırılması amacıyla Meclis-i Vala-yı Ahkamı Adliyye kurulmuştur. Meclis-i Vala-yı Ahkamı Adliyye daha sonraları Tanzimat dönemi ceza yargılamalarında oldukça önemli bir konuma yerleşmiştir.⁷⁵

III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde Tanzimat'a geçiş süreci oldukça hız kazanmış, Osmanlı'nın reform arzusu gözle görülür bir hale gelmiştir. Tanzimat dönemine geçiş, hem Osmanlı'nın kendi içinde hem de dış etkenlere bağlı olarak birçok sebebin bir araya gelmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu nedenler ileride ceza mahkemeleri anlamında yapılacak reformların temel nedenini de oluşturmaktadır.⁷⁶ Ceza mahkemelerinde görülen değişimin anlaşılabilmesi adına Osmanlı'nın Tanzimat'a geçiş sürecini etkileyen nedenlerin incelenmesi gerekmektedir.

II. TANZİMAT'IN SEBEPLERİ VE TANZİMAT FERMANININ İLANI

Osmanlı klasik dönem sonrası Tanzimat dönemi Osmanlı ceza hukukunda en kapsamlı reformların yapıldığı dönemdir. Günümüz pozitif hukukunun ilk temellerinin atılması sebebiyle ayrı bir öneme haizdir. Tanzimat dönemi hukuk gelişmelerine geçmeden evvel Tanzimat döneminden hemen önce Osmanlı Devleti'nin genel yapısını ve Tanzimat fermanına kadar devletin nasıl bir süreçten geçtiğine ilişkin bilgilerin verilmesi Tanzimat dönemini ve Tanzimat dönemi ceza mahkemelerinin gelişiminin daha iyi anlaşılabilmesini sağlayacaktır.

Tanzimat dönemine hazırlık süreci olarak değerlendirebileceğimiz bu dönem III. Selim ile başlar ve Tanzimat fermanının ilanı ile sona erer. III. Selim bilindiği üzere reform hareketlerine önem veren Osmanlı'nın özellikle devlet, idare ve askeri alanlarında köklü reformların hayata geçmesini isteyen bir lider olmuştur. III.

⁷⁴ AKYILDIZ, Ali, Meclisi, "Meşveret", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 28,2003, s.248-249

⁷⁵ AKYILDIZ, Ali, "Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliyye", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 28,2003, s.250-251

⁷⁶ EKİNCİ, s.31.

Selim'in bu özelliği kendisinden sonra gelen padişahları da etkilemiş, Osmanlı Devleti'nin eski güçlü günlerine dönebilmesi amacıyla gelen her padişah kapsamlı reform hareketleri gerçekleştirmeye çabalamıştır.⁷⁷

A. III. Selim Dönemi ve Tanzimat'a Etkileri

III. Selim zamanında Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan Mısır beylerinin baş kaldırışı, Ahmet Cezzar Paşa olayları, Vahhabilik hareketi, Sırp reayanın ayaklanması gibi olaylar da Osmanlı Devlet düzeninde bir yenilik olması gerektiği düşüncelerini daha da pekiştirmiştir. III. Selim bu kötü gidişatın sona erdirilmesi ve Osmanlı Devleti'ni eski gücüne kavuşabilmesinin yolunun ancak yenilik ve reform hareketleri ile mümkün olabileceği kanaatine varmıştır. Osmanlı Devleti bu kötü gidişattan güç kaybetmeye devam ederken bir yandan da ayan sınıfının başına buyruk hareketleri ve 1792 Rus yenilgisi ile Nizam-ı Cedid dönemi başlamıştır.⁷⁸

III. Selim'in yenilik düşünceleri kendisinden önce gelen padişahların düşünce yapısından farklıdır. III. Selim'in yenilik hareketlerinde tek bir kişi değil devlet ön plana çıkarılmıştır. III. Selim devletin içine düştüğü durumun nedenlerini "yasaların uygulanmaması" olarak saptamış ancak bu yasaları tekrar uygulamaya koymak yerine onları Batı yöntemleri ile yenilemeye karar vermiştir. Padişah bu amaçla Batı yasalarını incelemek üzere devlet adamlarını görevlendirerek Avrupa'ya göndermiş, devlet düzeninin yeniden tahsisi için memurlardan rapor hazırlamalarını istemiştir. Osmanlı Devleti'nin artık yenilik ve reform hareketlerinde Avrupa devletlerini örnek almaya başlamış olduğu anlaşılmaktadır. III. Selim bu istek ve arzularında her ne kadar başarılı olamasa da kendisinden sonra gelecek sultanlara bir nevi yön tayin etmiştir böylelikle Tanzimat dönemine giden yolun kapısı aralanmış ve Tanzimat süreci hızlanmıştır.⁷⁹

⁷⁷ TANÖR, Bülent, **Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, Yapı Kredi Yayınları, 25. Baskı, İstanbul 2019, s.33.

⁷⁸ KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi V. Cilt Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri**, 11. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2022, s.25-27.

⁷⁹ ÜÇÖK, MUMCU, BOZKURT, s.299-300.

B. II. Mahmud Dönemi ve Tanzimat'a Etkisi

III. Selim'in ölümünden sonra tahta II. Mahmud çıkmıştır. II. Mahmud devrinde III. Selim'den de farklı olarak ıslahat hareketleri çok daha hızlı bir şekilde cereyan etmiştir. II. Mahmud döneminde süregelen bu hızlı değişim yine Tanzimat fermanının ilanını ve Tanzimat döneminde gelişen pek çok işleyişi etkilemiştir. II. Mahmud da bu döneme ilişkin olarak ilk etapta askeri yeniliklere öncelik vermiştir. Askeri ıslahatlarla birlikte de yıllardan beridir sarsılan devlet otoritesini güçlendirmek istemiştir.⁸⁰

Ayanların kontrolsüz hareketleri ile ayanların İstanbul'a çağrılması ve ayanlarla anlaşma yapılarak imzalanan Sened-i İttifak metni ile Osmanlı Devleti'nde artık hak ve hürriyet anlayışı da bir değişime girmiştir. Sened-i İttifak metnine göre ayanlar padişahın işlerine karışmayacaklarını bildirmekle birlikte Osmanlı Devleti de ayanların kendi merkezinde reayaların haklarına ilişkin bir hak ihlali yapmayacağını güvencesini vermiştir.⁸¹

Bu husus ise mutlak merkezi otorite anlayışının değiştiğini göstermektedir. İnsan haklarının gelişmesi süreci ile Osmanlı Devlet teşkilatının değişmeye başlaması pek doğaldır ki ardı sıra hukuki gelişmeleri de etkilemiş, değişmesi mümkün olarak görülmeyen kaideler açısından dahi ilerleyen süreçlerde birtakım değişiklikler yaşanabileceğinin sinyalleri ortaya çıkmıştır. Tüm bu gelişmelere karşılık ise Sened-i İttifak metni Osmanlı Devleti'nin o güne kadar yerleşmiş olan hakimiyet anlayışı ile oldukça ters düşmesi sebebiyle kendisine bir uygulama alanı bulamamıştır.⁸²

Bu dönemde yine idari yargının ilk temelleri atılmış, Dar-ı Şura-yı Askeri, Meclis-i Vala-i Ahkam-ı Adliyye, Dar-ı Şura-yı Bab-ı Ali gibi kurullar kurulmuş

⁸⁰ KARAL, s.145.

⁸¹ BOZKURT, Argun, **Hukukun Öyküsü**, 2. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2018, s.235.

⁸² ÖZKUL, Yunus Emre, "Osmanlı Devleti'ndeki Güç İlişkileri Üzerinden Sened-i İttifak'a Dair Bir Değerlendirme", **İzmir Sosyal Bilimler Dergisi**, C.3, S.1, 2021, s.5.

vatandaş ile devlet arasında yaşanan uyuşmazlıkları gidermek ve memur yargılanmaları gibi hukuki uyuşmazlıkların çözümleri amacıyla görev yapmışlardır.⁸³

II. Mahmud'un ölümünden sonra tahta geçen I. Abdülmecid dönemi ise tam anlamıyla Tanzimat Döneminin başlangıcı olarak ele alınmaktadır. I. Abdülmecid'in tahta çıkması ile başlayan bu süreçte o dönemin aydın sadrazamı Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane Hatt-ı Hümayun'un (Tanzimat fermanı) okunması ile Tanzimat süreci başlamıştır. 3 Kasım 1839'da başlayan Tanzimat dönemi Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar da devam eden bir süreç olmuştur.⁸⁴ Tanzimat fermanının okunması Osmanlı Devleti ile ilgili pek çok gelişmeyi de beraberinde getirmiş, Osmanlı Devleti'nin adeta devlet sistematiğini değiştirmiştir.

C. Tanzimat'ın Nedenleri

Tanzimat fermanının ilanının en önemli ayırıcı niteliği mutlak hakimiyetin belirli hukuk kuralları ve yasalar ile sınırlandırma isteğidir. Bu isteğin temelinde de kuvvetler ayrılığı ilkesine giden düşünce yatmaktadır.⁸⁵ Bu kapsamda özellikle Avrupa ülkelerinin dış baskısı, mevcut hukukun ihtiyaçlara cevap vermeyişinden doğan nedenler, devlet düzeni güçlendirmek ve çağın gereklerinin yerine getirilmemesi sebebiyle genel ıslahat ihtiyacı ve ticaret hayatı olarak belirtilebilir.⁸⁶ Osmanlı Devleti'ni Tanzimat'a getiren bu nedenler, Tanzimat sürecinde de etkisini göstermiştir. Hatta ki bu nedenlerin günümüze kadar ulaştığını da söyleyebilmek mümkündür. Tanzimat'ı ortaya çıkaran bu nedenler karşısında Tanzimat'ın ilanı ile başlayan bu süreç hukuk ıslahatlarını da beraberinde getirmiş, sayılan bu nedenlerin belki de en önemli etkileri yargı sisteminde görülmüştür.

⁸³ ÜÇÖK, MUMCU, BOZKURT,s.303.

⁸⁴ DEMİR, Abdullah, **Mufassal Türk Tarihi**, 1. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2019,s.165.

⁸⁵ AKTEL, Mehmet, "Tanzimat Fermanının Toplumsal Yansıması", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.3, S.3, 1998, s.179.

⁸⁶ EKİNCİ, s.31-32.

1. Dış Baskılar

Osmanlı Devletinin en parlak döneminde verilen kapitülasyonlar ilerleyen aşamalarda Osmanlı'nın bütün sistemlerini alt üst edeceğini tahmin etmek mümkün olmamıştır. Gelişen dünya düzeni, devletlerarası ilişkilerin yakınlaşması, devlet ilişkilerinin artması nedeniyle devletlerin kendi içerisinde yer alan kurumlar ve kurumların uygulamalarının tespit edilmesi gibi sebepler mevcut yönetimi, askeri, siyasi, ticari ve hukuki durumları da derinden etkilemiştir. Bu hususlara ek olarak 1789 Tarihli Fransız İhtilali ile milliyetçilik akımının da başlaması ile devletlerin farklı ülkelerdeki kendi vatandaşlarına yönelik projeleri de hayata geçmeye başlamıştır. Dönemin çok uluslu büyük imparatorlukları bu durumdan en çok etkilenenler olmuştur.⁸⁷

Dış baskıların boyutları ceza yargılaması açısından incelendiğinde, Osmanlı'nın mevcut hukuk sistemi içerisinde konsolosluk mahkemeleri gibi yabancı ülke vatandaşlarını yargılamaya yetkili mahkemelerin, Osmanlı mahkemelerinde yapılacak yargılamaları kabul etmemesi, mutlak bir şekilde kendi vatandaşlarının kendi ülkelerinde yer alan hukuk kurallarına göre yargılanmasını dayatmaya çalışmasıdır.⁸⁸

Osmanlı'nın hukuk düzenine dair dış baskıların artması o dönemde Avrupalı güçlü devletlerin Osmanlı'nın zor durumundan faydalanmak istemesinden kaynaklıdır. Örneğin Rusya'nın bölgede güçlenmesine karşılık İngiltere kendi vatandaşlarına yönelik olarak imtiyazlar istemiş bu imtiyazlara karşılık olarak Rusya'nın bölgede daha fazla güçlenmesinin engel olunabileceğine dair birtakım taahhütler vermiştir.⁸⁹

2. Mevcut Hukukun İhtiyaçlara Yanıt Vermemesi

Osmanlı dönemi klasik devirde temel alınan İslam hukuku, İslam coğrafyasının güçlü olması ve Osmanlı'nın kurumsallaşmış adalet sistemi ile güçlenerek ve

⁸⁷ KARAL, s.22.

⁸⁸ EKİNCİ, s.33.

⁸⁹ EKİNCİ, s.39.

gelişerek devam etmiştir. İslam hukukunda Müslim ve gayrimüslimlerin aralarındaki ihtilafı çözme hususunda Osmanlı'nın çok maharetli uygulamaları olduğunun kabulü ile Avrupa'da yer alan değişimlerin etkisi de derinden hissedilmeye başlanmıştır. Bu etkilerin yanı sıra iktisadi, ticari ve sosyal hayattaki değişiklikler yeni hukuki düzenlemelere gereksinim duyurmuştur.

Bir başka olgu olarak ise klasik dönemde mahkemelere intikal eden dava ve olayların çeşitlerinin artmasıdır. Bu durum tek hakimli ve tek dereceli hukuk sisteminin değişmesi gerekliliğini zorunlu kılmıştır. Nizamiye mahkemelerinin kurulması, Divan-ı Ahkam-ı Adliyye'nin tesisi, şer'iyeye mahkemelerinde temyiz makamlarının oluşturulmasının sebeplerinden bir tanesi de yine mevcut hukukun artık ihtiyaçlara yanıt verememesi olarak gösterilebilecektir.

Osmanlı kurumlarında baş gösteren bozulmalar aynı şekilde medreselerde de görülmüş, iyi hukukçuların yetişmesi pek mümkün olmamıştır. Bu sebeple klasik İslam ve Osmanlı hukuku kaynaklarındaki hukuki esasları hukukçuların daha iyi anlayabilmesi istenmiştir. Hukuk normlarının daha anlaşılabilir bir şekilde kanunlaştırılması da yine bu amaca yönelik bir reform arzusudur. 1840 tarihli Ceza Kanunnamesi'nden başlanarak hukuk ve yargılama hukukunun bütün dallarının kanunlaştırılması da yine mevcut hukukun uygulanmasında zorluk ve bu durumun değişmesi gerektiğine dair oluşan inançtan kaynaklanmaktadır.⁹⁰

3. Devleti Güçlendirme ve Modernleşme Arzusu

Osmanlı Devleti rönesans ve reform hareketleri ile başlayan, matbaanın icadı, sanayi devrimi ve Fransız İhtilali ile oldukça hız kazanan demokratikleşme, sanayileşme ve teknolojinin gelişme süreçlerini tam anlamıyla yakalayamamıştır. Bu olayların başlangıcında gerekli atılımın yapılamaması Tanzimat 'a giden süreçte de adeta kıyısından köşesinden gelişen dünya düzenine dahil olma isteğini tetiklemiştir. Kaldı ki bu şekilde resepsiyon isteyen bir ülkede modernleşme arzusu resepsiyonun en doğal nedenlerinden biridir. Tanzimat dönemi öncesi Osmanlı'da süregelen iç karışıklıklar, padişahın bu iç karışıklıklara karşı yeterli ve gerekli cevap veremeyişi

⁹⁰ AYDIN, **Türk Hukuk Tarihi Dersleri**, s.417.

merkezi hükümeti güçlendirilmesi gerektiği inancının oluşmasına sebep olmuştur. Bu durum da Tanzimat fermanının ilanı sürecini etkilemiştir.⁹¹

4. Ticaret Hayatının Etkileri

Gelişen Avrupa sanayisinin de etkisi ile ticari hayatta pek çok değişiklik yaşanmıştır. Ticari hayatın getirdiği bu yenilikler kapsamında da Osmanlı Devletinin güçlü pazar olması Avrupalı devletlerin dikkatinin çekmiştir. Pazar fırsatını değerlendirmek isteyen Avrupalı devletler Osmanlı pazarına girebilmek adına Osmanlı Devleti ile birtakım anlaşmalar imzalamışlardır. Bu anlaşmaların en önemlisi Baltalimanı anlaşması olmakla birlikte Osmanlı Devleti İngiltere'den almış olduğu malların gümrük oranlarını indirimli olmasını kararlaştırılmıştır. Osmanlı Devleti bu tarz anlaşmaları ileride pek çok Avrupalı devleti ile yapmıştır.⁹²

Ticari hayatın bu denli hareketlenmesi, Osmanlıda farklı sınıfların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Farklı sınıfların ortaya çıkması da farklı hukuki süreçlerin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Şirketleşmenin önü açılmış, ticaret alanında uzmanlık istenilen mahkemelere ihtiyaç duyulmuş, kanunlaştırma hareketlerinin önü açılmıştır. Bu süreçlerin hepsi Tanzimat'a ve sonraki sürece son derece etki etmiştir.⁹³

III. MECLİS-İ VALA-YI AHKAM-I ADLİYYE

1838 yılında kurulan Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliyye, kanun tasarıları ve nizamnameler hazırlamak, devlet ve millet işlerine görüşmek gibi yasama işlemleri ve istişari görev ve sorumluluklarının yanı sıra idarenin kazai kontrollerini yaptığı ve Tanzimat 'a aykırı davranan devlet memurlarının ceza yargılamalarına bakıldığı ilk derece, istinaf ve temyiz mahkemeleridir.⁹⁴

⁹¹ ÜÇÖK, MUMCU, BOZKURT, s.298.

⁹² EŞİYOK, Bülent Ali, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Ekonomisine Eklemlenmesinde Bir Dönüm Noktası: 1838 Serbest Ticaret Anlaşması", *Mülkiye Dergisi*, C.34 S.266, 2010, s.75.

⁹³ AYDIN, s.416-417.

⁹⁴ EKİNCİ, Osmanlı Mahkemeleri Tanzimat ve Sonrası, s.164

Ceza hukuk alanında Osmanlı yargı reform hareketlerinden belki de en önemlisi Meclis-i Vala'nın kurulmasıdır. Meclis-i Vala'nın kuruluş yıllarına yakın olarak 1836 yılında Dar-ı Şura-yı Askeri kurulmuştur. 1838 yılında ise Dar-ı Şura-yı Bab-ı Ali ve Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliyye kurulmuştur. Bu kurumlardan Dar-ı Şura-yı Askeri hususlarda önem arz etmekte iken Dar-ı Şura-yı Bab-ı Ali yürütme konusunda görevlendirilmiştir. Meclis-i Vala ise Tanzimat reformlarının uygulanabilmesi amacıyla yargı ve yasama yetkilerine sahip bir kurum olarak çalışmıştır. Dar-ı Şura-yı Bab-ı Ali'nin 1839'da görevinin sona ermesi ile yasama alanında tek yetkili makam Meclis-i Vala kalmıştır.⁹⁵

Meclis-i Vala, Tanzimat fermanının da mimarlarında olan Mustafa Reşid Paşa'nın çalışmaları ile kurulmuştur. Meclis-i Vala'nın yasama yetkilerinin yanı sıra aynı zamanda Tanzimat fermanı ilanı sonrası getirilen kuralların programlanması ve uygulanabilmesi görevi de bulunmaktadır. Tanzimat fermanının o dönem Osmanlı'da etkisi gözetildiğinde reform kurallarının korunması ve uygulanabilirliğini artırılması amaçlanmıştır. Bu amacı yerine getirmek amacıyla sürekli bir meclis kurulması gerekmiştir. Tanzimat'ın ön hazırlıklarının son aşamalarında ise Meclis-i Vala kurulmuştur.⁹⁶

Meclis-i Vala ilk kurulduğu zaman geçmişten kalan görevlerini sürdüren görevliler görevlerine devam etmişlerdir. Bununla birlikte Meclis-i Vala'nın kurulmasıyla yeni görevliler de sisteme dahil edilmiştir. Eskiden kalan görevliler ile yeni görevliler arasında hiyerarşik dengelerin tam olarak anlaşılabilmesi, görev tanımlarının net olmayışı gibi sebepler meclisi işleyişine zarar vermiştir. Bu sebeplerle birlikte ilk zamanlarında etkili olamamıştır. Meclis-i Vala Tanzimat fermanından önce ortaya çıkmış olmasına karşılık asıl kimliğini Tanzimat fermanı ile kazanmıştır.⁹⁷ Tanzimat fermanının önde gelen sebeplerinden merkezi otoriteyi güçlendirme isteği yargılama alanında yapılacak ıslahatları da etkilemiştir. Merkezde

⁹⁵ ATASOY, Samed, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Kanunlaştırma Usulü ve Meclislerin Rolü", **SÜHFD**, C.10, S.2, 2020, s. 250.

⁹⁶ SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vala (1838-1868)**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s.36

⁹⁷ SEYİTDANLIOĞLU, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vala (1838-1868)**, s.39.

Divan-ı Hümayun'un etkisini kaybetmesi ile ortaya çıkan boşluğu Meclis-i Vala doldurmuştur. Merkez haricinde kalan kaza, nahiye, eyalet ve sancaklarda yer alan yargılamaya yetkili paşa divanlarının yerini ise taşra meclisleri doldurmuştur.⁹⁸

Tanzimat fermanının ilanı ile Meclis-i Vala hem adli olarak hem de kazai olarak önemli görevler üstlenmiştir. Şer'iyye mahkemelerinin varlığı ile çift yapılı bir yargı sistemi oluşmuştur. Meclis-i Vala özellikle ceza yargılamalarını ilk derece mahkemesi sıfatıyla sürdürdüğü gibi bir istinaf ve temyiz makamı şeklinde önüne gelen uyuşmazlıkları gidermiştir. Ceza yargılamaları açısından ilk derece mahkemesi olarak saî bil fesad suçu işleyen kişilerin Dersaadet'te olmaları durumunda görevli ve yetkili mahkemenin Meclis-i Vala olması, kanun önünde eşitlik ilkesinin uygulanmaya çalışılmasından doğru rütbe sınıf gözetilmeksizin sövme fiilinin işlenmesi ve itibarın zedelenmesi durumunda yine tarafların Dersaadet'te olması durumunda Meclis-i Vala ilk derece mahkemesi olarak nihai hüküm mercii olmuştur.⁹⁹

Meclis-i Vala, ilk derece mahkemesi sıfatı ile yargılamalarında, Osmanlı tebaasından olan farklı din ve mezheplere mensup kişiler arasında çıkan uyuşmazlıkları kişilerin dini liderlerinin de katılımı ile çözümlendirmiştir. Meclis-i Vala yine üst düzey devlet görevlileri ve yabancı devlet mensubu memurlara karşı işlenen basın suçlarını ilk derece mahkemesi ile çözümlendirmiştir.¹⁰⁰

Meclis-i Vala'nın Osmanlı mahalli teşkilatlardaki tezahürü olan meclislerin kurulması ve onlara yargılama yetkisinin verilmesi, bu meclislerin Nizamiye mahkemelerine dönüşümü ile birlikte; Tanzimat öncesinde rastlanılmayan memur sınıfının yaygınlaşması ile memur yargılamalarının yapılması, bir takım ceza davalarına bakılması ile şer'iyye mahkemelerinin dahi önüne geçmiştir. Memurlar görevleri yönünden işlemiş oldukları suçlar açısından suçsuzluğunu isabet edemediği

⁹⁸ AK ÇELİK, Hasret, "Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliyye'nin Hukuki ve Siyasi Yetkileri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016, s.84.

⁹⁹ CEYLAN, Ayhan, "Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliyye'de Yargı", **AÜEHFD**, C.13, S.1-2, 2004, s.38.

¹⁰⁰ HASRET, s.90.

taktirde Meclis-i Vala kararı sonrası memurluktan istifa etmişlerdir.¹⁰¹ Meclis-i Vala'da yapılan memur yargılamaları salt idari davalar olmamakla birlikte genellikle memurların cezai sorumluluklarından doğan davalardır. Tanzimat dönemi islahatları genellikle ceza hükümleri çerçevesinde yoğunlaşmıştır. Mahalli meclisler ile Meclis-i Vala 1840 tarihli Ceza Kanunnamesini uygulamak üzere tatbik edilen mahkemelerdir.¹⁰²

Bu meclislerin ceza hükümlerinde yoğunlaşmış olması ceza hukuku ve özel hukuk arasında ilk defa bir ayırım yapılmasına sebebiyet vermiştir.¹⁰³ Meclis-i Vala'nın birden çok görevinin olması ve görev yoğunluğunun artması ile bidayet mahkemesi sıfatı sonlanmış istinaf ve temyiz konumuna getirilmiştir. Günümüz istinaf ve temyiz makamlarının, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat reformları sonrası ilk örneği Meclis-i Vala olmuştur.¹⁰⁴ Dersaadet haricinde taşrada işlenen saî bil fesad suçu, sövme suçu, tazir cezası gereken suçlar açısından Meclis-i Vala gelen itirazları değerlendirir bir şekilde incelemesini tamamlayarak istinaf mercii olarak görev yapmıştır. Cürüm ve kabahat suçları açısından ise taşra meclislerinin vermiş olduğu kararlar Meclis-i Vala'da tekrar tetkik edilmiştir.¹⁰⁵ Devletin güvenliğini ve kamu düzeninin ilgilendirmesi sebepleri gözetilerek Saî bil fesad suçunun yargılanması Meclis-i Vala tarafından yapılmıştır. Saî bil fesad suçunun yanı sıra Dersaadet dışında, yani Anadolu ve Rumeli'de meydana gelen, yaralama, yol kesme, hırsızlık, insan öldürme, sahtekarlık gibi önemli suçların istinaf ve temyiz incelemeleri Meclis-i Vala tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁶ Dinlenen şahitler bir kez daha Meclis-i Vala tarafından dinlenmiş, şahit beyanları ve dosya içeriğine göre uyuşmazlık tekrar gözden geçirilerek karar verilmiştir.¹⁰⁷

¹⁰¹ CEYLAN, s.38.

¹⁰² EKİNCİ, s.177

¹⁰³ EKİNCİ, s.177

¹⁰⁴ DURHAN İbrahim, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler", **EÜHFD**, C.12, S.3-4, Erzincan, 2008, s.70.

¹⁰⁵ BOZKURT, s.136.

¹⁰⁶ AK ÇELİK, s.93

¹⁰⁷ CEYLAN, s.41.

Meclis-i Vala, istinaf ve temyiz mahkemesi sıfatı şer'iyeye mahkemelerinin vermiş olduğu kararları da incelemiştir. Meclis-i Vala'da yapılan yargılamaların örnekleri incelendiğinde ikili yargı sistemine riayet edildiği görülmektedir. İkili hukuk sistemi kimi zaman karışıklıklara neden olmuş olsa da Meclis-i Vala, şer'iyeye mahkemelerinin görev alanına giren suçlar ve kesinleşmiş kararlarına karşı yeni bir yargılama yapmamıştır. Somut olayın özelliklerine göre tamamlayıcı bir şekilde kanun hükümlerini uygulamıştır. Bu durum ise şer'i hukuk ile örfi hukuk arasında bir uyum yakalanmaya çalışıldığının bir göstergesidir. Meclis-i Vala yargılama görevini sürdürürken bünyesinde şer'iyeye mahkemelerinde görevli olan Meclis-i Vala müftüsünü bulundurması da iki mahkemenin kararlarında bir çelişki yaratılmamaya çalışıldığının bir başka göstergesidir.¹⁰⁸

Meclis-i Vala'yı Tanzimat dönemi açısından önemli kılan unsurlardan bir tanesi de Tanzimat döneminin en önemli sorunlarından biri olan rüşvet meselesine dair yargılama yetkisine sahip olmasıdır. Rüşvet alma, rüşvet verme, rüşvete aracılık etme gibi rüşvet suçlarına ilişkin yargılamalar Meclis-i Vala'da görülmüş, taşrada yaşanan olaylar açısından ise Meclis-i Kebir kararlarına yönelik Meclis-i Vala tarafından bizzat yargılama yapılmıştır. Meclis-i Vala yargılamalarını yaparken suçun işlendiğine dair kesin kanaat getiremediği durumlarda olayın taraflarını ve şahitlerin Dersaadet'e gelmesini istemiş, soruşturma ve kovuşturma işlemlerini bizzat kendisi yerine getirmiştir.¹⁰⁹

Meclis-i Vala'nın kazai görevlerinin yanında yargı görevlerinin bulunması, yargılama faaliyetlerini yerel mahkeme, istinaf mahkemesi ve temyiz mahkemesi şeklinde yürütmesi iş yoğunluğuna sebebiyet vermiştir. İş yoğunluğunun Meclis-i Vala'nın yargılamalara etkisinin azaltması göz önüne alındığında, yargılamalara temyiz makamı sıfatı ile bakmaya devam etmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁸ KILINÇ, Ahmet, "Bir Meclis-i Vala Hükümü ve Tahlili", **Adam Akademi**, C.5, S.1, Ankara 2015, s.22.

¹⁰⁹ CEYLAN, s.41.

¹¹⁰ BOZKURT, Gülnihal, **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020, s. 135.

A. Meclis-i Ali Umumi

Meclis-i Vala'nın iş yoğunluğunun artması, Meclis-i Vala'yı oluşturan kimselerin de sayısına artmasına neden olmuştur. Tanzimat 'ın ilanı ile Meclis-i Vala'nın yapısında da değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden en önemlilerinden birisi de 1839 yılında en büyük danışma organı olan Meclis-i Ali Umumi'nin kurulması olmuştur. Meclis-i Vala esas görevleri itibariyle yasama ve yürütmeden sorumlu olmuştur.¹¹¹

Meclis-i Ali Umumi sadrazamın başkanlığında, kabine mensupları, birtakım yüksek rütbeli memurlar ve gayrimüslimlerin ruhani liderlerinden oluşmaktadır. Asli görevleri ise Meclis-i Vala'nın almış olduğu kararların bir kez daha gözden geçirilmesidir. Meclis-i Vala'nın almış olduğu kararların gözden geçirilmesi ile Meclis-i Ali Umumi'yi oluşturan kişilerce görüşülür, üyelerin yarısından fazlasının onay vermesi halinde karar kabul edilmiştir.¹¹²

Meclis-i Umumi'nin yargılamaya ilişkin yetkileri kapsamında ise; vükela, merkez ve taşrada görev alan kaymakam, valiler ve diğer üst düzey yöneticiler, ve memurlar Tanzimat esaslarına uymaları, halka zulüm ve adaletsizlik yapmamaları konusunda padişah tarafından kendilerine tebliğ edilen talimatlara katı bir şekilde uymak zorunda olmuşlardır. Bu kapsamda Meclis-i Vala ve Meclis-i Umumi'de görüşülerek yayınlanan; “*Memurların Suret-i Hareketlerini Mübeyyin Talimat-ı Umumiye*” hükümlerine uymayan memurların yargılanması ve haklarında gerekli cezaların verilmesi hususunda Meclis-i Umumi'nin katkıları olmuştur.¹¹³

B. Meclis-i Ali Tanzimat

Meclis-i Vala'nın 1839 yılından itibaren faaliyetleri, elde ettiği başarılar, önemi ve konumu itibariyle işlerinin de yoğunlaşması yeni meclis kurulması fikrini beraberinde getirmiştir. Tanzimat fermanının ilanından sonra Osmanlı Devleti'nin en çok sorunla karşılaştığı ve çözmeye uğraştığı konulardan bir tanesi rüşvet meselesi

¹¹¹ SEYİTDANLIOĞLU, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vala (1838-1868)**, s.67.

¹¹² EKİNCİ, s.180.

¹¹³ CEYLAN, s.38.

de yine Meclis-i Ali Tanzimat'ın kuruluşunu etkileyen nedenlerden olmuştur. Rüşvet meselesi öyle bir hal almaya başlamıştır ki; o dönem için hükümet değişimlerinden çıkarılacak kanunlara kadar etkisini göstermiştir¹¹⁴ 1854 yılına gelindiğinde Meclis-i Meclis-i Ali Tanzimat Tanzimat döneminde “*Tatbik Mührü Meselesi*” hususunun yaşandığı zamanlarda kurulmuştur.¹¹⁵

Meclis-i Tanzimat'ın kurulması ile birlikte üstlendiği ilk görevlerden bir tanesi rüşvet ile mücadele olmuştur. Devlet işleyişinde en önemli sorunlardan bir tanesi olarak görülen rüşvet sorunu Men'i İrtikaba Dair Ceza Kanunnamesi ile çözümlendirilmeye çalışılmıştır. Bu sorunların kaynağı ve ne şekilde çözüme ulaştırılması gerektiği Meclis-i Tanzimat layihasında açıkça gösterilmiş, irtikap, rüşvet ve devleti soyma şeklinde iki başlık altında incelenerek suçun tanımı, maddi ve manevi unsurları, suça karşılık hangi cezaların verileceği gösterilmiştir.¹¹⁶

Yeni bir meclisin kurulmasındaki amaç rüşvet meselesinin önlenmesi, Tanzimat fermanındaki kuralların tam anlamıyla uygulanabilmesinin sağlanması ve Meclis-i Vala'nın gün geçtikçe artan iş yükünün hafifletilmesi olarak gösterilmektedir. Meclis-i Vala'nın içerisinde yasama ve yargı faaliyetlerini sürdürmekte olan bir kurum olmasına karşılık yasama faaliyetlerini kendi üzerine

¹¹⁴ SEYİTDANLIOĞLU, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vala (1838-1868)**, s.47- 48.

¹¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. TAŞKESİNLİOĞLU, Mehmet Yasin, “Osmanlı Diplomatiğinde Mühür ve Bir Vaka Olarak Sahte Mühür Kullanımı”, **History Studies**, Vol. 9, Issue.4, 2017, s.183-202.

¹¹⁶ DİKEN, Kadir, “Osmanlı Devleti'nde Bir İdari Modernleşme Kurumu Olarak Meclis-i Ali Tanzimat (1854-1861)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2012, s.71. *Mürteşi yani gerek bizzat doğrudan doğruya ve gerek adamları marifetiyle bilvasıta rüşvet alan tebaa-i şahaneden her kim ve hangi milletten olursa olsun ve her hangi rütbe ve mansıb ve memuriyetde bulunursa bulunsun ibtida almış olduğu rüşvet kendisinden istirdad ile beraber zecren tamam bir misli daha ahz ve istifa kıluna ve bundan maada şahsı mürteşi erbab-ı mansıb ve memuriyetden ise mansıb ve memuriyetinden çıkarılarak ve üzerinde olan rütbe ve tarik ref ve maaşı kat' edilerek bu cünhayı eğer ilk defa olarak işlemiş ise bir sene devlet mahbeslerinde habs veya iki sene müddetle vatanının gayrı bir yere nefyoluna.” Md. 1, BOA, Meclis-i Tanzimat Defteri 1 (1854- 1861), s. 12 akt. DİKEN, s.79.*

Raşi yani rüşvet veren tebaa-i şahaneden her kim ve hangi milletten olursa olsun rütbe ve mansıb ve memuriyetde bulunursa bulunsun verdiği rüşvet akçesi bend-i evvelde beyan olunduğu üzere mürteşiden alınarak kendisi bulunduğu mansıb ve memuriyetden çıkarılıb üzerinde olan rütbe ve tarik ref ve maaşı var ise kat' olunub bu cünhayı eğer ilk defa işlemiş ise kezalik bir sene habs veyahud iki sene müddetle nefy oluna.” Md. 2, BOA, Meclis-i Tanzimat Defteri 1 (1854-1861), s. 12 akt. DİKEN, s.79.

alan kurum Meclis-i Ali Tanzimat olmuştur. Meclis-i Ali Tanzimat 'ın kurulması ile Meclis-i Vala yüksek yargı organı olarak görevini sürdürmeye devam etmiştir.¹¹⁷

Meclis-i Vala, Meclis-i Tanzimat'ın ilgilenmediği konularla ilgilenmiş bu kapsamda yargılama görevinde oldukça yüksek bir iş yoğunluğu meydana gelmiştir. 1856 yılında Islahat fermanının ilanı ile Meclis-i Tanzimat ve Meclis-i Vala'nın birleşmesi gündeme gelmiştir. Aynı zamanda bu husus yabancı ülkeler tarafından da ayrıca bir baskı unsuru olarak diretilmiştir. 1861 yılına gelindiğinde ise Meclis-i Tanzimat kaldırılarak, iki meclis birleştirilmiştir.¹¹⁸

İki meclisin birleştirilmesi ile kanunnamelerin hazırlanması, mülki işlerin işleyişi ve temyiz organı ile yapılacak yargılamalar için birer komisyon kurulmuş, ayrı iki meclis halinde yürütülen işler komisyonlar aracılığı yürütülmeye devam edilmiştir. Bu düzenlemeler ile Meclis-i Vala işleyişi bir düzen kazanmış faaliyetlerinden olumlu sonuçlar alınmaya başlanmıştır. Öte yandan Meclis-i Vala'nın işleyişi düzgün bir şekilde devam etse de yabancı ülkelerin baskılarının devamı, temsili bir sisteme yönelik istemlerin artması, Tanzimat'ın uygulanmasına yönelik eleştiriler Meclis-i Vala'nın bir kez daha ikiye ayrılmasına sebebiyet vermiştir. Meclis-i Vala; Şura-yı Devlet ve Divan-ı Ahkam-ı Adliyye olarak ikiye ayrılmış böylelikle günümüz Danıştay ve Yargıtay'ının da ilk temelleri atılmıştır.¹¹⁹

IV. ŞURA-YI DEVLET

Tanzimat sonrası oluşturulan taşra meclisleri ve Meclis-i Vala kapsamında memur yargılamalarının önü açılmıştır. Yukarıda değinildiği gibi ilgili yargılamalar günümüz idare hukuku kapsamında değil daha çok memurların cezai sorumlulukları çerçevesinde yürütülmüştür. Şura-yı Devlet yargılama yetkisini kullanırken uyuşmazlık konusu suçlar kabahat derecesinde ise ilk derece mahkemesi sıfatı ile karar vermiştir. Uyuşmazlık konusu suçlar cünha derecesinde ise istinaf mercii

¹¹⁷ BOZKURT, s.137-138.

¹¹⁸ SEYİTDANLIOĞLU, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vala (1838-1868)**, s.53.

¹¹⁹ SEYİTDANLIOĞLU, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vala (1838-1868)**, s.55.

olarak karar vermiştir.¹²⁰ 1864 Vilayet Nizamnamesi ile yargılama yetkilerinin çerçevesinde Meclis-i Vala'nın ikiye ayrılması ile 1868 yılında Şura-yı Devlet kurulmuştur. Şura-yı Devlet kurulurken ise Fransa'da yürürlükte olan Conseil d'etat oldukça etkili olmuştur.¹²¹

Şura-yı Devlet'in görevleri Şura-yı Devlet Nizamnamesinde açıkça sayılmıştır. Şura-yı Devlet Nizamnamesi ikinci maddesine belirtilen görevleri şunlardır:

- Kanun ve nizamnameler ile ilgili tasarıları hazırlamak ve incelemek,
- Yetkileri çerçevesinde ülke meselelerini araştırmak, görüş bildirmek, karar vermek,
- Hükümet (Devlet) ile kişiler arası hukuki uyuşmazlıkları çözmek,
- Temyiz mahkemesi sıfatı ile önüne gelen uyuşmazlıkları incelemek, görev uyuşmazlıklarını gidermek,
- Padişah talebi veya kanun gereklerine dayanarak memurların soruşturmasını ve yargılmasını yapmak,
- 1864 Vilayet Nizamnamesi ile oluşmuş yargılama sıfatına haiz meclislerin ıslahata ilişkin kararların görüşmek ve ortak karar vermek olarak sayılmaktadır.¹²²

Şura-yı Devlet önüne gelen somut uyuşmazlıkları çözümlmek, idari görevlerini yerine getirmek amacıyla kurulmuş olan daireler tarafından idare edilmektedir. Bu daireler Mülkiye ve Zabıta- Harbiye Dairesi, Maliye ve Evkaf Dairesi, Adliye Dairesi, Nafia ve Ticaret-Ziraat Dairesi, Maarif Dairesi ve Muhakemat Dairesinden oluşmuştur. Adliye Dairesi ve Muhakemet Dairesi yargılamaya ilişkin yetkilerle donanmış iken diğer daireler daha çok idari görevler ve danışmanlık görevlerini üstlenmiştir. Adliye Dairesi nizamiye mahkemesinden kendilerine gelen uyuşmazlıkları sınıflandırmak, uyuşmazlıklara ilişkin mütalaa

¹²⁰ ERASLAN, Zeki, “Şura-yı Devlet'ten Danıştay'a Yapısal ve Fonksiyonel Dönüşüm”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018, s.128.

¹²¹ AKYILDIZ, Ali, “Şura-yı Devlet”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.39, 2010, s.236.

¹²² KARAHANOGULLARI, Onur, “Türkiye'de İdari Yargı Tarihi”, Doçentlik Çalışması, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi**, Ankara, 2005, s.156.

vermek, nizamiye mahkemesi kararlarını çözümlmek ve derlemek gibi bir görev üstlenmişken, aynı zamanda devlet memurlarının yargılamalarına ilişkin uyuşmazlıkların da gelmesi sonucunda asli görevlerini yerine getirememeye başlamıştır. Şurayı Devlet Nizamname-i Esasîsi ile birlikte memur yargılamalarının yürütüleceği Muhakemet Dairesi kurulmuştur.¹²³ Muhakemat Dairesi'nin kurulması ile birlikte diğer daireleri de kapsayan bir şekilde uygulanan “*Eşhas ile hükümet beyninde olan da 'valar kangı da 'ireye müte 'allik ise o da 'irede fasl u rü 'yet ve hükm olunur*” hükmü sadece Muhakemat Dairesi için geçerli olmuştur. Muhakemat Dairesi'nin görevi genel itibariyle uyuşmazlıklara ilişkin görev ve yetkiye ilişkin uyuşmazlıkları gidermek, bidayeten, istinafen ve temyiz mahkemesi sıfatı ile memurların kendi arasında, vatandaşla ve devlet ile olan uyuşmazlıklarını çözümlmek olmuştur.¹²⁴

Muhakemat Dairesinin görevlerinin gereğini yerine getirememesi bahsiyle, görevlerinin bir kısmı Dîvan-ı Ahkam-ı Adliyye Nezaretine devredilmiştir. 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin 85. maddesi¹²⁵ gereğince şahıslar ve hükümet arasındaki görevler umumi mahkemelere devredilmiş, böylelikle Şura-yı Devlet'in yargılama yetkisinde iyice bir azalma meydana gelmiştir.¹²⁶ Bu tarih itibariyle Şura-yı Devlet'in yargılama yetkisi sadece memurların muhakemesi ile kısıtlandığı görülmektedir. Memur yargılaması ile ilgili taşra ve merkezde Muhakemat Dairesi'nde ihtisaslaşmaya gidilmiş 1882 tarihinde bidayet mahkemesi kurulmuş, kurulan bu mahkemelerde müddeiumumi ve müstantikler görev almışlardır. 1884 tarihinde maznun memurların ilk sorgulamaları yapılmışken, memurlar hakkında verilen kararlar ilgili bakanlıklar tarafından uygulanmıştır.¹²⁷

¹²³ ERASLAN, s.91.

¹²⁴ ERASLAN, s.93.

¹²⁵ “*Her dava ait olduğu mahkemede rüyet olunur. Eşhas ile hükümet beynindeki davalar dahi mehakimi umumiyyeye aittir.*”, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-> (Erişim Tarihi 10.10.2023)

¹²⁶ MUTAF, Abdülmecit, Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Şurayı Devlet (1868-1922/1284-1342), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1997, s.36.

¹²⁷ MUTAF, s.37.

Kanun-i Esasi'nin hazırlanmasında büyük bir rol oynayan Şura-yı Devlet ilerleyen zamanlarda pek çok siyasi çekişmenin ortasında kalmış ve işleyiş yapısı sürekli değişmiştir. Nihayetinde 1938 yılında Devlet Şurası adı altında faaliyetine devam etmiş, 1940'lı yıllardan itibaren ise Danıştay ismi ile faaliyetini sürdürmektedir.¹²⁸

V. DÎVAN-I AHKAM-I ADLİYYE

Meclis-i Vala-i Ahkam-ı Adliyye'nin ikiye ayrılması kapsamında Şura-yı Devlet'in yanı sıra yine 1868 yılında kurulan diğer kurum Dîvan-ı Ahkam-ı Adliyye'dir. Dîvan-ı Ahkam-ı Adliyye'nin başına Ahmet Cevdet Paşa, Şura-yı Devlet kurumunun başına ise Mithat Paşa getirilmiştir.¹²⁹

Dîvan-ı Ahkam-ı Adliyye iki mahkemeden oluşmaktadır. Bunlardan ilki temyiz sıfatı ile yargılama yaptığı Nizamiye mahkemelerince verilen gerek ceza gerekse hukuk davalarının incelenmesi görevi altında Mahkeme-i Temyiz'dir. Bir diğer mahkeme ise İstanbul'da kurulan en yüksek Nizamiye mahkemesi olup istinaf mahkemesi gibi çalışmaktadır.¹³⁰

Dîvan-ı Ahkam-ı Adliyye'nin görevleri on maddelik nizamnamesinde gösterilmiştir. Dîvan-ı Ahkam-ı Adliyye'nin görevleri genel olarak bazı hukuk ve cinayet davalarına ilk derece mahkemesi sıfatı ile bakmak, istinaf (istinaf kelimesi o dönem için günümüzdeki istinaf anlamının yanı sıra temyizi de kapsamaktadır)¹³¹ mahkemesi sıfatı incelemeleri devam ettirmek, Şura-yı Devlet'in görev alanına giren uyuşmazlıklara ilişkin görevsizlik kararı vererek Şura-yı Devlet'e göndermek, Divan'ın istinaf mercii olarak önüne getirilen davaları meclislere göndermesi usulü,

¹²⁸ YÜCESOY, Ayşe Aslı, “ŞURAY-I DEVLET (1868-1876)”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.8, S.2, 2017, s.191.

¹²⁹ AYDIN, Mehmet Akif, “Divan-ı Ahkam-ı Adliyye”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 9,1994, s. 387-388.

¹³⁰ AYDIN, **Türk Hukuk Tarihi**, s.423.

¹³¹ BOZKURT, s.140.

çok önemli davalarda genel kurulun toplanarak değerlendirilmedi bulunulması, gibi görevleri yerine getirmiştir.¹³²

Dîvan-ı Ahkam-ı Adliyye'nin ceza muhakemesine katkılarından bir tanesi de 1879 tarihli usul kanunu oluşturulmadan evvel ceza yargılamalarında dikkat edilmesi gereken hususları gösteren 1869 tarihli Muvakkat Talimatnamesinin hazırlanmasıdır. Muvakkat Talimatnamesi bir mukaddime 39 maddeden oluşmaktadır. Talimatnameye göre suçun öğrenildiği andan itibaren hızlı bir şekilde delillerin toplanması, delillerin muhafazası ve elde edilmiş somut delillerin muhafazası önem verilen alanlardan bir tanesi olmuştur. Adam öldürme suçlamaları açısından cesedin mevcut konumu, dış göz beden muayenesi, cesette yer alan yaralamalar ve morluklar gibi alanlar araştırılmış, boğma suçları açısından boyunda yer alabilecek tırnak izleri, ip kalıntıları gibi hususlar araştırılmıştır. Zorla ırza geçme suçu açısından ise ilk etapta cebir, zorlama, tehdit gibi muamelelerin gerçekleşip gerçekleşmediği, mağdurun veya failin üzerinde kan, yırtık, yara gibi delillerin bulunup bulunmadığı, yardım çağırma imkanının olup olmadığı gibi hususlar dikkatli bir şekilde incelenmiştir. Özellikle boğma, zehirleme, adam öldürme ve ırza geçme suçlarında araştırılacak hususlar günümüz adli tıp incelemelerinin temel dayanağı niteliğindedir.¹³³

Soruşturma aşamasında deliller ivedilikle toplanacak, kuvvetli suç şüphesinin varlığı durumuna tevki işlemleri yapılacak, söz konusu olay kapsamında tarafların ve şahitlerin isimleri kayıt altına alınacak, imzalatacak tahkikat varakaları hükümete teslim edilecektir. Müstantikler, zabtiye veya teftiş memurlarından birinin varlığı ile birlikte sorgu işlemlerini gerçekleştirecektir. Burada tarafların iddialarının ispatı açısından her türlü delili sunma ve müstantiklerin de yine aynı şekilde iddiaların doğruluğunu veya yanlışlığını her türlü delil ile ispatlama yetkisi mevcuttur. Müstantiklere tanınan bu yetki sınırsız değildir, müstantikler bu sebeple sorgu işlemlerinde taraflara baskı ve şiddet uygulayamaz tehdit, aldatma, vaat verme gibi

¹³² TURAN, Ali, "Osmanlı Devleti'nde Ceza Muhakemesine Dair Hukuki Bir Düzenleme: Divan-ı Ahkam-ı Adliyye'ce Hazırlanan Muvakkat Talimhane", **SÜHFD**, C. 29 S.2, 2021, s.1179.

¹³³ TURAN, s.1183.

tarafların iradesini etkileyecek şekilde hukuka aykırı bir şekilde delil elde edemeyeceklerdir.¹³⁴

Kovuşturma aşamasına gelindiğinde ise; mahkemenin yapacağı iş aslında özet olarak belirtilmiştir. Talimatnamede “*layıkıyla ve etrafiyla zahire ihrac edilecektir*” denilerek mahkeme detaylı bir araştırma yaparak maddi gerçekliğe ulaşması gerekmektedir. Mahkemelerde ikrar hususu açısından ikrar kayıt altına alınıp failin yüzüne karşı okunarak sorgulamaları bir kez daha yapılmış, mahkeme soruşturma aşamasında dinlemiş olduğu kişileri lüzumlu gördüğü takdirde bir kez daha dinlemiştir. Sonradan ortaya çıkan bir delil veya olay ile ilgili farklı bir kişinin dahil olması durumunda bu deliller ayrıca değerlendirilmiş, bir çelişki çıkması durumunda ise çelişkinin nedenleri araştırılarak giderilmeye çalışılmıştır. Mahkeme delilleri değerlendirdikten sonra verilecek cezanın somut fiili uygun olması gerekmektedir. Bu hususta ise o dönemin ceza kanunu olan Ceza Kanunname-i Hümayun’a göre suçlar cinayet, cünha ve kabahat olarak ayrılmaktadır. Somut fiilin hangi suç kategorisine girdiğinin tespiti ve verilecek cezanın gerekçelendirilmesi ile birlikte kovuşturma işlemleri tamamlanmıştır.¹³⁵

VI. TAŞRA MECLİSLERİ

A. Muhassıl Meclisleri

Osmanlı’da uzun yıllar uygulanan iltizam sistemi evvelden beridir devletin en önem verdiği alanlardan bir tanesi olmuştur. Osmanlı Devleti’nde gerçekleşen reform ve ıslahat hareketlerinin sonucunda, iltizam usulü varlığını koruyamamıştır. Tanzimat fermanı ile iltizam sisteminde köklü değişiklikler yapılmış, bu değişikliklerle iltizam sisteminin temel taşı olan mültezimlerin görevine son verilmiştir. İltizam sisteminin kaldırılması ile 1840 yılında bir nizamname ile muhassıl sistemi kurulmuş, mültezimlerin görevlerine son verilmesi ile doğrudan doğruya merkeze bağlı çalışan muhassıl-ı emval isimli görevliler tayin edilmiştir.¹³⁶

¹³⁴ TURAN, s.1188

¹³⁵ TURAN, s.1189.

¹³⁶ ÖZKAYA, Yücel; AKYILDIZ, Ali, “Muhassıl”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 31,2020, s.18-20.

Muhassılların görevli oldukları eyaletlerde müşirler, sancaklarda ise ferikler askeri alanlarda sorumlu olmuşlardır. Maliye işlemlerinden ise bizzat muhassılın kendisi sorumlu olmuştur. Eyalet ve sancaklarda muhassılların başkanlığında muhassıl meclisleri kurulmuştur. Muhassıl meclisleri muhassıl, mal, nüfus ve emlak katibi, kadı, müftü, umur-ı zabtiyye memuru, dirayetli iyi halli dört kişi, gayrimüslimlerin yaşadığı bölgelerde metropolit ve kocabaşlarından oluşan iki kişi olmak üzere genellikle on üç kişiden oluşmaktadır. Müşirlerin görevli olduğu büyük meclislerde kimi zaman hakimler meclislere başkanlık etmişlerdir.¹³⁷

Muhassıl meclislerinin iktisadi boyutunun yanı sıra adliye boyutu da mevcuttur. Muhassıl meclislerinin ceza yargılamalarının boyutu yolsuzluk ve rüşvet ile mücadele açısından önem taşımaktadır. Halk muhassıllık sistemi gelmeden önce iltizam usulünde toplanılan usulsüz vergilerden ve rüşvet olaylarından oldukça muzdarip olmuştur. Tazimat fermanının ilanı ile birlikte bu konu hakkında kesin çözüm vaat edilmesi ile birlikte muhassıl meclisleri rüşvet ve vergi usulsüzlerine dair yargılama yetkisini kullanmışlardır. Yapılan yargılamalarda para cezası, görevden alma, maaş kesintisi gibi cezalar uygulanmıştır.¹³⁸

1840 tarihli Ceza Kanunnamesi'nin vermiş olduğu yetkilere dayanarak yargılama yapan bu meclisler katl, hırsızlık, yaralama ve pranga cezası gerektiren büyük suçlar haricindeki diğer suçların yargılamasını yürütmüşlerdir. Bu suçlamaların karşılıklarına gelmesi halinde ise bu uyuşmazlıkları Meclis-i Vala'ya yönlendirmişlerdir. Burada dikkat edilmesi gereken husus bahsi geçen suçlar açısından muhassıl meclislerinde ve diğer taşra meclislerinde hüküm verilebilirken, cezalandırma işlevi Meclis-i Vala tarafından icra edilmiştir.¹³⁹

Muhassıl meclisleri aktif görev sürelerinde özellikle 1840 tarihli Ceza Kanunnamesi'nin uygulanmasını sağlamak gibi bir fonksiyona sahiptir. Buna rağmen Ceza Kanunu'nda herhangi bir hüküm olmamasına karşılık özellikle nikahlanmak

¹³⁷ EKİNCİ, s.147

¹³⁸ KURT, Rumeysa Sena, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi'nde Kaza Yönetiminin İdari ve Yargısal Fonksiyonu, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 2019, s.131.

¹³⁹ AK ÇELİK, s.94.

üzere zorla kız kaçırmaya veya memleket dışına çıkartma gibi suçlara ilişkin 6 ay hapis cezası uygulamasını yerleştirmiştir.¹⁴⁰

Muhassıl meclislerinin çoklu ve gayrimüslimleri içinde barındıran demokratik yapısı Nizamiye mahkemelerinin temelini oluşturmuştur.¹⁴¹ Muhasıllık uygulaması istenilen başarıya ulaşamadığı ve ekonomik yükünün fazlalığı gibi sebepler gözetilerek Meclis-i Vala tarafından kaldırılmıştır. Muhassıl meclisleri ise görevlerine farklı isimler ile devam etmişlerdir.¹⁴²

B. Memleket Meclisleri

Muhassıl meclisleri beklentileri karşılayamamış, 1839-1840 yılları arasında devletin gelirlerinde ciddi bir azalma meydana gelmiştir. Muhassılların ikinci bir valilik gibi algılanması, muhasıllık sisteminde muhasılların mali başkanlar olması, eyaletlerde müşir sancaklarda feriklerin askeri sorumlu olması iki başlılık doğurmuştur. Meclislerde görevli memurların eski iltizam sisteminde de görevli olmaları nedeniyle yeni sistemi tam benimseyememesi gibi sebepler ile muhasıl meclisleri özünde aynı kalmış ancak ismi değişerek memleket meclisleri ismi ile görevlerine devam etmişlerdir.¹⁴³

Memleket Meclisleri bulunmuş oldukları mahalli birimlere göre farklı isimler almıştır. Memleket meclisleri bu haliyle sancaklarda ilk etapta Küçük Meclis, sonraları Sancak Meclisi ve 1864 düzenlemesi ile birlikte Sancak İdare Meclisi adını almıştır. Memleket meclisleri eyaletlerde teşkilatlanmasında ilk olarak Büyük Meclis daha sonraları ise Eyalet Meclisi ve 1864 düzenlemesi ile birlikte Vilayet İdare Meclisi adını almıştır.¹⁴⁴

¹⁴⁰ EKİNCİ, s.150

¹⁴¹ ÇADIRCI, Musa, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013, s.205.

¹⁴² TORAMAN, Ömer, "Osmanlı Taşra Teşkilatında Yenilikler", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Diyarbakır, 2002, s.31.

¹⁴³ ORTAYLI, İlber, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri, 1840-1880**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Tıpkı Basım, Ankara 2020, s.34.

¹⁴⁴ TORUN, Fatih Sadık, "Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanma Süreci (1842-1876)", **Karadeniz Araştırmaları**, S. 32,2012, s. 90.

Memleket meclislerinin eyaletlerde vali, sancaklarda kaymakam başkanlığında, kadı defterdar, müftü, halktan seçilmiş dört kişi, gayrimüslimlerin ruhani liderleri ve kocabaşlarından oluşmaktadır. Memleket meclislerinin de en temel görevleri aynı muhassıl meclisleri gibi vergilerin usulüne uygun toplanması ve Tanzimat fermanına aykırı davranan idareci ve sivillerin yargılanmasıdır. Memleket meclislerinin önemli kararları Meclis-i Vala'nın denetimine tabiidir. Memleket meclisleri muhassıl meclislerinden farklı olarak adli yetkileri daha geniştir.¹⁴⁵

Memleket meclisleri görece önemli olan hırsızlık ve yaralama suçlarını merkeze bildirme yükümlülükleri vardı, yine yargılamalarında tereddüte düştükleri uyuşmazlıkları da aynı şekilde Meclis-i Vala'ya bildirirlerdi. Kısas ve diyet cezalarını gerektiren uyuşmazlıkların üst incelemesi de Meşihat'ta yapılması gerekiyordu. Memleket meclisleri ile ilgili bir diğer önemli husus ise 1843 tarihli talimatname ile cürüm ve cinayet suçlamalarının incelemesinin meclislerde yapılması, verilen karar ve infazın Dersaadet'e inceleme yapıldıktan sonra gönderilmesi hususudur. Meclislerde o döneme ilişkin cürüm ve cinayet suçlamalarına ilişkin yeterli veya hiç inceleme yapılmadan kararların Dersaadet'e gönderilmesi, normal şartlar altında Dersaadet'e bilgi verilmeden yapılamayacak yargılamaların bilgi verilmeden tamamlanması durumları etkili olmuştur.¹⁴⁶ Adli yetkilerinin daha geniş olması ile muhassıl meclislerine göre daha fazla mahkeme kimliği taşımaktadır. Bu özelliği ile memleket meclislerini Meclis-i Vala'nın taşradaki tezahürü olduğu söylenebilir.¹⁴⁷

C. Eyalet Meclisleri

Muhassıl Meclisleri ve daha sonradan ortaya çıkan memleket meclislerinin uygulanmasından istenilen verim alınamayınca 1849 yılında görevlerine son verilmiştir. 1849 yılında Eyalet Meclislerine verilecek Talimat-ı Seniyye ile Eyalet Meclisleri oluşturulmuş, Tanzimat dönemi ile ortaya çıkmış olan meclis sisteminde ilk köklü değişiklikler yapılmıştır. Bu yönetmeliğe bağlı olarak yapılan köklü

¹⁴⁵ EKİNCİ, s.153

¹⁴⁶ KURT, s.135.

¹⁴⁷ ÇADIRCI, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, s.218.

değişiklikler Osmanlı taşra teşkilatı açısından 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesine kadar uygulama alanı bulmuş, taşra teşkilatının ne şekilde oluşması gerektiği ve meclislerin mahkeme rollerinin belirlenmesinde etkili olmuştur.¹⁴⁸

Eyalet meclislerinde merkezden tayin edilen bir kimse başkanlık görevini yürütmekte iken iki katip, defterdar ve kadılar daimî üyelerdir. Sancak meclisleri ise kaymakamlık başkanlığında kadı, mal müdürü, tahrirat ve mal katiplerinden ve gayrimüslimlerin temsilcilerinin katılımları ile oluşmaktadır. Yapılan yeni düzenlemeler muhassıl ve memleket meclislerinde yerleşmiş demokratik yapıyı bozmamış aynı şekilde devam etmesine izin vermiştir.¹⁴⁹

Eyalet Meclisleri Talimatnamesi, Eyalet meclislerinin hukuki görevleri açısından da açık düzenlemeler getirmiş, alacak verecek uyuşmazlıkları ve tereke uyuşmazlıklarının Şer'i hükümler ile çözülmesi gerektiği belirtilmiştir. Buna karşılık yol kesme ve katl gibi her iki mahkemenin de görev alanına giren suçlarda ilgili uyuşmazlık büyük meclise gönderilmiştir. Dönemin şartları ve ulaşım problemleri de gözetildiğinde şüpheli ve sanıkların yargılanması liva meclislerine bırakılmış, eyalet meclisleri ise bir istinaf mahkemesi gibi davranarak verilen kararı denetlemiştir.¹⁵⁰

Eyalet meclislerinde görüleceği üzere hem ilk derece mahkemesi sıfatı ile bakmış olduğu yargılamalar mevcut iken, kimi zaman somut olayın şartları ve fiziki durumlara göre de istinaf mahkemesi gibi davranmıştır. Eyalet meclislerinde yapılan yargılama kapsamında büyük cezalar gerektirecek suçlar açısından, Şer'i hukuka giren suçlar Meşihat'e, diğer kalan suçlar ise Meclis-i Vala'ya yönlendirilmiştir. Meclis-i Vala, eyalet meclislerinin vergi suçları, memur sivil halk arasında çıkan uyuşmazlıklar, katl, yaralama, hırsızlık, yol kesme ve sahtekarlık gibi suçları temyiz mercii sıfatı ile incelemiş, Meclis-i Ali Umumi'de okunup uygun bulunması sonrası, padişahın onayı ile kararlar kesinleştirilmiştir.¹⁵¹

¹⁴⁸ TORUN, s.81.

¹⁴⁹ ÇADIRCI, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, s.218-220.

¹⁵⁰ EKİNCİ, s.155.

¹⁵¹ EKİNCİ, s.159.

D. Meclis-i Tahkikat

Meclis-i Tanzimat kapsamında Meclis-i Vala içerisinde adli ve idari alanların ayrılmak istenilmesi taşra meclisleri üzerinde de aynı düşüncenin hakim olmasına neden olmuştur. Kuruluşu ile ilgili farklı görüşlerin olmasına karşılık Meclis-i Tahkik Nizamnamesinin çıkış yılı olarak 1854 tarihinin öne çıkması, Meclis-i Tahkik kurumunun da aynı şekilde 1854 yılında ortaya çıktığına delalet etmektedir.¹⁵²

Meclis-i Tahkik'i önemli kılan hususlardan bir tanesi ilk defa tek yargıç sisteminden farklı bir şekilde yargılamaya başka üyelerinde de katılmasına olanak sağlanmıştır. Meclis valinin başkanlığında oluşmuş, üyelerini ise kadılar ve eyalet meclislerini oluşturan kişilerden seçilmiştir. Meclis-i Tahkikler her türlü ceza davasını çözümlmek üzere kurulmuş olan mahkemelerdir.¹⁵³ Bu mahkemelerde yapılan yargılamalar açısından ölüm cezasını gerektiren suçlar Meclis-i Vala incelenmesinden geçmiştir. Ölüm cezası haricindeki diğer cezaları gerektiren suçlar ve cezalar açısından ise Meclis-i Tahkik'lerin vermiş olduğu kararlar kesin hüküm olarak derhal uygulanmıştır.¹⁵⁴

Meclis-i Tahkikler aleni bir şekilde yargılama yapmış, kararlar alınırken verilen kararlarda uzlaşamama durumu olması halinde ise oy çokluğu ile kararlar alınmıştır. Bu haliyle günümüz mahkemelerine benzemekle birlikte, iki önemli ayrım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi mahkemeye yargıç değil, bir idari görevlinin üyeleri azletme yetkisinin bulunması ve başkanlık etmesi iken, diğer fark ise gayrimüslim azalar sadece kendi milletlerinden birinin yargılamasında hakimlik yapabilmiş olmasıdır.¹⁵⁵

VII. NİZAMİYE MAHKEMELERİ

Nizamiye mahkemeleri yukarıda da aktarıldığı gibi Tanzimat ilanı öncesi cemaat mahkemeleri, konsolosluk mahkemeleri ile daha sonra taşra meclislerinin

¹⁵² EKİNCİ, s.161.

¹⁵³ BOZKURT, s.116.

¹⁵⁴ DURHAN, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler*, s.73.

¹⁵⁵ BİNGÖL, Sedat, *Tanzimat Sonrası Taşra ve Merkezde Yargı Reformu, Osmanlı, C: VI*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.543.

yargı faaliyetleri, Meclis-i Vala'nın kurulması Nizamiye mahkemelerinin işlevlerini görmüşler ise de Nizamiye mahkemelerinin temelini Meclis-i Tahkiklerin sayısının ve faaliyetlerin artması oluşturmuştur.¹⁵⁶ Yaşanılan bu süreç neticesinde bir bakıma Nizamiye mahkemelerinin kuruluşunun hazırlık aşamasını tamamlamıştır.

Osmanlı Nizamiye mahkeme sistemi, 1860'lı yıllarda kurulmuş olup birkaç özelliğe sahiptir. Nizamiye mahkemeleri, devlet hukukuna göre davaları karara bağlamış ve mevcut şer'i mahkemelerden bağımsız olarak faaliyet göstermiştir. Nizamiye mahkemeleri, Fransız yargı sistemi tarafından ilham alınarak kurulmuş ve kolektif mahkeme sistemi ile temyiz sistemi benimsenmiştir. Nizamiye mahkemeleri, devlet tarafından yapılan kanunlaştırılmış hukuku uygulamış ve geleneksel şer'i hukuka olan bağımlılığı azaltmıştır. Nizamiye mahkemeleri, idari olarak şer'i mahkemelerden ayrı bir yapıya sahip olup, önce Divan-ı Ahkam-ı Adliyye'nin ve daha sonra Adliye Nezareti'nin denetimi altına girmiştir. Bir diğer özelliği, şer'i mahkeme hakimlerinin birçok yerde aynı anda Nizamiye mahkemelerinde de görev yapmasıdır. Bu, ulema (İslam alimleri) üyelerinin yeni mahkeme sisteminde yer almasını sağlamıştır. Adliye Nezareti, birçok ulema üyesini Nizamiye mahkemelerinde hakim olarak atamış ve böylece onların yeni sistemdeki varlığını sürdürmüştür. Genel olarak nizamiye mahkeme sistemi, Osmanlı yargı sistemini Batı hukuk sistemlerinin bazı unsurlarını içererek modernleştirmeyi amaçlamış, ancak İslam hukukunun bazı yönlerini korumuştur.¹⁵⁷

Nizamiye mahkemeleri, yargılama gücünün temelini örfi hukuktan doğan kanunnamelerden almıştır. Kanunnamelere dayalı bir şekilde ceza yargılamalarını sürdüren Nizamiye mahkemeleri ile klasik dönemden beridir Şeriat hüküm ve kuralların uygulayan ve esas mahkeme olan şer'iyye mahkemeleri aralarında hangi davalara hangi mahkemenin bakacağına ilişkin görev ve yetki sorunları yaşanmıştır. Yıllar içerisinde şer'iyye mahkemelerini yetkilerinin daraltılması Nizamiye mahkemelerinin de yetkilerinin artırılması sonucunda asıl mahkemeler Nizamiye

¹⁵⁶ KENANOĞLU, Macit, "Nizamiye Mahkemeleri", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.33, 2007, s.185.

¹⁵⁷ AKİBA, Jun, "Sharī'a Judges in the Ottoman Nizāmiye Courts, 1864-1908", **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, C.51, S.51, 2018, s. 209.

mahkemeleri olmuştur. Günümüz mahkemelerinin de temeli olarak Nizamiye mahkemeleri gösterilebilir.¹⁵⁸

Nizamiye mahkemelerinin ortaya çıkması ve gelişim sürecinde mahkeme sistemi İslam hukukunda genelleşmiş kurallarından farklılık taşımaktadır. Bu farklılıklardan bir tanesi çoklu hakim sisteminin Nizamiye mahkemeleri ile birlikte oluşmaya başlamış olması sayılabilir. İslam hukukunda yargı hizmeti devlet başkanının vekillendirmesiyle gerçekleşmiştir. Vekillendirme işlemi ise genelde bir kişiye yapılmış ve yargı hizmetini veren mahkeme tek hakimden oluşmuştur. Uzun yıllar bu şekilde devam eden uygulama kapsamında çoklu hakim sistemi İslam hukukunun uygulandığı ülkelerde çok nadir olarak görülmüştür. Çoklu hakim sistemi Şer'iat hükümlerine karşı bir aykırılık barındırmamaktadır. Zaten Nizamiye mahkemesinin kuruluş aşamasından itibaren Nizamiye mahkemelerinin düzeninin Şer'iata ve dini emirlere bir aykırılık taşımadığı hususu birçok kez kanıtlanmaya çalışılmıştır. Nizamiye mahkemesinin kurulmasından itibaren özellikle ceza(cinayet) davalarına ilişkin görev alanları gün geçtikçe genişlemiştir. Nizamiye mahkemeleri Sultan Abdülaziz devrinde teşkilatlanması tamamlanmış Şer'iyye ve ticaret mahkemelerin görev alanlarının dışında kalan davalara bakmak ile görevlendirilmiştir. Bu davaların ise büyük çoğunluğunu cünha ve kabahatler seviyesindeki suçlar oluşturmuştur. Tanzimat sürecinde Nizamiye mahkemeleri Adalet Nezaretine bağlanmış iken Şer'iyye mahkemeleri ise Meşihat'e(Şeyhülislamlık) bağlanmıştır.¹⁵⁹

A. Nizamiye Mahkemelerinin Gelişimi

Nizamiye mahkemelerinin kuruluş çalışmaları sultan Abdülmecid zamanında başlamış Sultan Abdülaziz döneminde ise yürürlüğe girmiştir. Nizamiye mahkemelerinin temel çalışma prensibini ise 1864 yılında hazırlanan Vilayet nizamnamesi oluşturmuştur. İlk etapta Tuna Vilayetinde denenen sistem akabinde de tüm ülkede uygulanabilecek bir düzenleme haline gelmiştir.¹⁶⁰

¹⁵⁸ EKİNCİ, s.298

¹⁵⁹ BOZKURT, s.115.

¹⁶⁰ EKİNCİ, s.187.

Vilayet nizamnamesinin Osmanlı yargı sisteminde bu kadar önemli olmasının temel sebebi kazalarda oluşturulacak meclislere yargı yetkisi vermesi sebebiyledir. Aslında meclislere verilen ilk yargılama yetkisi 1840 tarihli Ceza Kanunnamesi ile muhassıl meclisleri ile gerçekleşen reformdur. İlk defa taşrada Şer’iyye mahkemeleriharicinde bir yargılama mercii oluşturulmuştur. Bu meclislerin yargılama yetkisi ile vergi toplama görevleri, idari görevlerinin yoğun oluşu iş yükünü artırmakta iken yargının ayrıca yürütülmesi gerektiğine ilişkin kanaat hasıl olmuştur.¹⁶¹ İş yükünün fazla olması haricinde de yargılama yetkisinin kaymakam ve vali gibi mülki görevleri olan kişilerden bağımsızlaştırmak, yargılama faaliyetlerin daha etkin bir şekilde yürütülebilmesi için hukuk ve mülki işleri birbirinden ayırmak gibi sebepler meclislerin yargı yönünden ayrılması konusunda etkileyici olmuştur.¹⁶²

Yine daha önce yargılama faaliyetlerini de yerine getiren taşra meclislerinde hakimler bir aza olarak görev yapmakta iken meclislerin başkanı genellikle mülki amirler olmuştur. Nizamname ile bu husus değiştirilmiş şer’i hakimlerin yargı yetkisi ile donanmış meclislerde başkanlık yapması sağlanmıştır. Bu durum bizlere şer’i hakimler hem şer’iyye mahkemelerinde hem de nizamiye mahkemelerinde hakimlik yaptıklarını göstermektedir. Karşılaşılan bu sorunların çözüm yolu ile Vilayet Nizamnamesi ile giderilmeye çalışılmıştır. 1864 Yılında Viş, Nidin ve Silistre Eyaletleri birleştirilerek kurulan Tuna Vilayeti için uygulanması öngörülen nizamname ilk etapta bölgesel olarak kullanılmıştır. Olumlu sonuçların görülmesi ile tüm ülke çapında Vilayet Nizamnamesi şeklinde uygulanmıştır. Vilayet Nizamnamesi hazırlanırken esas olarak Fransa taşra teşkilatı esas alınmıştır.¹⁶³

Vilayet Nizamnamesi taşra teşkilatlanmasını baştan düzenlemiş, yerleşim birimlerini sınıflandırmış aynı zamanda yargılama yetkisini açıkça hangi meclisler tarafından yerine getirileceğini belirterek mülki işler ve adli işlerin birbirinden

¹⁶¹ ACAR, Kadir, “Osmanlı’da Taşra Meclislerinin Mülki ve Hukuki Görevlerinin Ayrılması”, **Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi**, C.2, S.2, 2015, s.3.

¹⁶² ACAR, s.5.

¹⁶³ GENÇOĞLU, Mustafa, “1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.2, S.1, 2011, s.29-50.

ayrılmasının düzenlenmesini oluşturmuştur.¹⁶⁴ İdari alanda vilayet ve liva meclis-i idareleri kurulmuş iken, adliye alanında ise resmen Nizamiye mahkemeleri adı verilen meclisler teşkil edilmiştir.¹⁶⁵

Nizamiye mahkemeleri, yargılama faaliyetlerini yerine getirirken dört dereceli bir sistem üzerinden çalışma prensibi oluşturmuştur.¹⁶⁶ Bu sisteme göre kazalarda deavi meclisleri (dava kurulu), sancaklarda temyiz meclisleri (temyiz kurulu), vilayetlerde temyiz divanları (üst temyiz kurulu), İstanbul'da ise tüm Nizamiye mahkemelerinin üst mahkemesi konumunda Divan-ı Ahkam-ı Adliyye olarak sistem kurulmuştur.¹⁶⁷

1. Nahiyelerde Yargılamaya Yetkili Meclisler -Sulh Meclisleri

Sulh meclisleri nahiye merkezlerinde uyuşmazlık konusunun 40 kuruşun geçmediği basit uyuşmazlıkları çözümlmek üzere azalar tarafından seçilen ihtiyar heyetinin üyelerinden oluşan bir meclistir. Gayrimüslimlerin olduğu yerlerde orantısal olarak gayrimüslimler de mecliste bulunacak, davacı ve davalının milletleri birbirinden farklı ise eşit sayıda olmak üzere en az altı en çok on iki kişi davaya bakacaktır. Taraflar kabul etmedikçe verilen hükümler bir anlam ifade etmemekle birlikte aynı olay için farklı adli mercilere dava açılmayacağı kabul edilmiştir.¹⁶⁸

2. Kazalarda Yargılamaya Yetkili Meclisler -Deavi Meclisleri

Vilayet nizamnamesi ile kazalarda yargılama yetkisi ile donatılmış olan deavi meclisleri görev yapmaya başlamıştır. Deavi meclislerini günümüz ilk derece mahkemeleri olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Deavi meclislerinin başkanları

¹⁶⁴ AKGÜNDÜZ, Said Nuri, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 2010, s.72.

¹⁶⁵ EKİNCİ, s.188.

¹⁶⁶ ÇADIRCI, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, s.281.

¹⁶⁷ CİN/AKYILMAZ, s.185-186.

¹⁶⁸ EKİNCİ, s.189.

genellikle Şer'i davalara bakmakla yükümlü olan kadılar tarafından seçilmişlerdir. Meclis üyelerinin yarısı Müslim yarısı gayrimüslimlerden oluşmaktadır.¹⁶⁹

Ceza hukuku açısından cünha ve kabahat derecesinde kalmış olan suçlara ilişkin uyuşmazlıkları çözümlmek deavi meclislerinin asli görevlerindedir. Şer'iyeye mahkemesinin görev alanlarına giren davalar, liva ve sancak merkezlerinde çözümlenmesi gereken davalar ve gayrimüslimlerin ruhani liderlerinin iştirak etmesi gereken davalara deavi meclisleri bakamayacaklardır.¹⁷⁰

3. Sancaklarda Yargılamaya Yetkili Mahkemeler- Meclis-i Temyiz-i Hukuk ve Cinayet Meclisleri

Sancaklarda görev yapan hukuk ve ceza yargılamalarını gerçekleştiren Meclis-i Temyiz-i'de, üç Müslim, üç gayrimüslim üye ile merkezden görevlendirilen hukuk ve kanunu iyi bilen bir memur olmak üzere toplamda 7 kişi bulunmaktadır. Görev tanımı deavi meclisleri ile aynı olan bu meclislerde 500 kuruş ve üzeri uyuşmazlıklar açısından ilk derece mahkemesi sıfatı ile, deavi meclislerinden gelen 500 kuruşa kadar olan uyuşmazlıklar açısından istinaf mahkemesi sıfatı ile görev yapmaktadır.¹⁷¹

Cinayet derecesindeki davalar açısından ise, davaların kesinlikle vilayet merkezinde görülmesine ilişkin bir düzenleme bulunmaktadır. Bu düzenlemeye karşılık olarak verilen kararların uygulanmasının zor olması, aynı şekilde verilen kararların kontrolü ve evrakların ulaşımı açısından sorunların yaşanmasına karşılık olarak liva merkezlerinde de cinayet derecesinde davaların görülebileceği vilayet merkezlerinde verilen kararların bir kez daha inceleneceği kararlaştırılmıştır.¹⁷²

¹⁶⁹ KURT, s.148.

¹⁷⁰ BİNGÖL, Sedat, **Tanzimat Devrinde Osmanlı'da Yargı Reformu (Nizamiye Mahkemelerinin Kuruluşu ve İşleyişi, 1840-1876)**, AÜEF Yayınları, Eskişehir, 2002, s.160-161.

¹⁷¹ BOZKURT, s.121.

¹⁷² EKİNCİ, s.190.

4. Vilayetlerde Yargılamaya Yetkili Mahkemeler- Vilayet-i Temyiz-i Hukuk ve Cinayet Meclisleri

Vilayet merkezlerinde kurulan vilayeti temyizi hukuk ve vilayeti temyizi cinayet mahkemeleri yine üç Müslim üç gayrimüslim üyeden oluşmakta, hukuk mahkemeleri için hukuktan anlayan, ceza mahkemeleri için ceza hukukundan anlayan bir memurun katılımı ile oluşan meclislerdir. Merkezden gelen memura ek olarak ve sancaklardaki meclislerden farkı olarak bu meclis Müfettiş-i Hükkam başkanlığında toplanmaktadır. Büyük temyiz mahkemeleri olarak da adlandırılmaktadır.¹⁷³

Görev alanları yine kazalar ve sancaklardaki mahkemelerde olduğu gibi Şer'iyeye mahkemesinin, cemaat mahkemelerinin ve ticaret mahkemelerinin görev alanı dışındaki uyuşmazlıklardır. Vilayet-i Temyiz-i Cinayet Meclisleri kazalar ve sancaklardaki mahkemelerin görev alanına giren uyuşmazlıklara ilişkin istinaf mercii olarak görev yapmıştır. Vilayetlerde gerçekleşen ceza uyuşmazlıklarını, bidayet mahkemesi sıfatıyla sonuçlandırmışlardır.¹⁷⁴

Kazalarda deavi meclisinin vermiş olduğu bir aya kadar hapis cezaları ve para cezaları kaymakamlar tarafından, livalarda yer alan meclisi cinayetlerin vermiş oldukları bir yıla kadar hapis cezaları ve para cezaları mutasarrıflar tarafından icra olunmuştur. Vilayeti Temyizi Cinayet Meclisleri cinayet davalarında özellikle yüksek ceza gerektiren suçlamalara ilişkin (umumiyetle kürek ve idam) hükümleri Babı Ali'ye göndermişlerdir. Verilen meclis hükümleri gazeteye derc edilmek üzere haftada iki kez meclis memurları tarafından mühürlenerek matbaaya verilmiştir.¹⁷⁵

Vilayet-i Temyiz-i Hukuk ve Cinayet meclislerinin görev alanı ve teşkilat yapısı Tuna Nizamnamesi'nde açıkça gösterilmiştir. Nizamname şu şekildedir;

¹⁷³ EKİNCİ, s.191-192.

¹⁷⁴ BİNGÖL, Sedat, "Osmanlı Mahkemelerinde Reform ve Ceride-yi Mahakimdeki Üst Mahkeme Kararları", **Tarih İnceleme Dergisi**, C.20, S.1, 2005, s.29.

¹⁷⁵ EKİNCİ, s.193

“Onsekizinci Madde: Vilayetde bir büyük meclis-i temyûz-i hukuk olub derece-i sanîyede elviye-i temyûz-i hukuk meclislerinin b’ade’lrü’ye usulen ve kanunen istinafa mecbur olacakları veyahud eshab-ı hukukun kezalik usulen ve hukuken istinaf idecekleri dava-yı hukukiyyeyi rü’yet ve hükme me’mur olacaktır.

Ondokuzuncu Madde: Vilayetin meclis-i temyûz-i hukuku müfettişi hükkamın riyaseti tahtında olarak suret-i intihabları beşinci babda beyan olunacak olan mümeyyiz namıyla üçü müslim ve üçü gayrimüslim altı a’zadan mürekkebe olacak ve işbu meclisde umur-ı hukukiyyeye vakıf taraf-ı devletden mansub bir me’mur-ı mahsus bulunacaktır.

Yirminci Madde: İşbu meclis-i temyûz-i hukuk evvelen ahalî-i islamiyyeye a’id olub mehakim-i şer’iyyede rü’yeti lazım gelen ve kezalik ahali-i gayrimüslimeye a’id olub idare-i ruhanîyyelerinde görülen dava-yı mahsusadan ve saniyen mecalis-i cinayatta tedkik ve rü’yet olunan davalardan ve salisen sarf-ı umur-ı ticarete müteallik olub mecalis-i ticaretde rü’yet olunan hususatdan gayri kanunî ve nizamî fasl ü hasm olunacak daavînin rü’yet tedkikine me’murdur.

Yirmibirinci Madde: Vilayetin meclis-i temyûz-i hukukunda fasl ve hükm olunan daavî, müfettiş-i hükkamın ve mümeyyizlerin mühürleriyle memhur mazabata ile valîye arz olunub valî-yi taraf-ı Devlet-i Aliyye’den me’zun olduğu derecede hükümlerini icra ile da’ire-i me’zuniyyetin haricinde olanlarını merkez-i hükümet-i seniyyenin tedkik ve emrine arz idecektir.

(Meclis-i Cinayet)

Yirmiikinci Madde: Vilayetde bir meclis-i kebîr-i cinayet olub derece-i saniyyede bulunan elviye cinayet meclislerinin usulen ve kanunen istinafa mecbur olacakları veyahud eshab-ı daavînin kezalik usulen ve kanunen istinaf idecekleri daavî-i cinayeti rü’yet ve hükme me’mur olacaktır.

Yirmiüçüncü Madde: Vilayetin meclis-i cinayeti kezalik müfettiş-i hükkamın riyaseti tahtında olarak suret-i intihabları beşinci babda beyan olunacak olan mümeyyiz namıyla üçü müslim ve üçü gayrimüslim altı a’zadan mürekkebe olacaktır

ve işbu meclisde umur-ı kanuniyyeye vakıf taraf-ı devletden mansub bir me'mur-ı mahsus bulunacaktır.

Yirmidördüncü Madde: Vilayetin meclis-i cinayetinde fasl ve hükm olunan daavî müfettiş-i hükkamın ve mümeyyizlerin mühürleriyle memhur mazbatalar ile valîye arz olunub valî taraf-ı Devlet-i Aliyye'den me'zun olduğu derecede hükümlerin icra ile da'ire-i me'zuniyyetinin haricinde olanlarını merkez-i hükümet-i seniyyenin tedkik ve emrine arz idecekti."¹⁷⁶

Meclisi Temyiz-i Hukuk ve Meclis-i Temyiz-i Cinayet orantısızlaşan iş yükleri, personellerin dengesiz çalışma şartları gibi sebepler gösterilerek birleştirilmiş, ancak birleştirme neticesinde istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Ayrılan iki meclis daha sonra tekrar aynı çatı altında birleşmiş, "*Divan-ı Temyiz*" ismiyle çalışmalarına devam etmiştir. Mahkeme statüsündeki meclislerin bu çalışmalarına karşılık İstanbul vilayetine özel olarak 1870 tarihli bir tanzim ile düzenleme getirilmiştir. İstanbul payitaht olması nedeniyle her zaman farklı ve özel bir sisteme tabi olmuştur.¹⁷⁷ Nizamnameye göre, "*Mevkiî Bidayet ve Merkez Bidayet Mahkemeleri'nin*" üstünde görev yapacak şekilde, görevi ise ceza yargılamaları kapsamında istînaf mercii olarak, "*Ceza Mahkeme-i İstinafi*" adıyla bir mahkeme kurulmuştur. Bu mahkeme kendi içinde ikiye ayrılmış cünha derecesindeki suçların istinaf incelemesini yapmak üzere "*Cünha Divanı*" kurulmuş cinayet derecesindeki suçların istinaf incelemesini yapmak üzere "*Cinayet Divanı*" kurulmuştur.¹⁷⁸

1864 Tarihli Vilayet Nizamnamesi ile taşrada kurulan nizami mahkemeleri benzer şekilde İstanbul'da da kurulmuştur.1871 yılında çıkarılan "*Dersaadet ve Mülhakatı İdare-i Zabıta ve Mülkiye ve Mehakim-i Nizamiyesine Dair Nizamname*" ile taşrada ve İstanbul'da kurulan mahkemelerin teşkilat yapıları ve muhakeme

¹⁷⁶ SEYİTDANLIOĞLU, "Mehmet, Yerel Yönetim Metinleri III", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C.5, S.3, 1996, s.67-81.

¹⁷⁷ EKİNCİ, s.194.

¹⁷⁸ BİNGÖL, *Osmanlı Mahkemelerinde Reform ve Ceride-yiMahakim'deki Üst Mahkeme Kararları*, s.35.

usulleri düzenlenmiştir.¹⁷⁹ 1864 Tarihli Vilayet Nizamnamesi'ne göre İstanbul'da bir tane Divan-ı Temyiz, Beyoğlu, Üsküdar, Çekmece livalarında birer Meclis-i Temyiz, Galata, Adalar, Kartal, Fatih, Eyüp, Yeniköy, Beykoz, Çatalca kazalarında birer adet Meclis-i Deavi kurulacaktır. Bu şekilde kurulan meclisler genel itibari ile diğer tüm eyaletlerde uygulana gelen sistem üzerinden devam etmişlerdir.¹⁸⁰

5. 1871 Tarihli Mehakim-i Nizamiye Hakkında Nizamname ile Yapılan Değişiklikler

1871 Yılında yapılan değişikliklerle birlikte Nizamiye mahkemeleri farklı bir esas bürünmüş, Nizamiye mahkemelerini hangi şartlar altında bidayet mahkemesi olarak görev yapacağı, hangi şartlar altında istinaf, temyiz mahkemesi olarak görev yapacağına ilişkin usuller düzenlenmiştir. Nizamnameye göre; Nahiyelerde bulunan ihtiyar meclisleri ceza davaları bakımından 5 kuruşa kadar kabahatlere kesin olarak karar verirken, daha büyük davaları için ise kaza mahkemeleri istinaf merci olarak görev yapmışlardır. Nahiye mahkemelerinin üstünde kaza bidayet mahkemeleri yer almakta, iki üye ile bir başkandan oluşan kaza bidayet mahkemeleri 5000 kuruşa kadar olan uyuşmazlıklara kesin olarak bakmıştır. 5000 kuruşu geçen uyuşmazlıklar açısından ise ilgili uyuşmazlık liva bidayet mahkemelerine veya vilayet merkezi istinaflarına gönderilirdi.¹⁸¹

Liva bidayet mahkemeleri hem livalarda yer alan uyuşmazlıklar için ilk derece mahkemesi olarak görev yapmış, hem de kazalardan kendisine gelen uyuşmazlıkları istinaf mahkemesi olarak incelemiştir. Bu mahkemenin vermiş olduğu kararlar açısından da vilayet merkezi istinaf mahkemesine gidilmiştir. Liva bidayet mahkemeleri de aynı şekilde iki üye bir başkandan oluşmaktadır. İstinaf mahkemesi olarak görev yapması gerekirse ceza mahkemesinde yer alan iki üye bir başkan ile, hukuk mahkemelerinden alınan iki üyeden oluşan ayrı bir mahkeme kurularak karar vermişlerdir.¹⁸²

¹⁷⁹ EKİNCİ, s.213.

¹⁸⁰ EKİNCİ, s.214.

¹⁸¹ BOZKURT, s.122.

¹⁸² BOZKURT, s.122-123.

Vilayet merkezlerinde kurulan mahkemeler açısından hukuk ve ceza davalarını çözümlendirmek maksadıyla mahkemeler ayrılmış, ceza davaları Meclis-i Cinayet ismi altında çalışmalarını sürdürmüştür. Meclis-i Cinayet yine altı üye (üç Müslim ve üç gayrimüslim), bir memur-u mahsus(merkezden görevlendirilen ceza hukukundan anlayan memur), ve bir başkandan oluşmuştur. İşleyişi alt mahkemelerden gelen kararları tetkik, kanunu tetkik ve resen havale olarak ilerlemiştir. Nizamiye mahkemelerini 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile başlayan süreci, 1871 yılında 1871 Tarihli Mehakim-i Nizamiye Hakkında Nizamname ile ve Dersaadet ve Mülhakatı İdare-i Zabıta ve Mülkiye ve Mehakim-i Nizamiyesine Dair Nizamname ile daha da modernleşmiş ve değişikliklerle mahkemelerin bağımsızlığı kuvvetlendirilmiş, görev tanımı açıkça düzenlenerek göreve ilişkin uyumsuzluklar giderilmeye çalışılmıştır.¹⁸³

1879 Yılına gelindiğinde Osmanlı yargı sisteminde köklü değişiklikler yapılmış Mehakim-i Nizamiyenin Teşkilatı Kanun-ı Muvakkati ile adliye teşkilatı ve Osmanlı mahkemeleri tamamen yenilenmiş, bugünkü adliye teşkilatına benzer bir yapı kurulmuştur. Mehakim-i Nizamiyenin Teşkilatı Kanun-ı Muvakkati, Kanun-i Esasi'nin yargılamaya yönelik maddelerinin uygulayıcı olması amacıyla çıkartılmış bir kanundur. Temelinde bidayet ve istinaf mahkemeleri olmak üzere iki dereceli bir inceleme sistemi getirilmiştir. Kanunun yürürlüğe girmesi ile birlikte Divan-ı Ahkam-ı Adliyye kaldırılmış yerine Mahkeme-i Temyiz kurulmuştur. İstanbul'da bulunan Mahkeme-i Temyiz tüm mahkemelerin üstünde kabul edilmiştir.¹⁸⁴

Mehakim-i Nizamiyenin Teşkilatı Kanun-ı Muvakkati ile köylerde yaşanan ceza uyumsuzlukları ihtiyar heyetleri tarafından, sulh yoluyla çözülmeye çalışılmıştır. Aynı şekilde yetki sınırlı olarak nahiye meclislerine verilmiş altı beşliğe kadar ceza-i nakdiyi gerektiren kabahat suçlarında kesin karar vermişlerdir. Nahiye meclislerinde kabahatlere dair hapis ve altı beşliği geçen ceza-i nakdiyi içeren kararlar kaza bidayet meclislerince istinaf olunabilmiştir.¹⁸⁵

¹⁸³ BOZKURT, s.123.

¹⁸⁴ KILINÇ, Bilal, *Türkiye'de Yargı Reformu Tartışmalarının Arka Planı*, 2016, s.53-54.

¹⁸⁵ EKİNCİ, s.235.

Kaza bidayet mahkemeleri bir reis, iki azadan oluşmaktadır. Azalardan bir tanesi başkatiplik görevini icra ederken diğer aza da ceza yargılamalarında hazırlık işlemlerini ve sorgu işlemlerini yürütmüştür. Daha sonraları sorgu işlemlerini yürütmek için müstantik (sorgu hakimleri) atanmıştır. Müstantiklerin hukuk mektebi mezun olmasına riayet edilmiştir. Kaza bidayet mahkemeleri ceza yargılamaları açısından kabahat ve cünha derecesindeki davaları bidayeten çözümlenmeye yetkili iken, cinayet derecesindeki davalara bakamamıştır. Cinayet derecesindeki ceza davaları için ilk tahkikatlarını tamamlayıp, liva bidayet mahkemelerine gönderilmiştir. Kabahat derecesindeki suçlara ilişkin vermiş olduğu kararlar kesin iken cünha derecesindeki suçlar açısından verilen kararlar istinafa tabiidir.¹⁸⁶

Liva bidayet mahkemeleri bir reis iki azanın yanında iki de aza mülazımında oluşmaktadır. Mülazımlar sorgu ve ilk tahkikat işlemlerinden sorumlu azalara yardım etmekle görevlidir. Liva bidayet mahkemeleri, kaza bidayet mahkemeleri tarafından verilen kararlar açısından istinaf mercii olması sebebiyle beş kişilik heyet ile inceleme yaparlar. Cinayet davalarında ceza usul kanununa göre hüküm verirken, vilayet merkezi olan livada ilk tahkikatı yaptıktan sonra muhakeme ve hüküm vilayet istinaf mahkemesine aittir.¹⁸⁷

B. NİZAMIYE MAHKEMELERİ SUJELERİ

1. Toplu Hakim Sistemi ve Nizamiye Mahkemeleri Hakimleri

Yukarıda da bahsedildiği gibi Nizamiye mahkemelerinin Şer'i mahkemelerden en büyük farklarından bir tanesi toplu hakim usulünü benimsemiş olmasıdır. Nizamiye mahkemesini çekirdeğini oluşturan taşra meclislerinde, karma mahkemelerde, meclisi tahkikatlarda da görüleceği üzere bir başkan ve üyelerden oluşan yargılama sistemi Nizamiye mahkemelerinde de aynı şekilde devam etmiştir. Zamanla Nizamiye mahkemelerini sistemi üzerinde yapılan değişiklikler devam

¹⁸⁶ KENANOĞLU, s.187.

¹⁸⁷ EKİNCİ, s.239-240.

etmiş, 1879 tarihli Teşkilat-ı Mehakim Kanunu ile toplu hakim sisteminden açıkça bahsedilmiştir¹⁸⁸.

1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile başlayan süreçte yargılamaya ehil meclislerde mahkeme başkanı olarak Şer'i hakimlerin görev aldığını belirtmiş idik. Bu durum ilk etapta yapılmak istenilen adliye reformlarının tam manasıyla istenilen sonuçları sağlayamayacağına yönelik ilk işaretlerden bir tanesidir. Bu usul daha sonra Mekteb-i Hukuk mezunlarının iş başına getirilmesi teamülün yerleşmesine kadar devam etmiştir.¹⁸⁹

Toplu hakim sisteminde, özellikle kazalarda görev yapan başkan ve üyelerinde görülen yetersizlik nedeniyle istenilen sonucu vermemesi sebebiyle ikinci meşrutiyetin ilanı sonrasında değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklikle istinaf mahkemesi üye sayıları beşten üçe indirilmiş diğer mahkemeler açısından ise tek hakimli sisteme tekrardan dönüş sağlanmıştır.¹⁹⁰

Nizamiye mahkemesinde hakim olabilmenin temel şartları 1879 tarihli Teşkilat-ı Mehakim Kanunu'nda sayılmıştır. Kanuna göre Nizamiye mahkemesi hakimleri, yirmi beş yaşını doldurmuş olmalı, kötü hali bulunmamalı, cünha ve cinayet suçlarından doğru ceza almamış olmalı, Adliye Nezareti Encümen-i İntihab huzurunda yapılacak olan sınavdan başarılı olmuş olmalı veya mahkemelerde en az dört yıl çalışmış olmalıdır. 30 yaşını dolduran ve bidayet mahkemelerinde 4 yıl görev yapan ise bidayet mahkemesi başkanlığına veya istinaf mahkemesi azalığına terfi edebilmişlerdir. 40 yaşından büyük ve dört yıl boyunca istinaf mahkemesinde çalışmış olanlar ise istinaf mahkemesi başkanlığına ve temyiz mahkemesi azalığına terfi edebilmişlerdir.¹⁹¹ Nizamiye mahkemelerinde görev yapacak yargıçların bağımsızlığı güvence altına alınmıştır. 1876 tarihli anayasa ile birlikte Muvakkat Kanun yargıçların bağımsızlığı ile ilgili düzenlemeler getirmiştir. Örneğin Kanun-i

¹⁸⁸ VATANEVER ÖZTÜRK, *Nizamiye Mahkemeleri Üzerine Bir Değerlendirme*, s.161.

¹⁸⁹ VATANEVER ÖZTÜRK, *Nizamiye Mahkemeleri Üzerine Bir Değerlendirme*, s.165.

¹⁹⁰ EKİNCİ, s.253.

¹⁹¹ GEDİKLİ, Fethi, *Nizamiye Mahkemelerinin Kuruluşu, Yapısı ve Hukuk Yargılama Usulü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,1989, s.26.

Esasi'nin 81. maddesinde yargıçların azledilemezliği hüküm altına alınmışken, 86. maddesinde ise mahkemelere müdahale edilemeyeceği hüküm altına alınmıştır.¹⁹²

Nizamiye mahkemelerinden hakimlik yapacak kişilerin Mekteb-i Hukuk bünyesinden mezun olmaları daha sonra adeta bir şart olarak aranmıştır. Bu husus 1879 tarihli Teşkilat-ı Mehakim Kanunu'nda şart olarak nitelendirilmese bile hakimler için bir mektep açılacağı belirtilmiş, sonrasında gerçekten de Mekteb-i Hukuk'tan mezun olunması hakimlik görevinin icrası için ciddi bir teamül haline gelmiştir.¹⁹³

Mekteb-i Hukuk mezunları, bidayet mahkemesi azası veya avukat(muhami) olabilmek için staj görmüştür. Bu staj süresi, mezunların başarısına göre belirlenmiş, başarılı öğrenciler için bu süre altı ay, orta seviyede başarılı olan öğrenciler için bir buçuk yıl olarak belirlenmiştir.¹⁹⁴ Mekteb-i Hukuk bünyesinde çok fazla öğrenci olmaması, bidayet mahkemelerinin ve üyelerinin sayılarının fazlalığı gibi hususla gözetildiğinde Nizamiye mahkemelerine hakim bulmak her zaman zor olmuştur.

2.Nizamiye Mahkemelerinde Savcılar (Müddei-i Umumiler)

Osmanlı Devleti'nde savcılık makamı, Nizamiye mahkemelerinin gelişim sürecinde ortaya çıkmıştır. Klasik dönemde soruşturma işlemleri için ayrı bir müessese öngörülmemiş, soruşturma işlemleri kadılar tarafından bizzat yerine getirilmiştir.

Tanzimat döneminde yer alan kanunlaştırma hareketleri kapsamında 1840 Tarihli Ceza kanunnamesinde savcılık kurumu ile ilgili bir düzenleme yer almazken 1851 tarihli Ceza Kanunnamesinde (Kanun-ı Cedit) "*Mucebi kısas olup sonradan bazı veresenin affı veyahut sulh ile diyete ve mala münkalib olan ve mucabi iptida diyet bulunan madde-i katlin iktizay-ı şer'isi icra olunduktan sonra, Dersaadet'te ise*

¹⁹² GEDİKLİ, s. 28.

¹⁹³ KOYUNCU, Nuran, "Hukuk Mektebinin Doğuşu", **Ankara Hacı Bayram Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 16, S.3, 2012, s.3.

¹⁹⁴ YÖRÜK, Ali Adem, Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul, 2008, s.166.

bu makule şahısı katil derecesine göre bir seneden beş seneye kadar küreğe ve taşrada ise bulunduğu mahallin şehir-i muazzamı neresi ise onda pırangaya konularak süfi hizmetlerde kullanıla”¹⁹⁵ maddesi (md.11.) ile vatandaşın istemediği bir hal olsa devletin toplumun mağdur olmasını sebep göstererek bir ceza verebileceğine ilişkin bir düzenleme getirilmiştir.¹⁹⁶ Gerçekten de önce 1851 tarihli Kanunname ile savcılık kurumunun ana varlık sebebi kanunlara girmiş, akabinde 1858 tarihli Ceza Kanunnamesinde devletin resen cezalandırabileceği suçların alanı genişletilerek savcılık kurumunun oluşması için uygun zemin hazırlanmıştır.¹⁹⁷

Nizamiye mahkemelerinin kuruluşuna iştirak eden 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile Osmanlı Devleti’nin adli ıslahat süreci hız almaya başlamış, nizamnamenin uygulanması ile birlikte de peşi sıra yasal düzenlemeler birbirini takip etmeye başlamıştır.1864 Tarihli Vilayet Nizamnamesi’nin 19. maddesinde “*Divan-ı Temyiz Müfettiş-i Hükkam’ın riyaseti tahtında olarak suret-i intihapları beşinci babda beyan olunacak olan mümeyyiz namyile üçü müslim ve üçü gayri müslim altı azadan mürekkep olacak ve işbu mecliste umur-i hukukiyye ve kanuniyyeye vakıf taraf-i devletden mansup bir memur-i mahsus bulunacaktır.*” Şeklinde düzenleme yapılarak savcının görevlerine benzer görevlerle donatılmış özel bir memurdan bahsedilmiş, görev ve yetkilerine ilişkin olarak ise bir düzenleme getirilmemiştir.¹⁹⁸

1870 tarihli Dersaadet ve Mülhakat-ı İdare-i Zabıta ve Mülkiyye ve Mehakim-i Nizamiyesine Dair Nizamname’de ilk kez "müdde-i umumi" teriminin kullanıldığı bu Nizamname’de, “*Divan-ı Temyiz’de erbab-ı cinayet aleyhinde müddei sıfatında bulunmak üzere devlet namına umur-i hukukiyye ve kanuniyyeye vakıf bir memur...*” bulunacağı hükme bağlanmıştır. Bu düzenleme ile savcılık kurumunun varlığına biraz daha açıklık verilmiş olmasına rağmen yine de tam anlamıyla görev ve yetkilerine dair düzenleme getirilmemiştir.¹⁹⁹

¹⁹⁵ ÖZKORKUT, s.149.

¹⁹⁶ ÖZKORKUT ÜNAL, Nevin Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti’ne Girişi, AÜHFĐ, C. 52, S.4, 2003, s.149.

¹⁹⁷ BOZKURT, s.105-106.

¹⁹⁸ DURHAN, Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler, s.100.

¹⁹⁹ DURHAN, Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler, s.101.

Müdde-i umumilik kurumu 1876 tarihinde yürürlüğe giren Kanuni Esasi'nin 91. maddesinde “*Umur-i cezaiyyede hukuk-i ammeyi vikayeye memur müdde-i umumiler bulunacak ve bunların vezaif ve derecatı kanun ile tayin kılınacaktır*” denilerek anayasal düzenlemeye kavuşmuştur.²⁰⁰

Kanun-i Esasi savcılık makamının görevleri ile ilgili ayrıntılı düzenlemeler getirilmemiştir. Savcıların görevlerine ilişkin ayrıntılı düzenlemeler ceza kanunnamelerine bırakılmıştır. Neticesinde de 1879'da çıkarılan Mehakim-i Nizamiyye'nin Teşkilat-ı Kanun-ı Muvakkati ile tüm mahkemelerde savcılık kurumu oluşturulmuştur. Bu kanunun 56. maddesinde “*Müdde-i umumiler umur-i adliyyede hukuk-i ammeyi vikaye için taraf-i saltanat-i seniyyeden mansup memurlardır. Bunların vazifeyi asliyyesi asayiş ve hukuk-i umuminin muhafazası için ahkam-i kanuniyyenin hüsn-i cereyanına dikkat etmekten ibarettir.*” savcılarının nitelikleri sıralanırken, savcılarının devlet tarafından atanacağı, kamu davası açmakla görevli olduğu, toplumun güvenliğini ve kamu haklarını korumakla mükellef olduğu ve hakimlik vasıflarını taşımak zorunda olduğu belirtilmiştir.²⁰¹

Kanun-i Esasi'nin 57. maddesinde “*Müdde-i umumiler doğrudan doğruya adliyye nezaretinin emri tahtında bulunup bunların nasb ve azli adliyye nezaretinin takririyle ba irade-i seniyye icra olunur. Müdde-i umumiler hakimlik evsafını cami olmak lazımdır.*” Şeklinde düzenleme getirilerek müdde-i umumilerin Adliye Nezaretine bağlı şekilde faaliyet göstereceklerini, görevlerini icra etmek için hakimlik şartlarını taşımaları gerektiği belirtilmiştir.²⁰²

Mehakim-i Nizamiyye'nin Teşkilat-ı Kanun-ı Muvakkati'nin 58. maddesinde müdde-i umumilerin ceza yargılamaları açısından görevleri ve izlenilecek usuller açısından ayrı bir kanun düzenlenmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. 58. maddenin işaret ettiği bu kanun Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanun-ı Muvakkati olmuştur. Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanun-ı Muvakkati 20. maddesinde “*Müdde-i*

²⁰⁰ ÖZKORKUT ÜNAL, **Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti'ne Girişi**, s.150.

²⁰¹ ŞİK, Hüseyin, **Türk Adli Yargı Sisteminde Savcılık Kurumu**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Diyarbakır, 2018, s.24.

²⁰² ŞİK, s.25.

umumiler cünha ve cinayet derecesinde bulunan kaffe-i ceraimi taharri ve tecessüse ve mürtekibi aleyhine ikame-i davaya memurdurlar.” denilerek savcılarının tüm suçlar açısından araştırma yapıp, delilerin toplanmasını, failer hakkında dava açılmasına ilişkin görevler yükletilmiştir.²⁰³

3. Nizamiye Mahkemelerinde Sorgu Hakimleri (Müstantikler)

Müstantikler, sorgu hakimi vasfı ile Osmanlı ceza hukuku sistemine 1979 yılında dahil olmuşlardır.²⁰⁴ Müstantiklerin görev ve yetkileri 1879 yılında Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanun-ı Muvakkati'nin 50-131. maddeleri arasında düzenlenmiştir.²⁰⁵ Müstantikler padişahın irade-i seniyyesi ile her kazada görev yapmak üzere üç yıl süre ile görevlendirilebilecek duruma göre ise görev süreleri uzatılabilecektir. Müstantiklerin bulunmaması durumunda bidayet mahkemesi azalarından bir tanesi müstantik olarak görevlendirilmiştir. Müstantikler, hakim sıfatında olup hakimlerde aranılan şartlar ve tahsil düzeyinin müstantiklerde de mevcut olması istenilmiştir. Buna rağmen her kazada hususi müstantik görevlendirmesinin güçlüğü göz önüne alındığında mahkemelerde çalışmış kişilerin imtihan ile seçilerek müstantik olarak görev yapması uygulaması da benimsenmiştir.²⁰⁶

Müstantikler, suçüstü durumunda delillerin kaybolması, karartılması, söz konusu olay kapsamında şahitlerin ifadelerinin sıcağı sıcağına alınması, delil toplama, şüphelileri tespit etme, keşif, bilirkişi incelemesi, muayene gibi işlemleri müddeiumumilerden talep gelmeden yerine getirebilmektedir. Müstantikler, tüm bu delillerin toplanması işini bizzat kendisi yürütebilecekken, gerekli gördüğü durumlarda müddeiumumilerden ve diğer adliye görevlilerinden yardım isteyebilmişlerdir. Müstantikler delilleri toplama yetkisinin varlığına rağmen

²⁰³ ŞİK, s.26.

²⁰⁴ ÜLKER, İbrahim, “Osmanlı Ceza Yargılamasında Müstantik (Sorgu Hakimi)”, **Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi**, C.11, S.1, 2023, s.43.

²⁰⁵ Tam metin için bkz. GÖKCEN, s.100-120.

²⁰⁶ ÜLKER, Osmanlı Ceza Yargılamasında Müstantik (Sorgu Hakimi), s.48.

şüpheliler hakkında cezalandırma isteminde bulunamamışlardır. Bu yetki kanun ile müddeiumumilere tanınmıştır.²⁰⁷

Tahkikat aşamasında ise müstantikler, müddeiumumilerin yazılı talepleri doğrultusunda işlem yapabilmişlerdir. Müstantiklere hukuk-i şahsiye talebinde bulunulduğunda bu talebi derhal müddeiumumiye tevdi etmiş, müddeiumumilerin talebi ne olursa olsun derhal tahkikat işlemlerine başlamış veya men'i muhakeme kararı vermişlerdir. Hukuk-ı şahsiyye davaları haricinde ise müstantiklerin müddeiumumilerden gelen tahkikat taleplerini uygulama zorunluluğu bulunmamaktadır ancak tahkikatın uygulanmamasını açıkça gerekçelendirmeleri gerekmiştir. Dört halde ise tahkikat işlemine gerek duyulmamıştır. Bu dört hal ise daha önceden tahkikatı mevcut ise hukuk-u umumiye davasının ikamesine imkan olmayan durumlar, fiilin cürüm teşkil etmemesi, fiilin kabahat durumu olması durumları olarak sayılabilecektir. Tahkikat aşamasında ise müstantiklerin hangi görevleri icra edeceği 58-121. Maddeleri arasında düzenlenmiştir. Şöyle ki müstantikler tahkikat işlemleri esnasında şikayetleri inceler, tanık beyanlarını alır, eşya müsaderesine, tahliye ve kefalet konularına ilişkin karar verebilmişlerdir.²⁰⁸

4. Nizamiye Mahkemelerinde Avukatlık (Muhamiler)

Nizamiye mahkemelerinin ortaya çıkışıyla başlayan savcılık mesleği iddia makamını oluşturmuş, iddia makamının karşısına savunma makamı olarak muhami mesleği getirilmiştir. 1879 Tarihli Teşkilat-ı Mehakim Kanunu'nda avukatlık mesleğinden söz edilmemektedir, sebebi ise avukatların adliye personeli olarak sayılmadığındandır.²⁰⁹

Vekalet kurumu İslamiyet'in doğuşundan itibaren süregelmiştir. Vekillik edeceği kimsenin haklarını müdafaa etmek şekliyle ortaya çıkmış olan vekiller avukatlık mesleğinin de temelini oluşturmuşlardır. Vekiller vasıtası ile savunma yapma hususu Osmanlı döneminde de görülmüştür. Avukatlık mesleği, genellikle adliyede çalışmış olan mübaşirlerden oluşmakta, savunma makamı olarak değil ama

²⁰⁷ ÜLKER, *Osmanlı Ceza Yargılamasında Müstantik (Sorgu Hakimi)*, s.49-50.

²⁰⁸ ÜLKER, *Osmanlı Ceza Yargılamasında Müstantik (Sorgu Hakimi)*, s.50-51.

²⁰⁹ EKİNCİ, s.281.

İslamiyet'te yer alan yargıda alenilik ilkesi gereğince, kadı tarafından verilen izinle yapılan vekil-i müsahharlardan doğmuştur.²¹⁰

Tanzimat dönemi içerisinde muhami mesleğinin ilk ortaya çıkmasında, arzuhalçiler büyük rol oynamışlardır.²¹¹ Okuma yazma oranlarının az olması, yazılı başvuru usullerinin ise yaygınlaşmaya başlamış olması muhamilerin gelişiminde etkili olmuştur. Devlet bu konu ile ilgili olarak sonradan arzuhalçilik yapacak kişiler açısından bir takım izin ve ruhsat şartları getirilmiştir.²¹²

Avukatlık mesleği ise hukuki dayanaklarına kavuşması ilk defa, 1874 Tarihli "*Mehakim-i Nizamiye Dava ve Vekilleri Hakkında Nizamname*" ile İstanbul ile sınırlı kanun kapsamında olmuştur. Yaklaşık bir sene sonra ise "*Dava Vekilleri Nizamnamesinin Vilayette İcrasına Dair Tahrirat-ı Umumiye*" isimli kanunname ile ülke çapında yasal düzenlemeye kavuşmuştur.²¹³

Avukatlık mesleği için Tanzimat sürecinde dava vekilliği, muhami, avukat gibi tabirler kullanılmıştır. Avukatlık mesleğinin yapılabilmesi şartları açısından ise Mekteb-i Hukukun bitirilmesi ve Adliye Nezaretinden ruhsatname alınması belirlenmiştir.²¹⁴ Nizamname ile dava vekilleri ayrı bir meslek olarak sayılmıştır. Düzenlenen diğer hususlar ise dava vekillerinin görevlerinin, sorumluluklarının neler olduğu, vekalet ücretinin neler olduğu gibi hususlardır. Nizamnamenin 1. maddesinde "*Bizzat ikamei dava etmek istemiyenlerin müteallikat ve akrabasından ve kendiler ile hukukça müşarık olanlardan tayin edebilecekleri vekiller müstesna*

²¹⁰ ÇAĞ, Galip; ÖZTÜRK Funda, "Osmanlı Devleti'nde Adli Modernleşme: Tanzimat Döneminde Dava Vekilliği (Avukatlık) ve Baronun Ortaya Çıkışı", **Vakanuvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches**, C.6, S.2, 2021, s.539.

²¹¹ DURHAN, İbrahim, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler**, s.102.

²¹² ÖZKENT, Ali Haydar, **Avukatın Kitabı**, Arkadaş Basımevi, İstanbul, 1940, s.46-49.

²¹³ VATANSEVER ÖZTÜRK, Müge, "Osmanlı Devleti'nde Avukatlık (Dava Vekilliği) Kurumu", **Terazi Hukuk Dergisi**, C. 13, S. 146, 2018, s. 48. Mehakim-i Nizamiye Dava ve Vekilleri Hakkında Nizamname 2'nci maddesi "*Mehakimi nizamiyede dava vekaleti edecek olanların evvela mektebi hukuka devam ve tahsili fûnun ile bil imtihan ruus alması veyahud hariçde tahsili ilmihukuk etmiş olubda mektebi hukuk nezdinde işbati malumat ile yedinde bulunacak ruus veya şahadetnameyi tasdik etdirmiş olması, saniyen yirmi bir yaşına baliğ olmuş bulunması, salisen memuriyeti devletde bulunmaması, rabian mücazati terziyye veya terhibiye ile mahkumen ceza görmemiş olması, hamisen tüccar ve sarraf silkinde bulunmuş olubda resmen izharı iflas etmemiş veyahud izharı iflas eyledikten sonra kanunen iadei itibar etmiş olması meşrutdur.*"

²¹⁴ EKİNCİ, s.281

olmak şart ile işbu nizamname mucibince divanı ahkamı adliye nezareti celilesinin ruhsatı resmîyesini istihsal etmiyenlerin mehakimî nizamiyede dava vekaleti etmeleri memnudur.”denilerek isteyenlerin ailesinden, hısımlarından ortaklarından vekil seçebileceği belirtilmiştir.²¹⁵ 1880 yılında ise Dava Vekilleri Cemiyeti ismiyle baro kurulmuş, dava vekillerinin baroya kayıtları mecburi tutulmuştur.²¹⁶

Avukatların özellikle ceza davalarında hazır bulunmalarına önem verilmiştir. Bu kapsamda getirilen düzenlemelere göre ise avukatlar hukuk davalarında müvekkilin hazır olmasının zorunlu olmadığı noktalarda vekil ile temsil mümkünken ceza davalarında asilin ve vekilin birlikte duruşmalar katılmasına önem verilmiştir.²¹⁷

VIII. TANZİMAT DÖNEMİ ŞER’İYYE MAHKEMELERİ

Şer’iyye mahkemelerive şer’iyye mahkemelerin asli unsuru olan kadılarına klasik dönemi ele aldığımız bölümde değinmiştik. Şer’iyye mahkemeleri Tanzimat ilanı ile eski gücünü ve etkisini koruyamasa da varlığını sürdürmüştür. Tanzimat döneminde ıslahat hareketlerinden Şer’iyye mahkemeleride etkilenmiş, klasik döneme göre pek çok değişiklik yaşamıştır. Şer’iyye mahkemelerinin Tanzimat ilanı sonrasında yetkileri daraltılmış, göreve ilişkin yeni düzenlemeler getirilmiş, mahkemeye ilişkin sùjelerde değişiklikler görülmüştür. Şer’iyye mahkemelerindeki değişikliklere bağlı olarak kadılarına ilişkin uygulanan hükümler ve teamüllerde de değişiklikler yaşanmıştır.²¹⁸

Klasik dönemde şer’iyye mahkemeleribilinen adliye binalarındaki işleyiş ile işlememiş tabiri caizse adaletin sağlandığı her yer adliye olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda özellikle aleni yargılama ilkesi gereğince camiler kullanılmış, çarşı pazarda dahi olmak üzere ayaküstü kararların verildiği dahi görülmüştür. Tanzimat’ın ilanından sonra şer’iyye mahkemeleribir bina içerisinde yargılama yapmaya başlamıştır. Şer’iyye mahkemelerinin bu işleyişi devam ederken özellikle

²¹⁵ VATANSEVER ÖZTÜRK, **Osmanlı Devleti’nde Avukatlık (Dava Vekilliği) Kurumu**, s.42.

²¹⁶ EKİNCİ, s.282.

²¹⁷ ATAR, Fahrettin, “Avukat”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.4,1991, s.166-167.

²¹⁸ DOĞANGÜZEL, Betül, “Tanzimat Döneminin Şer’iyye Mahkemeleri ve Kadıların Değişim Sürecine Etkisi”, **Adalet Dergisi**, S. 62-63, 2019, s.57.

klasik dönemde kadıların atanması ve eğitimi açısından liyakatten uzaklaşılması, rüşvet, yolsuzluk gibi sorunların sayısının artması adalete güvenin düşmesine neden olmuştur.²¹⁹

Şer'iyye mahkemelerinin Tanzimat dönemine etkileri kapsamında klasik dönem ile kıyaslamalı bir şekilde gidilmesi önem arz etmektedir. Şöyle ki şer'iyye mahkemelerinde görülen değişim Tanzimat sonrası ve hatta günümüze kadar gelen değişim isteği birlikte değerlendirildiğinde ceza mahkemelerinin gelişimi net bir şekilde ortaya çıkacaktır. Şer'iyye mahkemelerini klasik dönemden Tanzimat dönemine geçiş ile uğramış olduğu başlıca değişiklikler ise şunlardır;

A. Şer'iyye Mahkemelerinin Görev ve Yetkilerinin Daraltılması

Şer'iyye mahkemeleri Osmanlı'nın klasik döneminin asli mahkemeleridir. Zamanla bu asli görev kurulacak diğer mahkemelere dağıtılmış, şer'iyye mahkemelerinin yetkileri klasik döneme oranla oldukça kısıtlı bir hale gelmiştir. Tanzimat sonrası nizamiye mahkemelerinin asli mahkeme olduğu sürece kadar şer'iyye mahkemelerini yetkileri daraltılmış nizamiye mahkemelerini yetkileri ise bir o kadar genişletilmiştir.²²⁰

Şer'iyye mahkemelerini yetkilerini daraltılmış olması Tanzimat fermanının ilanı ile başlayan bir süreç değildir. Tanzimat fermanı ilanı öncesinde Tanzimat sürecini etkileyen nedenlerin hepsi aynı zamanda şer'iyye mahkemelerinin de kaderini belirlemiştir. Özellikle gayrimüslim vatandaşların yargılanmasına yönelik olarak yabancı ülkelerin baskıları Tanzimat öncesinde de konsolosluk mahkemeleri, ticaret mahkemeleri gibi şer'iyye mahkemesi dışında yabancıların yargılanabileceği mahkemelerin kurulmasına sebebiyet vermiştir. Tanzimat fermanında gayrimüslim kimselere ilişkin getirilen düzenleme ile artık yapılacak yargılamalarda gayrimüslim vatandaşların hukuklarına ayrı bir önem verilmiştir.²²¹

²¹⁹ EKİNCİ, s.68

²²⁰ AYDIN, **Türk Hukuk Tarihi**, s.450.

²²¹ EKİNCİ, s.97-98.

Şer'iyye mahkemelerinin yetki daralması bir süreç halinde devam etmiştir. Tanzimat fermanı sonrasında Islahat fermanının ilanı ile gayrimüslimlerin taraf olduğu ticaret ve cinayet davalarında her iki taraftan da gözlemcilerin katılması hususu getirilmiştir.²²²

Meclis-i Vala'nın Şura-yı Devlet ve Dîvan-ı Ahkam-ı Adliyye olarak ayrılması sonucu Dîvan-ı Ahkam-ı Adliyye işleyişini aktaran Dîvan-ı Ahkam-ı Adliyye Nizamnamesi, (1867) ile şer'iyye mahkemelerini yetki daralmasının net şekilde gösterildiği alan olmuştur. Nizamnameye göre şer'iyye mahkemelerine Ahval-ı Şahsiye davaları denilen kişisel davalara bakabileceğine ilişkin hüküm getirilmiştir.²²³

O döneme ilişkin olarak şer'iyye mahkemelerinin yetkilerinin daraltılması bir tartışma konusu olarak ele alınmıştır. Özellikle ulemeden kimseler tarafından şer'iyye mahkemelerinin yetkilerinin bu denli daraltılması bir acziyet olarak görülmüş, kötü niyetli bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir.²²⁴

Şer'iyye mahkemelerinin görev alanının giderek daraltılması nizamiye mahkemelerinin 1871 yılında kurulması, kurulmasından itibaren sürekli bir şekilde görev alanlarının genişletilmesi sonucunda iki mahkemenin varlığı, beraberinde yetki sorunlarının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Osmanlı Devleti tarafından Tanzimat ve modernleşme hareketleri kapsamında nizamiye mahkemelerinin asıl mahkeme olması isteminin yanı sıra şer'iyye mahkemelerinin Osmanlı yargı sistemi içerisinde kökleşmiş olması bu sorunların hemen giderilmesine engel olmuştur. Şer'iyye mahkemelerieski alışkanlıklarından vazgeçmemiş davaları görmeye devam etmiştir.²²⁵

Söz konusu uyuşmazlığın hangi mahkemenin alanına girdiğine ilişkin bu sorunların çözümü ise "*Mehakimi Şer'iyye ve Nizamiyenin Tefriki Vezayifi Hakkında*

²²² EKİNCİ, s.41.

²²³ CİN, Halil, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Hukuku ve Yargılama Usulleri, 150. Yılında Tanzimat**, TTK Yayınları, Ankara,1992, s.24.

²²⁴ DOĞANGÜZEL, s. 58

²²⁵ EKİNCİ, s.66

Nizamname” ile giderilmeye çalışılmıştır.²²⁶ Bu düzenleme ile birlikte şer’iyye mahkemelerinin görev alanı ve hangi uyuşmazlıkları gidereceği belirlenmiştir. Bu uyuşmazlıklar hukuk davaları açısından ahval-ı şahsiye davaları olarak belirtilmişken, ceza hukuku açısından ise, şer’iyye mahkemelerisadece diyet, kısas, erş, hükümet-i adl, gurre, ve kasam ile ilgili davalar belirlenmiştir.²²⁷ Yapılan düzenlemelerle ceza davalarına ilişkin yargılama yetkisi Nizamiye mahkemelerine verilmiş olmasına rağmen kısas ve diyetle alakalı olarak mağdurun yakınları şahsi hak talebinde bulunurlarsa şer’i mahkemelere müracaat edebilmişlerdir. Şer’i mahkemeler başvuru üzerine ceza yargılamasını yürütmüş, kısasa hükmedebileceği gibi diyete razı olunması durumunda veya mahkumun affedilmesi durumunda Nizamiye mahkemeleri eğer uygun görürse sanığa dayak, hapis, sürgün, kürek gibi cezaları verebilmiştir. Bu uygulama devletin sonuna kadar sürmüştür.²²⁸ 1909 yılına geldiğinde “*Mehakim-i nizamiyede bi'r-rü' ye i'lama rabt edilen hukuk-i şahsiye davalarının Mehakim-i şer'iyye de istima ve rü'yetinin memnuiyeti hakkında irade-i seniyye*”²²⁹ ile ahval-i şahsiye davalarının Nizamiye mahkemelerinde görülüp karara bağlandıktan sonra verilen kararın uygulanacağı Şer’iyye mahkemelerinin karar verilmiş olan ahval-i şahsiye davaları hakkında söz sahibi olmayacağı düzenlemesi getirilmiştir.²³⁰

1914 yılında ise hazırlanan Mehakimi Şer’iyye ve Nizamiyenin Tefriki Vezayifi Hakkında Nizamname’de yer alan “*Ticaret ve ceza ve emval-i gayr-i menkulenin tasarruf ve intikal ve taksîmine ve ikraz ve istikraza ve güzeşte ve zarar u ziyana ve iltizamat ve imtiyazat ve mukavelata ve kitab-ı hacrdan ma'ada keyfiyet halli Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye veya diğer kavanîn ve nizamat ile mu'ayyen mevadd-ı sa'ireye ait bir cümle de'avî Mehakim-i Nizamiyye'de ve bunların haricinde kalan rakabe-i vakfa ve hacr ve fekk-i hacra ve vasiyyet ve nasb ü 'azl-i vasîye ve emval ü*

²²⁶ CEYHAN, Muhammed, Tanzimat Dönemi Sonrası Şer’iyye Sicil Defterlerinin Muhteva ve Diplomatik Açıdan Tahlili, *OTAM*, S.29, 2011, s.59.

²²⁷ AKGÜNDÜZ, Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması, s.68.

²²⁸ EKİNCİ, s.329-330.

²²⁹ AKMAN, Mehmet, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı Hukuk Mevzuatı II. Tertip Düstur’un Tarihi Fihrist ve Dizini, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.4, 2007, s.48.

²³⁰ EKİNCİ, s.329.

eytam ve evkafın medayinatına ve menkul ve gayr-i menkul terikatın usul-ı fera'iz ve kavanîn-i mevzu'a da'iresinde taksîmine müte'allik olan ve mucib-i tahrîr terikat 'aleyhine ikame olunan de'avî ile sa'ir hukuk-ı şer'iyye da'vaları Mehakim-i Şer'iyye'de rü'yet olunur."²³¹ hükmü ile şer'iyye mahkemesinin bakabileceği davalar açıkça sayılmış, sayılmayan işler dışında kalan davalar için görevli mahkemenin Nizamiye mahkemeleri olacağı belirtilmiştir. Bu durum artık asli mahkemenin Nizamiye mahkemeleri olduğunu göstermektedir.²³²

İki mahkemenin varlığı yargılama sisteminde kargaşaya yol açmış, uygulanacak kuralların neler olduğu Şer'iyye mahkemeleri 1924 yılında tamamen kaldırılana dek devam etmiştir.²³³

B. Tanzimat Dönemi Şer'iyye Mahkemelerinde Kadıların Konumu ve Görevleri

Tanzimat'tan hemen önceki süreci incelediğimizde kadılar toplumdaki yozlaşmanın etkisiyle eski önem ve güçlerini kaybetmişlerdir. Kadıların düzenli maaş almadan davacı ve davalıdan alınan mahkeme harçları ile geçinmeleri, dönemin şartlarına göre artan enflasyon ile kadıların aldıkları ücretlerin az gelmeye başlaması peşinde yolsuzluk ve rüşvet olaylarını oldukça artırmıştır. Osmanlı Devleti'nde kadıların eğitimlerinin zayıflaması, kadı mesleğine bakış açısına karşılık tercih edilmemesi ve liyakatsiz kimselerin kadılık mesleklerini seçerek kadı olmaları kadılık kurumunun yozlaşmasının başlıca nedenlerindedir.²³⁴ Kadıların almış oldukları ücretler açısından yaşanan yolsuzluk ve rüşvet sorununun çözümü için düzenli sabit maaşa bağlanmaları kararlaştırılmıştır. Kadılar, düzenlemeler sonucunda maaşlarını merkezden görevlendirilen muhassıllar aracılığı almışlardır.²³⁵

²³¹ CEYHAN, s.61-62.

²³² EKİNCİ, s.330.

²³³ CİN, AKYILMAZ, s.183.

²³⁴ ORTAYLI, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, s.87

²³⁵ İNALCIK, Halil, *Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu*, TTK Yayınları, İstanbul, 1964, s. 64-65.

Kadınların görevleri açısından ilk etapta hukuki işlerin yanı sıra belediye reisliği, zabıta, idarenin ve esnafın denetimi gibi mülki görevlerine son verilmiştir. Bu kapsamda 1826'da ilk değişim olarak yeniçeri ocağının kaldırılması, daha sonra İhtisap Nezareti'nin ve Evkaf Nezareti'nin kurulması gibi değişiklikler ile kadınlar sadece hukuk adamı olarak görevlerini icra etmeye başlamışlardır.²³⁶

Kadınların eğitimlerinin yetersizliği kapsamında klasik dönem eğitim modelinden vazgeçilmiş, Şeyhülislam Meşrepzade Mehmed Arif Efendi tarafından kurulmuş olan Muallimhane-i Nüvvab ve daha sonraki ismiyle Medresetü'l-kudat klasik dönem eğitimlerine kıyasla daha modern ve düzenli bir sistemle birlikte kadınların yetiştirilmesine önemli rol oynamışlardır. Hatta ilerleyen zamanlarda kadınların mesleklerini yerine getirebilme şartlarından bir tanesi de yukarıda sayılan okullardan mezun olmaları olarak gösterilmiştir.²³⁷

Kadınların klasik dönemdeki sürekli tayin ve süreli görev sistemleri de aynı şekilde değiştirilmiş, günümüzdeki hakimlerin teminatı gibi açıkça bir neden belirtilmeden görevlerinden azledilemeyeceği düzenleme altına alınmıştır. Görüleceği üzere kadınların ve şer'iyeye mahkemelerini kaderleri Osmanlı yargı sisteminde her zaman bir arada devam etmiştir. Şer'iyeye mahkemelerinin yetkilerinin daraltılması kapsamında kadınların da yetkileri sürekli bir şekilde daraltılmıştır.²³⁸

C. Tanzimat Dönemi Şer'iyeye Mahkemelerinde Kanun Yolları

İslam hukukunda yargılamaların her zaman denetlenmesine ayrı bir önem verilmiştir. Bu hususlar klasik dönemde Divan-ı Hümayun ve kazaskerlik ve huzur divanlarında gerçekleşirken Tanzimat sonrası dönemde ise bu görevi Şeyhülislamlığa bağlı kurulmuş olan Meclisi Tedkikat-ı Şer'iyeye üstlenmiştir.²³⁹

Meclisi Tedkikat-ı Şer'iyeye'nin kurulmasında kazaskerlerin başkanlığında haftada iki kere toplanan huzur mürafaalarının halkın taleplerine yetişememesinin

²³⁶ ORTAYLI, Kadı, s.69-73

²³⁷ ORTAYLI, Kadı, s.71.

²³⁸ EKİNCİ, s.345.

²³⁹ AKMAN, Ahmet, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Usul Hukukunda Gelişmeler", **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.8, S.1, 2019, s.446.

önemi büyüktür.²⁴⁰ Meclis-i Tedkikat'ı oluşturan kimseler Rumeli Kazaskeri, mevleviyet kadıları gibi yüksek ulema sınıfından oluşmaktadır.²⁴¹

İlerleyen zamanlarda Divanı Ahkamı Adliyye, Şura- yı Devlet başkanlıklarını yapmış kimseler de yine Meclis-i Tedkikat'ın başkanı olarak görev almışlardır. Osmanlı ulemasının Tanzimat sonrası Osmanlı'nın yargı reformlarından doğan kurumlarda görev almaları dikkate değer bir olgudur.

Meclis-i Tedkikat çalışma prensibi olarak doğrudan başvuru usulü ile değil Meşihat'e yapılan başvuruların kuruma havalesi usulünü benimsemiştir. Kararlar ittifak ve oy çokluğu ile alınmış, alınan kararlar tekrardan Meşihat'e sunulmuştur.²⁴²

Meclisi Tedkikat'ın bir diğer görevi ise yargılama yapan kadılar hakkında suç duyurusunda bulunulması halinde bu suçlamalara ilişkin karar vermek olduğu söylenilebilir. Kadılar hakkında yine bir takım soruşturma işlemlerinin yerine getirilmesi, müfettiş olarak Meclis-i Tedkikat'te çalışan kimselerin görevlendirilmesi de Meclis-i Tedkikatın görevlerinden bir tanesidir. Meclis-i Tedkikat'ın kurulması ile hukuk alanında Fetvahaneler de işlevselliğini arttırmıştır. İlgili uyuşmazlıklar Meclis-i Tedkikat'ın önüne gelmeden evvel Fetvahanede ilamat odasına gelir burada gerekli tetkikatlar yerine getirilir uygun görülmesi sonrasında uyuşmazlık Meclis-i Tedkikat'e gönderilmiştir.²⁴³

Nizamiye mahkemeleri adliye nazırlığına bağlı iken şer'iyye mahkemelerini şeyhülislamlığa bağlı olması oluşan ikiliğin sebeplerinden bir tanesi olarak görülmüş ve Şer'iyye mahkemeleride adliye nazırlığına bağlanmıştır. Şer'iyye mahkemelerini adliye nazırlığı bünyesinde faaliyetlerinde bulunması büyük tartışmalara yol açmış ve Şer'iyye mahkemelerikısa bir süre sonra tekrar meşihata bağlanmıştır. İlgili sürecin sonunda ise 1924 yılında "Mehakim-i Şer'iyye'nin İlgasına ve Mehakim

²⁴⁰ EKİNCİ, s.331.

²⁴¹ AKGÜNDÜZ, Murat, "Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlığa Bağlı Bir Birim Olarak Meclis-i Tedkikatı Şer'iyye", **EKEV Akademi Dergisi**, C.8, S. 9, 2004, s.169.

²⁴² AKGÜNDÜZ, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması**, s.171.

²⁴³ EKİNCİ, s.335.

Teşkilatına Dair Ahkam-ı Muaddil” ile kaldırılmış yargı birliği tek görevli mahkeme olan Nizamiye mahkemeleri bünyesinde birleştirilmiştir.²⁴⁴

IX. TANZİMAT DÖNEMİ CEZA KANUNLARI VE CEZA HÜKÜMLERİ İÇEREN DİĞER KANUNLAR

A. 1840 Tarihli Ceza Kanunnamesi (Kanunname-i Hümayun)

Tanzimat’ın ilanı ile hukuk reformları hız kazanmıştır. Hukuk reformlarının en iyi gözlemlenebileceği noktalardan bir tanesi de ceza kanunnamelerin oluşmasıdır. Ceza hukuku kapsamında kanunlaşma hareketlerinin ilk örneği 1 Rebiyülevvel 1256/ 3 Mayıs 1840 tarihinde yürürlüğe giren Ceza Kanunname-i Hümayun’dur.²⁴⁵ 1840 Tarihli Ceza Kanunnamesi ilk hazırlandığında Tanzimat dönemine uygun bir şekilde birtakım batı esaslarını benimsemiştir. Batı esaslarını benimsemesine rağmen ise eski Osmanlı kanunların özelliklerinin daha hakim olduğu görülmüştür.²⁴⁶

Ceza kanunu bir mukaddime, on üç fasıl ve bir hatimedden oluşmaktadır. Şekil itibariyle incelendiğinde kanunun günümüz şartlarına göre oldukça yetersiz olduğunun kabulü mümkündür. Kanunda dikkat çeken özelliklerinin başında ise Osmanlı’da yeni oluşmaya başlamış ve hızla devlet hayatına etki eden memurlara karşı işlenecek suçları, eşitlik ilkesini, adam öldürme cezasının verileceği suçları/fiilleri sayması açısından ise kanunilik ilkesinin görülebilmesidir.²⁴⁷ Kanunname çıkmasından evvel olarak yukarıda sayılan hususlar cezalandırılıyor, ceza genel ilkelerine de aynı şekilde riayet ediliyordu. Ceza yargılamaları açısından kanunnameyi özel kılan sebepler özellikle mahkeme önünde eşitlik ilkesinin açık bir düzenleme altına alınması ile birlikte ulema ve vükelanın işlemiş oldukları suçlar karşısında cezalandırılacağı belirtilmesi olmuştur. Kanunda sayılan suçlar açısından, suçun faillerinin kamu görevlileri olması yönünde düzenlemeler de

²⁴⁴ EKİNCİ, s. 361-362.

²⁴⁵ AYDIN, **Türk Hukuk Tarihi**, s.425.

²⁴⁶ ŞENTOP, Mustafa, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku(Kanunlar, Tadiller, Layihalar, Uygulama)**, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 2004, s.28

²⁴⁷ CANDAN, Rabia Beyza, “1840 Tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu İncelemesi”, **Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.1, S.1, 2015, s.79.

gözetildiğinde kanunnamenin, mahkeme önünde eşitlik ilkesinin yerine getirilmesi amacı net bir şekilde görülebilecektir.²⁴⁸

Kanunnamenin içeriği ve fasıllarının incelenmesi açısından; giriş bölümünde yer alan ifadelerden kanunun şer'i hükümlere aykırı düzenlenmediği sonucu çıkarılabilmektedir. Kanunda düzenlenmiş olan suçlar ve cezaları şunlardır. “*Kanuna aykırı hareket etme, padişah ve devlete karşı suç işleme suçu ve cezaları, anarşi, dövme, hakaret, sövme, gasp, katl ve idam, sa'y bi'l-fesad olanlar (iç güvenliği ihlal etmek), hakaret, itale-i lisan (dil uzatma) ve darb, mahfuziyet-i mülk ve mal aidesine muhalefet, rüşvet, irtikap ve ihtilas (nitelikli zimmet suçu), emval-i devletin ziyana sebebiyet, memurîn-i hükümetin yekdiğeri umuruna müdahale etmesi, vergisini tediyyeden imtina, memurîn-i hükümete muhalefet veya onları darb ve cerh, teşhir-i silah ve cerh, şekavet, amirine itaat ve vazifesinden hariç umura taaddî ile evamir ve talimat-ı hükümete adem-i riayet* konularında düzenlenmiştir.²⁴⁹

1840 tarihli Ceza Kanunnamesi kapsamında belirtilen cezalar ise; kısas, idam, hapis, sürgün, kürek, memuriyetten çıkarma olarak düzenlenmiştir. Kısas ve idam cezaları açısından ise padişah fermanı olmadıkça bu cezaların uygulanamayacağı belirtilmiştir.²⁵⁰

B. 1851 Tarihli Ceza Kanunnamesi (Kanun-i Cedid)

1840 tarihli Kanunname beklenen etkiyi yaratmaması sonucu ufak değişikliklerle 1851 tarihli Ceza Kanunname'si düzenlenmiştir. 1840 tarihli Kanunname ile kıyaslandığında ilk göze çarpan değişiklikse 1851 tarihli Kanun-i Cedid'te şer'i hükümlere daha fazla ağırlık verilmiş olmasıdır. 1840 tarihli

²⁴⁸ CANDAN, s.75.

²⁴⁹ AKGÜNDÜZ, Ahmet, “Kanunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer'i Tahlili”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, C. 12, S. 1, 1999, s.1-16.

²⁵⁰ YILDIRIM, Davut, Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku'nda Şahsa Karşı İşlenen Suçlar, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2021, s.30.

Kanunname ile sistematik olarak farklılık barındırmayan bu kanun tek mukaddime üç fasılda kırk üç maddeden oluşmaktadır.²⁵¹

İçerik olarak 1851 tarihli Kanunname incelendiğinde; kanunname toplamda 43 madden oluşmuştur. Sırasıyla ele alındığında can güvenliğine, malın korunması ve ırz ve namusun korunmasına yönelik maddelere yer verilmiştir. Birinci fasılda; katlin çeşitleri olarak teşhir-i silah (silah çekme) ve yaralama suçları ele alınmış, *memurîn-i zabıtaya karşı vukua gelecek teşhir-i silah ve yaralama fiilleri (kamu görevlilerine karşı suçlar)*, *yol kesme suçu ve sa'y bi'l-fesad (iç güvenliği ihlal) suçları* ele alınmıştır. İkinci fasılda ise, *hakaret, itale-i lisan (dil uzatma), darb fiilleri ve kız kaçırmaya suçları cezalandırılmış, sarkıntılık yapan sarhoşlara ve kumarbazlara verilecek cezalar* belirtilmiştir. Son fasılda ise, *zabt ve müsadere-i emval, irtikap ve ihtilas, vergiyi tediye muhalefet, rüşvet, cerîme (kanunsuz alınan para cezası), alışverişte noksanlık, narhtan fazlasıyla eşya satmak, sahtekarlık, kalpazanlık* gibi suçlara dair cezalar düzenlenmiştir.²⁵²

1851 tarihli Kanunname'nin 1840 tarihli Kanunname'den farkları ise şu şekildedir; yer verilmeyen bir takım suç ve cezalara yer vermesi, sabit ceza süresi anlayışından vazgeçilerek ceza aralığına yer verilmesi buna bağlı olarak da hakime daha geniş bir takdir hakkı tanınması, infaz düzenlemelerine yer verilmesi, tekrür ve iştirak hükümlerinin düzenlenmesi, süresiz cezaların kaldırılması olarak sayılabilecektir.²⁵³

Her iki kanun da o dönem için beklenen ihtiyaçlara karşılık verememiştir. Buna karşılık ise ceza hukuku uygulamasına katkıları da yadsınamaz düzeydedir. Özellikle suç ve cezaların şahsiliği ilkesi, kanunilik ilkesi, eşitlik ilkesi gibi hususlara özenle riayet edilmiştir. Bu anlayış günümüze kadar gelen tüm ceza hukuku hükümleri ve mahkeme uygulamalarında devam etmiştir.

²⁵¹ ARTUK, Mehmet Emin, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunlarından 1840 ve 1851 Tarihli Kanunların İncelenmesi", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.16, 2013, s.8.

²⁵² AKGÜNDÜZ, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, s.56.

²⁵³ GÖKCEN, Ahmet, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 1989, s.31.

C. 1858 Tarihli Ceza Kanunnamesi

Meclis-i Alî-i Tanzimat'ın hazırlamış olduğu 21 Zilhicce 1274 (1858) tarihli kanun taslağı incelenmek ve görüşleri alınmak üzere meşihata gönderilmiştir. Şeyhülislamlık makamının incelemeler sonucunda hazırlamış olduğu mütalaa dikkate alınarak kanuna gerekli ilaveler ve değişimler uygulanmıştır. Kanunun kabulü ile birlikte 1858 tarihli ceza kanunun kaynaklarını 1271 (1855) tarihli Men'-i İrtikap Kanunu ile daha önceleri uygulanan ceza kanunlarının kaldırıldığı belirtilmiştir.²⁵⁴

Tanzimat fermanının ilanı sonrası Osmanlı döneminde yaşanan en önemli olaylardan bir tanesi 1856 yılında Islahat fermanının ilan edilmesidir. 1840 tarihli Kanunname ve 1851 tarihli Kanunname nasıl ki Tanzimat fermanında belirtilen irade üzerine hazırlanmışsa, 1858 tarihli Ceza Kanunname'si de aynı şekilde Islahat fermanında belirtilen direktifler doğrultusunda hazırlanmıştır.²⁵⁵

1858 tarihli Kanunname ile 1840 tarihli Kanunname ve 1851 tarihli Kanunnamede eksik kalan şekil özellikleri ve kanun sistematığı hataları giderilmeye çalışılmıştır. Kanunnamenin şekli ve hüküm içeriklerinde özellikle iki kaynak oldukça etkili olmuştur. Bu kaynaklardan ilki 1810 tarihli Fransa Ceza Kanunu iken bir diğeri ise Men-i İrtikap Kanunnamesidir.²⁵⁶ 1858 tarihli Ceza Kanunu'nun doğuşu yaşanan değişim süreci kapsamında değerlendirilmelidir. Osmanlı'nın içinde bulunduğu değişim arzusu ve ihtiyacı yeni bir kanun ihtiyacını kendiliğinden doğurmamış, yaşanan bu süreçte çeviri ile kanun yapma metodu tercih edilmiştir.²⁵⁷

III. Selim döneminden itibaren memur sınıfının oluşmaya başlaması, II. Mahmud ile bu sürecin oldukça hızlanarak memur sınıfının toplumda büyük bir yer edinmesi beraberinde yolsuzluk, rüşvet, zimmet, irtikap gibi suçların sayısında da büyük bir artışa sebebiyet vermiştir. Tanzimat döneminde bu anlayış aynı şekilde

²⁵⁴ ŞENTOP, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku (Kanunlar, Tadiller, Layihalar, Uygulama)*, s.37-38.

²⁵⁵ GÖKCEN, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, s.33.

²⁵⁶ AKGÜNDÜZ, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, s.58.

²⁵⁷ ÖNER, Senem, *Çeviri Yoluyla Kanun Yapmak: 1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunu'nun 1810 Tarihli Fransız Ceza Kanunun'dan Çevrilmesi*, *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2013, s.88.

devam etmiştir. Kanunnamelerde getirilen düzenlemeler ve mahkemelerin cezalandırıcı gücü ile bu suçlar engellemeye çalışılmıştır. Tüm bu uğraşlara rağmen ise istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Toplumda artan bu suçlar Osmanlı Devleti'ni tabiri caizse batıya karşı küçük düşürmeye başlamış, Osmanlı'nın bu olumsuz imajının değiştirilebilmesi adına Men-i İrtikap Kanunnamesi düzenlenmiştir. Bu kanunname ise 1858 tarihli Ceza Kanunnamesini oldukça etkilemiş sadece yolsuzluk, rüşvet, zimmet, irtikap suçları açısından değil düzenlenen diğer tüm hükümler de açısından başlıca kaynaklardan bir tanesi olmuştur. Men-i İrtikap Kanunnamesine ek olarak 1840 tarihli ve 1851 tarihli Ceza Kanunnameleri, Şer'i hukuktan ayrılmadığının göstergesi olarak şeyhülislam tarafından eklenen maddeler aynı şekilde 1858 Tarihli Ceza kanunnamesini etkileyen yerli kaynaklar olarak sayılabilir.²⁵⁸

1810 tarihli Fransa Ceza Kanunu ise 1858 tarihli Ceza Kanunnamesini etkileyen bir diğer önemli kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanunun sistematığı incelendiğinde ise Fransa Ceza Kanunu'nun içerik ve şekil öğelerinin çok büyük ölçüde aynen iktisap edildiği söylenebilecektir.²⁵⁹

1858 tarihli Kanunun içeriği bir mukaddime, üç bab ve 246 maddeden meydana gelmektedir. 1840 ve 1851 tarihli Kanunnamelere göre, kanun sistematığı daha fazla oturmuş durumdadır. Kanunda yer alan üç bab sırasıyla devlet aleyhine karşı işlenen suçlar, şahsa karşı işlenen suçlar ve kabahatler şekliyle sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmadan yola çıkılarak günümüz uygulamasından farklı bir şekilde devlet aleyhine işlenen suçlarda sadece savcılar hukuk-i umumiye davası açabilecekken, şahıslara karşı işlenen suçlarda kişi hukuk-i şahsiye davalarını sürdürebilecek ancak Şer'iata güven ilkesi gereğince devletin cezalandırma hakkı da aynı şekilde devam edecektir. Bu durumda şahsın cezalandırmadan vazgeçiş

²⁵⁸ AKGÜNDÜZ, Ahmet, "1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesinin Hukukî Kaynakları, Tatbik Şekli ve Men'-i İrtikap Kanunnamesi", **Bellekten**, C. 51, S. 199, 1987, s.158.

²⁵⁹ BOZKURT, s.100.

karşısında dahi devlet genel asayişin sekteye uğraması sebebiyle cezalandırma yetkisini kullanabilecektir.²⁶⁰

Kanun maddelerinin pek çoğu Fransız Ceza Kanunundan iktibas edilmiş olmasına karşılık İslam hukukundan ve örfî hukuktan tamamen kopma yaşanmamıştır. Örneğin devlet başkanı aleyhine düzenlenmiş olan suçlar Şer’i hükümlere göre düzenlenmiştir. Bu durum bizlere kanun hazırlanırken Şer’i hukuktan tamamen ayrılınmadığını Avrupa yasalarının iktisabının yanı sıra Şer’i hükümlerle birlikte kanunlaşma hareketlerini devam ettiğini göstermektedir.²⁶¹

Kanunun Mukaddime bölümü dört fasıla ayrılmıştır. İlk fasıl “Alelumum Cürüm ve Cezaların Meratip ve Dereceatıyla Bazı Usul-ü Umumiye Beyanındadır” başlığı altında on altı maddeden, ikinci fasıl “Cinayata Mahsus Olan Cazaların Tafsilatı Beyanındadır” başlığı altında on iki fasıl üçüncü fasıl ise “Cünha ve Kabahata Müteallik Olan Cezaların Tafsilatı Beyanındadır” başlığı altında altı maddeden, dördüncü fasıl ise “Medarı Avf ve Mesuliyet Olup Olmayan Cezaya İstihkakı Mucip Halat Beyanındadır” başlığı altında sekiz maddeden oluşmuştur. Mukaddimede genel itibariyle genel hükümler, suçların neler olduğunu ve cezaların ne şekilde verileceğini belirtmiştir.²⁶²

Mukaddimeden sonra kanunun birinci babı “Zararı Am Olan Cinayet ve Cünha ile Mücazat Müterrettibeleri Beyanındadır” ana başlığı altında birinci fasıl, birinci fasıl başlığı altında ise Devlet-i Aliyye’nin Emniyet-i Hariciyesini İhlal Eden Cinayet ve Cünhalar” başlığında devlet aleyhine karşı suçların nelerden oluştuğunu belirtilen maddelerden oluşmuştur.

Birinci babın ikinci faslında ise “*Devleti Aliyye’nin Emniyet-i Dahiliyesini İhlal Eden Cinayet ve Cünhalar*” başlığı altında devam etmiştir. Üçüncü fasıl “*Rüşvet Beyanındadır*” başlığı altında memurların işlemiş oldukları rüşvet suçlarını

²⁶⁰ GÖKCEN, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri**, s. 35.

²⁶¹ BOZKURT, s.101.

²⁶² GÖKCEN, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri**, s. 37.

ve cezalarını belirten maddelerden oluşmuştur. Dördüncü fasıl ise “*Sırkât-ı Emval-i Miriye ve İrtikabat-ı Saire*” başlığı altında devam etmiştir. Beşinci Fasılda ise “*Nufuz-ı Memuriyet ve Mevkiini Suistimal Edenler ve Vazifei Memuriyetini İfa Etmeyenler*” başlığı altında düzenlenmiştir. Altıncı fasılda “*Memurun-i Hükümet Tarafından Efrad Hakkında Teaddiyat ve Sui Muamelat Vukuunda İcra Olunacak Mücazaat*” başlığı altında, yedinci fasılda “*Memurun-i Devleti Aliyyeye Muhalefet ve Ademi İtaat ve Hakaret Edenler Cezası*” başlığı altında, sekizinci fasılda “*Mahpus Kaçırma ve Erbab-ı Cinayeti İhfağa Mütecasir Olan Eşhasa Dair*” başlığı altında, dokuzuncu fasılda “*Mühür Tekkine ve Emanet Eşya ve Evrak-ı Resmiyyenin Ahsine Mütecazir Olanların Mücazâtı*” başlığı altında, onuncu fasılda “*Selahiyet ve Mezuniyet Olmaksızın Sifat-ı Resmîyede Bulunanlar*” başlığı altında, on birinci fasılda “*İmtiyazat-ı Mezhebiyeye Taarruz Edenler İle Bazı Asar-ı Kadime ve Mutebereyi Tahrib-ü Rahneder Edenlere Dairdir*” başlığı altında, on ikinci fasılda “*Telgraf Muhaberatını İhlal Edenler*” başlığı altında, on üçüncü fasıl “*Bilaaruhsat Matbaa Küsad Edenler ve Emir ve Ruhsatla Açılmış olan Matbaalarda Evrak-ı Muzırta Tab ve Neşreyleyenlere ve Mekteplerin Usul-ı Talimiyesine Dair*” başlığı altında, on dördüncü fasıl “*Kalpazanlık Beyanındadır*” başlığı altında, on beşinci fasıl “*Sahtekarlık Beyanındadır*” başlığı altında, on altıncı fasıl “*Kundakçı Mücazâtı*” başlığı altında düzenlenerek devlete karşı suçlar tasnif edilmiştir.²⁶³

Devlete karşı işlenen suçların akabinde ise ikinci bab (Bab-ı Sani) “*Eşhas hakkında Vuku Bulan Cinayet ve Cünhalarla Mücazat-ı Müterritebeleri*” başlığı altında kişilere karı düzenlenen suç ve cezalar ile devam etmiştir. Bu bab ise birinci fasılda “*Katil ve Cerh ve Darb ve İhafeye Dairdir*” başlığı altında, ikinci fasılda “*İskat- Cenin ve Karışık Meşrubat ve Kefilsiz Semmiyat Furuht Edenlerin Mücazat-ı Müterritebeleri*” başlığı altında, üçüncü fasıl “*Hetk-ı Irz Edenlerin Mücazat-ı Beyanındadır*” başlığı altında, dördüncü fasıl “*Hılaf-ı Usül Hapis ve Tevkif-i Eşhas ve Sabi ve Murahık Sirkati ve Kız Kaçırma Fezahatı*” başlığı altında, beşinci fasıl “*Yalan Şahitliği ve Yalan Yere Yemin Edenler Cezaları*” başlığı altında altıncı fasılda “*İftira ve Şetim İfşa-ı Sır Beyanındadır*” başlığı altında yedinci fasılda “*Şirkat*

²⁶³ GÖKCEN, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri**, s.137-212

Hakkındadır” başlığı altında, sekizinci fasıl “ *İflas ve Dolandırıcılık ile Müttehem Olanların Cezaları*” başlığı altında, dokuzuncu fasılda “*Emniyetin Suistimali*” başlığı altında, onuncu fasılda “Müzayedeye ve Umur-u Ticarete Fesat Karıştıranların Mücazâtı” başlığı altında, on birinci fasılda “Kumar ve Piyango Mücazat” başlığı altında, on ikinci fasılda “ İzaai Mal ve İzzar-ı Nas” başlığı altında düzenlenerek şahsa karşı suçlar tasnif edilmiştir. Şahsa karşı suçların açıklandığı ikinci bab/ Bab-1 Sani sonrasında da üçüncü bab/ Bab-1 Salis “Umur-u Tahaffuziye ve Tenzifeye ve Zabıtaya Muhalif Hareket Eden Eshab-ı Kabaya’nın cezaları Beyanındadır başlığı altında düzenlenmiştir. Bu babda fasıllar bulunmamakla birlikte infaz rejimine ilişkin düzenlemeler mevcuttur.²⁶⁴

D. Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye

Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye 1858 Tarihli Ceza Kanunnamesinin de mimarı olan Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında bir komisyon tarafından kaleme alınan, esas olarak medeni hukuk kurallarının düzenlenmesine yönelik dönemin en önemli kanunlarından biridir.²⁶⁵

İçeriği ve ana yapısı her ne kadar medeni hukuk üzerinde kurulmuş olsa da mecelle içerisinde ceza hukuku kapsamında yer alan maddeleri de barındıran bir kanundur. Mecelle içerisindeki ceza hükümlerini içeren maddeler genellikle ceza hukukunun evrensel ilkelerin tezahürüdür. Mecelle’de ceza hukuku hükümlerine ilişkin detaylıca bir düzenleme yapılmamıştır. Buna karşılık ise halen daha günümüzde geçerliliği olan ilkelerin kanunda kendine yer bulması çağının ötesinde bir kanun olduğunu bizlere göstermektedir.

Mecelle içerisinde yer alan ceza hukuku hükümlerini sıralamak gerekirse; Mecelle m.9’da “*Sıfat-ı arızada aslolan ademdir.*” hükmü ile şüpheden sanık yararlanır ilkesi²⁶⁶, m.8’de “*Beraat-ı zimmet asıldır.*” hükmü ile suçsuzluk karinesi

²⁶⁴ GÖKCEN, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri**, s.212-239

²⁶⁵ AYDIN, Mehmet Akif, “Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 28, 2003, s. 231-235

ve suçsuzluğun asıl olması, m.14'de "*Mevrid-i nassta içtihadada mesağ yoktur.*" hükmü ile kıyas yasağı ve kıyas yasağına bağlı olarak kanunilik ilkesi, m.17'de "*Mevrid-i nassta içtihadada mesağ yoktur.*" m.18'de "*Bir iş zik/dik oldukça müttesi olur.*" hükmü ile eski hale iade, m.21'de "*Zaruretler memnu olan şeyleri mübah kılar.*" hükmü ile ve m.22'de "*Zaruretler kendi miktarlarınca takdir olunur.*" hükmü ile zorunluluk hali ve zorunluluk hali durumunda tehlike ve savunma arasındaki oran, silahların eşitliği ilkesi, m. 29'da "*Ehven-i şerreyn ihtiyar olunur.*" hükmü ile koruma tedbirleri kapsamında özgürlüğü bağlayıcılık tedbirlerin son çare olarak uygulanması, m. 34'de "*Alınması memnu olan şeyin vermesi dahi memnudur.*" hükmü ile çok faili suçlarda sorumluluk esasları, m.35'de "*İşlenmesi memnu olan şeyin istenmesi dahi memnudur.*" hükmü ile azmettirme, m.68'de "*Bir şeyin umur-ı batınada delili ol şeyin makamına kaim olur.*" hükmü ile ceza yargılamalarında delillere göre karar verilmesi ilkesi, m. 91'de "*Cevaz-i şer'î zamane münafidir.*" hükmü ile hukuka uygunluk nedenleri, m.39'da "*Ezmanın tagayyuru ile ahkâmın tagayyuru inkar olunamaz.*" hükmü ile fiilin suç olmaktan çıkarılması veya suç olarak eklenmesi gibi durumlarda ne şekilde yol izleneceğine dair hükümler Mecelle'de yer alan ceza hukukunun ilgilendiren hükümlerdir.²⁶⁷

E. Kanun-i Esasi

Kanun-i Esasi 1876 yılında ilan edilerek yürürlüğe girmiştir. Kanun-i Esasi muhtevası gereği Tanzimat ve Islahat Fermanından farklı bir şekilde yazılı bir anayasa özelliği taşımaktadır. Gerçekten de tarihimizde ilk yazılı anayasa metni olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanun-i Esasi bir anayasa metni olması sebebiyle ceza hukuku ile ilgili detaylı bir düzenleme getirmemiştir. Buna karşılık ise hukukun genel ilkeleri ve mahkeme işleyişi açısından getirmiş olduğu hükümler yargı sistemi doğrudan etkilemiştir.

²⁶⁷KAŞKA, Hakan, "Ceza Hukuku Müesseselerinin Mecelle'nin Külli Kaideleri ile Açıklanması", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, S.1, 2018, s.131-146.

Kanun-i Esasi'nin 81-91. maddeler arasında, yargı sistemine etki eden hükümler bulunmaktadır.²⁶⁸ Bu bölümde, Kanun-i Esasi'nin hazırlayıcıları, yargılama süreçlerine dair detaylı düzenlemelerden ziyade, adaletin sağlanması amacıyla gözetilmesi gereken esas ilkeleri ortaya koymuştur. İnceleyeceğimiz bu temel ilkeler şöyledir: a) Osmanlı halkının tümü, din ve ırk ayrımı yapılmadan kanun karşısında eşit kabul edilir. (m.17- *“Osmanlıların kaffesi huzuru kanunda ve ahvali diniye ve mezhebiyeden maada memleketin hukuk ve vezaiinde mütesavidir”*) ; b) Bir birey, sadece kanunla belirtilen mahkemelerde yargı sürecine tabi tutulabilir. (m.23- *“Yapılacak usulü muhakeme kanunu hükmünce hiç kimse kanunen mensup olduğu mahkemeden başka bir mahkemeye gitmeye icbar olunamaz.”*) ; c) Hakimler, kanunda düzenlenmemiş nedenlerle görevden uzaklaştırılmazlar (m.81) ; d)

²⁶⁸ Kanun tam metni için bkz. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-k%C3%A2n%C3%BBn-i-es%C3%A2s%C3%AE/> (Erişim Tarihi 10.10.2023)

MADDE 81.- Kanunu mahsusuna tevfikan tarafı devletten nasbolunan ve yedlerine beratı şerif verilen hakimler layenazildir. Fakat istifaları kabul olunur. Hakimlerin terekkiyatı ve meslekleri ve tebdili memuriyetleri ve tekaüdlüleri ve bir cürüm ile mahkumiyet üzerine azil olunmaları dahi kanunu mahsusu hükmüne tabidir ve hakimlerin ve mehakim memurlarının matlup olan evsafını işbu kanun irae eder.

MADDE 82.- Mahkemelerde hernevi muhakeme alenen cereyan eder ve ilamatın neşrine mezuniyet vardır. Ancak kanunda musarrah esbaba mebni mahkeme muhakemeyi hafi tutabilir.

MADDE 83.- Herkes huzuru mahkemede hukukunu muhafaza için lüzum gördüğü vasaiti meşruayı istimal edebilir.

MADDE 84.- Bir mahkeme vazifesi dahilinde olan davanın herne vesile ile olursa olsun rüiyetinden imtina edemez ve bir kerre rüiyetine veyahut rüiyeti için iktiza eden tahkikatı evveliyeye başlandıktan sonra tatil veya taviki dahi caiz olamaz. Meğerki davadan keffiyed etmiş ola. Şu kadar ki cezaya müteallik deavide hükumete ait olan hukuk nızamı vechile yine icra olunur.

MADDE 85.- Her dava ait olduğu mahkemede rüyet olunur. Eşhas ile hükümet beynindeki davalar dahi mehakimi umumiyeye aittir.

MADDE 86.- Mahkemeler her türlü müdahelattan azadedir.

MADDE 87.- Deavii şer'iyeye mehakimi şer'iyede ve deavii nızamiye mehakimi nızamiyede rüyet olunur.

MADDE 88.- Mahkemelerin sunuf ve vezaiif ve selahiyetinin derecat ve taksimatı ve hükkamın tavzifi kavanine müstenittir.

MADDE 89.- Her ne nam ile olursa olsun bazı mevaddı mahsusayı rüiyet ve hükmetmek için mehakimi muayene haricinde fevkalade bir mahkeme veyahut hüküm vermek selahiyetini haiz komisyon teşkili katiyen caiz değildir. Fakat kanunen muayyen olduğu vechile tayini mevla ve tahkim caizdir.

MADDE 90.- Hiçbir hakim hakimlik sıfatı ile devletin maaşlı bir başka memuriyetini uhdesinde cemedemez.

MADDE 91.- Umuru cezaiyede hukuku ammeyi vikayeye memur müddei umumiler bulunacak ve bunların vezaiif ve derecatı kanun ile tayin kılınacaktır.

Yargılamalar açık gerçekleşir ve gizlilik emri alınmadıkça yargı kararları ilan edilebilir. (m.82) ; e) Kanun karşısında her birey eşittir ve yargılamada silahların denkliliği prensibi geçerlidir. (m.17,83) ; f) Mahkemeler, sorumlu oldukları davalara bakmakla mükellef olup, dava sürecinden kaçınamazlar veya yargılamayı yarıda kesemezler. (m.84,85) ; g) Mahkemeler, tüm müdahalelerden bağımsız olarak işlerini yürütürler. (m.86) ; h) Özel durumlar hariç, kanunla belirlenen mahkemeler dışında, bireysel veya olaya özgü mahkeme kurma imkanı yoktur. (m.89); ı) Hakimler, görevlerini sürdürürken yargılama dışındaki başka bir memuriyet görevinde bulunamazlar. (m.90)²⁶⁹

F. 1879 Tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu

1840, 1851, 1858 Tarihli Ceza Kanunlarında belirtilen ceza hukuku hükümleri genel hükümler, özel hükümler ve infaz düzenlemelerinden oluşmaktadır. İçerlerinde muhakeme hukukuna ve mahkeme işleyişine dair düzenleme sayısı oldukça yetersiz kalmıştır. Muhakeme eksiklikleri kapsamında genel itibariyle Fransız Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun çevirisi ve birtakım değişiklikler çerçevesinde oluşmuştur.²⁷⁰

1879 Tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu mukaddime, iki kitap ve 487 maddeden oluşmaktadır. Hukuk Usulü Kanunnamesinden farklı olarak Şer'i hükümlere yer vermeyen kanun Fransız Ceza Kanununda yer alan jüri sistemine yer verilmemiştir.²⁷¹ Bu kanun ile ceza yargılamalarında esaslı yenilikler getirilmiştir. Bu esaslı yeniliklerden bahsetmek gerekirse; daha evvel soruşturma ve kovuşturma aşamalarında tam yetkili olan kadılık kurumunun yanı sıra savcılık kurumu oluşturulmuştur.²⁷²

Müddeiumumilere dairdir başlığı altında müddeiumumi mesleğinin tanımı ile görevleri, yardımcıları ve kolluk kuvvetlerinin görevleri düzenlenmiştir. Kanunun

²⁶⁹ ÜLKER, İbrahim, "Hukukun Genel İlkeleri Bağlamında Kanun-i Esasi'deki Yargılamaya İlişkin Hükümlerin Değerlendirilmesi", **SÜHFD**, C. 21, S. 2, 2013, s.101-124.

²⁷⁰ BOZKURT, s.150.

²⁷¹ BOZKURT, s.105.

²⁷² ÜÇÖK, MUMCU, BOZKURT, s. 319.

20. maddesinde “*müddeiumumiler cünha ve cinayet derecesinde bulunan kaffe-i ceraimi ve taharri tecessüse ve mürtakibi aleyhinde ikame-i davaya memurdur.*” denilerek kovuşturma mecburiyeti ilkesi belirtilmiştir. Savcılık kurumunun oluşturulması ile ilk defa savcılık ve hakimlik meslekleri birbirlerinden net bir şekilde ayrılmıştır. Soruşturma aşamasının kovuşturma aşamasından net bir şekilde ayrılması ile kanunda hukukumuzda ilk defa sorgu hakimliği kurumu (müstantikler) düzenlenmiştir. Kanunun 50. maddesi ile 57. maddeleri arasında müstantiklerin teşkili, tanımı ve görevleri belirtilmiştir.²⁷³ Sorgu hakimleri soruşturma aşamasında geniş yetkiler ile donanmış tutuklama, tanık dinleme, delil değerlendirme, tahliye gibi görevleri yerine getirmiştir.²⁷⁴

Ceza Usul Kanununun birinci kitabında adli zabıta, müdür, teftiş memurları, savcılar, sorgu hakimleri gibi yargılama sülheleri ile görevleri düzenlenmiştir. Görevlilerin yanı sıra tanıkların dinlenmesi, celb, suç aletleri, tevkif, zorla getirme, geçici salıverilme, kefalet ²⁷⁵ gibi işlemler tanzim edilmiştir.

İkinci kitapta ise suçların ağırlıklarına (kabahat, cünha, cinayet) göre görevli mahkemeler, davaların görülme şekli, suçlandırma biçimleri, hüküm ve tenfizler, kanun yolu, sahtekarlık davaları, mahkeme görevlilerinin yargılanış usulleri, zamanaşımı, cezaevleri gibi düzenlemelere yer verilmiştir.²⁷⁶ 1879 tarihli Ceza Usul Kanunu 50 yıl yürürlükte kalmış 1926 yılında 1412 sayılı CMUK yürürlüğe girince uygulamadan kaldırılmıştır.

G. Mi'yar-ı Adalet

Mi'yar-ı Adalet isimli eser Ömer Hilmi Efendi tarafından kaleme alınmış, resmi bir kanun özelliği kazanmadan sivil kanunlaştırma hareketi bünyesinde kalmıştır. Getirmiş olduğu hükümler Mecelle ilgili eser iki ana kitap ve 247

²⁷³ GÖKCEN

²⁷⁴ GÖKCEN Ahmet, “1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Kanun-ı Muvafakatı”, **SÜHFD**, C. 4, S. 1-2, 1994, s. 203.

²⁷⁵ TURİNAY, Faruk Yasin, “1879 Tarihli Ceza Mahkemesi Kanunu (Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanun-i Muvakkati) Üzerine Bir İnceleme”, **Hacettepe HFD**, C. 11, S. 1, 2021, s.169.

²⁷⁶ TURİNAY, s.195-198.

maddeden meydana gelmiştir. Ana kitaplardan birincisi “*Cinayet*” hükümlerini, ikinci kitap ise “*Diyet*” hükümlerini ele almaktadır.²⁷⁷

Bu eseri dönem için önemli hale getiren özelliklerinden bir tanesi şer’iyye mahkemelerinin görev alanlarının neler olduğunu göstermesi sayılabilecektir. Şer’iyye mahkemeleri açısından bir kanun gibi kullanılmasa da yol gösterici bir şekilde düzenlenmiş olması sebebiyle hakimlerin başvuru kaynaklarından bir tanesi olmuştur.²⁷⁸

²⁷⁷ BULUTLU, Bünyamin, Ömer Hilmi Efendi ve Mi’yar-ı Adalet Adlı Eseri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 2018, s.64.

²⁷⁸ AKGÜNDÜZ, Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması, s.65.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MECLİS-İ VALA'DA GÖRÜLEN BİR OLAYIN İNCELENMESİ

I. 1850 TARİHİNDE GERÇEKLEŞMİŞ OLAYIN ÖZETİ

Meclis-i Vala'nın çalışma prensibinin ne şekilde işlediğini Meclis-i Vala konu başlığı altında detaylı bir şekilde incelemiştik. Bu kapsamda değerlendirmesini yapacağımız olay da yine Meclis-i Vala tarafından görülen 1850 yılında uygulanmış, olayın gerçekleştiği tarih açısından 1841 tarihli Ceza Kanunnamesi'nin yürürlükte olduğu somut bir olaydır.

Yaşanılan olay 1850 yılında Sinop'un Durağan kazasında meydana gelmiş olup, ırz ve namusa karşı işlenen suçlar açısından ele alınmıştır.²⁷⁹

Yaşanılan olayda mağdur Ünzile Hanım Torbacıoğlu Mustafa'nın küçük oğlu ile evlidir. Evlilikleri devam ederken Ünzile Hanım'ın babası vefat etmiş, babasının vefatı sonrası Ünzile Hanım babasının diyetini almak amacıyla Sinop merkezine gelmiş ve kaza Müdürü Emin Efendi ile bu hususu görüşmek istemiştir.

Kaza Müdürü Emin Efendi ise Ünzile Hanım'ın bu durumundan yararlanarak Ünzile Hanım'ı alıkoymuş, yaklaşık iki ay suretle Ünzile Hanım'ı konağında hapsedmiş ve bu süre zarfında Ünzile Hanım'a karşı tecavüz filini gerçekleştirmiştir. Yaşanılan bu olay sonrasında Kaza Müdürü Emin Efendi Ünzile Hanım'a "kayınpedirim bana tecavüz etti." diyerek mahkemeye başvurmasını istemiş böylelikle de kendisini suçtan kurtarmaya yönelik olarak adım atmıştır.

İlk başta bu durumu kabul etmeyen Ünzile Hanım Kaza Müdürü Emin Efendi'den kendisine ve eşine yönelik gelen tehditlerden korkmuş, en sonunda kayınpedirim bana tecavüz etti diyerek mahkeme Naibi Ali Efendi'ye başvuruda bulunmuştur. Naib Ali Efendi ise Kaza Müdürü Emin Efendi'nin yakın arkadaşı olup ikilinin adı pek çok rüşvet ve yolsuzluk olayında geçmiştir.

²⁷⁹B.O.A., İ.MVL. 166 / 4922 (1850) orijinal kaynak, aktaran ve çeviren, AKSİN, Ahmet, MARAL; Emrah , **Osmanlı Devletinde Irza ve Namusa Karşı İşlenen Suçlar ve Uygulanan Cezalar**, Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016

Naib Ali Efendi Ünzile Hanım tarafından almış olduğu suç ihbarı kapsamında Ünzile Hanım'ın kayınpederi Mustafa'yı huzuruna çağırılmış ve iddiaları belirtmiş, suçunu kabul etmesini istemiştir. Kayınpeder Mustafa ise suçunu hiçbir şekilde ikrar etmemiş bunun sonucunda ise kayınpeder Mustafa kırk gün hapiste tutulmuştur.

Mustafa'nın suçunu ikrar etmemesi anlaşıldıktan sonra, bir kez da Naib Ali Efendi ve Kaza Müdürü Emin tarafından huzura çağırılmış bir kez daha suçunu ikrar etmesi istenmiştir. Kayınpeder Mustafa bu suçlamaları bir kez daha reddetmesi sonucunda Kaza müdürünün konağına getirilmiş ve prangaya vurulmuştur. Kayınpeder Mustafa'nın suçunu kabul etmemesi ile birlikte çubukçu Mahmud çağırılmış, çubukçu Mahmud şehir meydanında falakayı hazırlamıştır. Kayınpeder Mustafa'ya falaka gösterilerek suçunu bir kez daha kabul etmesi söylenmiş, kayınpeder Mustafa bir kez daha suçlamaları reddedince şehir meydanında 100 değnek vurulmuştur. Kayınpeder Mustafa suçunu kabul etmemesine rağmen işkenceye dayanamamış ve suçunu en sonunda ikrar etmiştir. Suçunun ikrarı ile birlikte değnek vurulmaya devam etmiş ve toplamda 350 değnek vurulmuştur. Değnek vurulmasından sonra kayınpeder Mustafa bir kez daha hapse atılmış, Naib Ali Efendi ve Kaza Müdürü Emin Bey Ünzile Hanım'ı huzura çağırarak, kayınpederinin suçunu ikrar ettiğini, Ünzile Hanım'ın hakkının alındığını, Naib kararı ile kocasından boşandığını söylemişlerdir. Boşanma sonrasında da Kaza Müdürü Emin Efendi Çuhadaroğlu Hüseyin isimli şahsa Ünzile Hanım'ı 350 kuruş karşılığında nikahlamıştır.

Olayın devamında ise kayınpeder Mustafa kendisine karşı yapılan muamaleye ilişkin Kastamonu meclisine Naib Ali Efendi ve Kaza Müdürü Emin Efendi hakkında kendisini haksız yere falakaya yatırdıkları, işlemediği bir suçtan ceza aldığını, iftiraya uğradığına ilişkin şikayette bulunmuştur. Naib Ali Efendi ve Kaza Müdürü Emin Efendi söz konusu iddiaları tamamen reddetmiş, yaşanan olayların sorumlusunun kayınpeder Mustafa olduğunu, gelinine karşı tecavüz ettiğini belirtmişlerdir. Olayın büyüklüğü ve karmaşıklığı sebebiyle İstanbul'dan mübaşir göreviyle Zebur Ağa görevlendirilmiştir.

Zebur Ağa ilgili olayı derhal araştırmaya başlamış, öncelikle hasta olan kayınpeder Mustafa Efendi'ye hasta olmasına karşılık 350 değnek vurulduğunu tespit etmiş, yerel halk ile konuşmaları neticesinde de meydanda falakaya yatırıldığına dair herhangi bir şüphe kalmamıştır. Yaşanılan bu süreçte Ünzile Hanım kayınpeder Mustafa'nın kendisine zina etmediğini, Kaza Müdürü Emin Efendi'nin kendisini alıkoyduğunu kendisine ve ailesine karşı gelen tehditler üzerine bu şekilde mahkemeye başvurduğunu, kayınpederinin suçsuz olduğunu belirtmiştir. Davada toplanan resmi kayıtlar, tanıklar ve Ünzile Hanım'ın beyanı neticesinde Kaza Müdürü Emin Efendi suçlarını daha fazla inkar edememiş ve sonunda suçlu olduğu ortaya çıkmıştır. Bu olaylar neticesinde Çuhadaroğlu Hüseyin ile nişanlanan Ünzile Hanım'ın bir kez daha boşanmasına karar verilmiş iddet müddeti bitiminde eski kocası ile tekrar evlenmesine hükmedilmiştir.

Çuhadaroğlu Hüseyin vermiş olduğu 350 kuruş ücretin geri iadesini istemiş, Kaza Müdürü Emin Efendi önce bu durumu da inkar etmiş akabinde dinlenen tanıklar neticesinde rüşvet aldığı da ortaya çıkmıştır. Yapılan yargılama neticesinde Kaza Müdürü Emin fiili şeni, iftira, kayınpeder Mustafa'yı dövdürtme, görevini kötüye kullanma ve rüşvet suçlamalarından ceza almış Kastamonu'da hapse koyulmuştur.

II. SORUŞTURMA AŞAMASININ İNCELENMESİ

A.Soruşturma Aşamasının Başlangıcı

Osmanlı döneminde müdde-i umumilik kuruluna kadar ceza muhakemesi soruşturma ve kovuşturma işlemleri şeklinde net bir ayrıma tabi tutulmamıştır.²⁸⁰ Daha sonra müdde-i umumilik kurumunun (savcılık) oluşturulması sonrasında ilk etapta alışlagelen uygulamaların dışında bir durum olması sebebiyle müddei umumilerin görevleri tam olarak anlaşılammış, zamanla müdde-i umuminin görev şekli anlaşılmış, günümüze gelindiğinde ise savcılar yargılamanın sacayaklarından bir tanesi olmuştur.

²⁸⁰ BOZKURT, s.100.

Somut olay üzerinden incelediğimizde ise öncelikli olarak o dönem için henüz daha müdde-i umumi makamı oluşturulmamıştır. Soruşturma işlemleri yine bizzat hakim tarafından yerine getirilmiş, dosyada toplanılan delillerden, dinlenen tanıklara kadar hepsi hakim insiyatifinde meydana gelmiştir. Somut olayımızda da delillerin toplanması görevi ilk etapta Naib Ali Efendi üzerinden devam etmektedir.

Bölgenin Naibi olarak görev yapmakta olan Naib Ali Efendi her ne kadar iftira ile başlayan bir süreç dahi olsa Ünzile Hanım'ın kayınpederinin kendisine zina ettiğine yönelik beyanı doğrultusunda soruşturma işlemine başlamıştır. Günümüzde de aynı şekilde devam ettiği üzere suçun öğrenildiği an itibari ile soruşturma aşaması başlamaktadır.

B. Soruşturma Aşamasında Delillerin Toplanması

Suç şüphesinin öğrenildiği tarih ile soruşturma başlamıştır. Soruşturmanın başlaması ile birlikte yapılacak iş ise delillerin toplanmasıdır. Delillerin toplanması aşaması ceza hukuku tarihinde birçok değişikliğe uğramıştır. Uğranılan bu değişiklikleri tarihimizde de gözlemlemek mümkündür. Toplanan delillerin ne şekilde elde edildiği, delillerin hukuka uygunlukları, yargılamayı yapan karar mercii delilleri ne şekilde değerlendireceği gibi hususlar her zaman tartışma konusu olmuş ve bu hususlara ilişkin modernleşme çalışmaları devam etmiş olup halen daha da devam etmektedir.

Ceza muhakemesinde asıl amaç maddi gerçekliğe ulaşmaktır. Maddi gerçekliğe ulaşmak için gidilecek asıl yol ise hukuka uygun elde edilmiş delillerdir.²⁸¹ Hem İslam hukukunda hem de Osmanlı hukukunda bu hususa riayet edilmiş, delillerin toplanması ve değerlendirilmesinde Şer'iata ve kanunnamelere aykırı hareket edilmemeye çalışılmıştır.²⁸² Mevcut delil serbestisi ilkesi gereğince her türlü delil somut uyuşmazlığın çözümü için kullanılabilir. Ancak bu serbesti mutlak olmayıp yukarıda da bahsedildiği gibi deliller hukuka uygun elde edilmiş

²⁸¹ KAHVECİ, Muhammet, Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdur Hakları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014, s.14.

²⁸² ASLAN, Nasi; KORKMAZ, Ömer, "Osmanlı Ceza Muhakemesinde Olay Yeri Ön İnceleme – Keşif ve Tahrir- Raporları", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.33, 2019, s.239-257.

olmalı, somut uyuşmazlığa ilişkin olmalı, güvenilir olmalı, akla ve mantığa uygun olması gerekmektedir.²⁸³ Bu usullerde toplanılacak deliller neticesinde suçun işlendiğine kanaat getirildiğinde fail mahkum edilecek, suçun işlendiğine dair kanaat oluşmaması halinde ise beraat kararı verilecektir.

Somut olayımızda delil olarak değerlendirilebilecek hususlar öncelikli olarak resmi kayıtlar, taraf beyanları ve tanık beyanları olarak ele alınabilecektir. Somut olayımızda Ünzile Hanım'ın Naib Ali Efendi'ye kayınpederi Mustafa tarafından zinaya uğradığını beyan etmesi ile başlayan soruşturma işleminde ilk soruşturma işlemi olarak kayınpeder Mustafa ifadesi alınmak üzere huzura çağrılmıştır.

Huzura alınan kayınpeder Mustafa'ya Ünzile Hanım'ın iddia ettiği zina fiili sorulmuş, kayınpeder Mustafa üzerine atılı suçlamaları reddetmiştir. Normal şartlar altında şüphelinin üzerine atılı suçlamaları reddetmesi durumunda, suç tipine göre resen araştırma ilkesi devreye girmekte, soruşturmaya ehil makam alınan beyanların tutarlılıklarını, somut deliller ile birlikte tanık beyanlarını değerlendirerek suç şüphesini gidermesi gerekmektedir. O döneme ilişkin olarak zina suçlamalarının ispatı açısından ise gerekli olan husus ikiye ayrılmaktadır. Zina eyleminin gerçekleştiğini kendi gözleri ile gören dört erkek şahidin varlığı ile zina suçlamaları ispat edilebilecekken, tanık olmaması durumunda şüpheli ayrı oturumlarda dört defa suçunu işlediğini kabul etmesi gerekmektedir.²⁸⁴ Sadece bu iki şartın gerçekleşmesi halinde zina eylemleri sabit görülerek cezalandırma cihetine gidilebilecekken, bu şartlar altında ispat olunamayan bir suçlamada yargılama sonucu beraat kararı verilmesi gerekmektedir.

Naib Ali Efendi ve Kaza Müdürü Emin Efendi'nin aralarında suç ortaklığının bulunması, Naib Ali Efendi'nin Kaza müdürünün direktifleri doğrultusunda hareket etmesi nedeniyle toplanabilecek delillerin hiçbiri araştırılmamış, kayınpeder Mustafa hukuka aykırı bir şekilde hapse gönderilmiştir.

²⁸³ GÖKCEN, Ahmet; ÇAKIR, Kerim, "Ceza Muhakemesinde Delil, Delillerin Muhafazası, Toplanması, Değerlendirilmesi ve Delil Yasakları", **D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.21, Özel Sayı, 2019, s.2912.

²⁸⁴ ÜÇÖK, MUMCU, BOZKURT, s.90.

C. Soruşturma Aşamasında Güvenlik Tedbirleri

Tutuklama tedbiri ilk Türkler’de ortaya çıkmış, Uygur kayıtlarında rastlanıldığı üzere “tutuglug” olarak ifade edilmiş ve insan rehni anlamı taşımaktadır.²⁸⁵ Tarih olarak oldukça eski zamanlarda rastlanılan bu tedbir İslam hukuku ve Osmanlı hukukunda da devam etmiştir. Tutuklama tedbiri, hakkında kesin hüküm bulunmayan kişilerin kuvvetli suç şüphesi varlığı altında, kaçmasını ve delillerin karartılmasını engellemek amacıyla başvurulmuş bir tedbirdir.²⁸⁶

Günümüzde tedbir olarak kullanılan tutuklama İslam hukukunda ve Osmanlı hukukunda günümüzdeki anlamıyla kullanılmamıştır. Tutuklama için aranılan kriterler kısmen aynı olsa da İslam hukukunda ve Osmanlı hukukunda bir tür hapis cezası olarak ele alınmış, ihtiyati hapis şeklinde uygulamada vücut bulmuştur.²⁸⁷

Tutuklamanın özellikleri açısından ise tutuklama tedbirinin maddi gerçekliğe ulaşmakta bir araç olması, tutuklama tedbiri uygulanacakken orantılılık, kişisellik ve görünüşte haklılık ilkelerinin göz önünde tutulması gerekmektedir.²⁸⁸ Bu sayılan ilkelerle birlikte kuvvetli suç şüphesinin varlığı, kaçma, saklanma ve kaçma şüphesi oluşturan somut olayların varlığı, delillerin karartılması veya yok edilmesi şüphesi, tanıkların iradelerinin etkilenme tehdidi gibi durumların varlığı tutuklama nedenleri olarak sayılmaktadır. Bunlara ek olarak kanunda ayrıca sayılmış olan katalog suçlar çerçevesinde tutuklama nedenlerinin varlığı karine olarak kabul edilmektedir. Günümüzde genel olarak tutuklama tedbirinin uygulanma şekli kanun çerçevesinde belirlenmiş iken, Osmanlı ceza yargılamasında bu husus uygulama çerçevesinde şekillenmiş, tutuklama tedbir olarak uygulanmamış şartların varlığı altında ihtiyati hapis cezası olarak uygulanmıştır.²⁸⁹

²⁸⁵ YURTSEVEN, Yılmaz, ÇELİK, Naci, “İslam- Osmanlı Ceza Muhakemesi Hukukunda Tutuklama Tedbiri”, *Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C:6, S:11, 2018, s. 33-58.

²⁸⁶ ÖZTÜRK, Bahri, *Ana Hatlarıyla Ceza Muhakemesi Hukuku*, Seçkin Yayınevi, 8. Baskı, Ankara 2021, s.287.

²⁸⁷ YURTSEVEN, ÇELİK, s.35.

²⁸⁸ KOPARAN, Mehmet Reşat, “Bir Koruma Tedbiri Olarak Tutuklama”, *TBB Dergisi*, S.65, 2006, s.

²⁸⁹ŞAHİN, Cumhuriyet, *Ceza Muhakemesi Hukuku Cilt 1*, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.289.

Osmanlı döneminde yine kuvvetli suç şüphesinin varlığı tutuklama için olmazsa olmaz şartlardan olarak belirlenmiştir. Kuvvetli suç şüphesinin varlığı ile birlikte, görünüşte haklılık ilkesinin o dönem yansımaları olan “İstishab” uygulaması tutuklama kararı alınırken göz önüne alınan bir durum olmuştur.²⁹⁰ Kuvvetli suç şüphesinin varlığının yanı sıra delilleri karartma, kaçma ve saklanma şüphelerinin varlığı yine tutuklama kararı alınırken göz önünde bulundurulmuş durumlar olmuştur. Tutuklama kararının alınabilmesi için geçerli bir diğer şart ise tutuklama kararının muhakkak kadı bilgisi ve gözetiminde verilmesi durumudur. Kadı bilgisi ve gözetimi haricinde verilen tutuklama (hapis) kararları kabul edilemez.²⁹¹ Bu husus yine günümüzde de aynı şekilde devam etmekte olup tutuklama kararı mutlak bir şekilde hakim tarafından verilmesi gerekmektedir.

Somut olayımızı tutuklama açısından incelediğimizde; Naib Ali Efendi ve Kaza Müdürü Emin Efendi kayınpeder Mustafa’yı huzura çağırdıklarında üzerine atılı zina suçlamaları açısından beyanlarını almış, kayınpeder Mustafa bu iddiaları tamamen reddetmiştir. Herhangi bir delil araştırmasına girilmeden kayınpeder Mustafa tutuklanmış ve kırk gün hapiste tutulmuştur.

Osmanlı döneminde tutuklama şartları olarak sayılabilecek kuvvetli şüphenin varlığı, delilleri karartma şüphesi, kaçma saklanma tehdidi gibi kriterler yapılan soruşturma işleminin kötü niyetli bir şekilde yürütülmesine binaen yok sayılmış ve hukuka aykırı bir karar verilmiştir. Örneğin zina fiili açısından dinlenmesi gereken tanıklar bu kapsamda dinlenmemiş, resmi bir belge (tıbbi muayene, hamilelik şüphesi gibi) ele geçirilmemiş, taraf beyanlarında bir çelişki ve hayatın olağan akışına aykırı bir durum tespit edilememiştir. Bu kapsamda teorik olarak usule uygun tek husus ise ilgili kararın yetkili mercii olan Naib Ali Efendi tarafından verilmesidir.

Kırk gün hapis süresi boyunca suçunu kabul etmeyen kayınpeder Mustafa bu süreçte bir kez daha huzura getirilmiş ve yine suçlamaları reddetmiştir. Tekrar hapse gönderildikten sonra el ve ayaklarına pranga vurularak iradesi kırılmaya çalışılmıştır. Maddi gerçekliğe ulaşmak adına araç olarak kullanılması gereken tutuklama

²⁹⁰ BARDAKOĞLU, Ali, “İstishab”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.23, 2001, s.376.

²⁹¹ AKGÜNDÜZ, Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması, s.31.

tedbirinin somut olayda bir tedbir olarak değil sanığın iradesini kırmak amacıyla kötü muamele şeklinde bir ihtiyati hapis cezası olarak uygulandığı gözlemlenmektedir. Hal böyle iken tutuklama uygulaması, somut olayda hukuki olarak herhangi bir amaca hizmet etmemiştir.

III. KOVUŞTURMA AŞAMASININ İNCELENMESİ

A. Verilen Kararın İncelenmesi

Hukuka aykırı bir şekilde soruşturma geçiren Kayınpeder Mustafa yine benzer hukuka aykırılıkların devamı ile bir ceza almıştır. Bu süreç incelendiğinde; Kayınpeder Mustafa'nın yargılama gününden bir gün evvel Kaza Müdürü Emin Efendi'nin konağında elleri ve ayakları prangaya vurulmuş bir Şekilde bekletilmiŐ, hastalığı bilinmesine rağmen zulüm ve kötü muamele devam ederek yargılama öncesi iradesi kırılmaya çalışılmıştır. Yargılama günü geldiğinde, köy meydanında herkesin içinde iddialar kayınpeder Mustafa'ya sorulmuş, Mustafa'nın bu iddiaları reddetmesi üzerine yüz değnek vurulmuş, Mustafa ise devam eden bu eziyet ve iŐkencelere dayanamadığı için suçlamaları kabul etmek zorunda kalmış ve devamında 250 sopa daha vurularak bir kez daha hapse gönderilmiştir.

Ceza yargılamasında taraf beyanları maddi gerçekliğe ulaşmak adına en büyük araçlardan bir tanesidir. Taraf beyanlarının yargılama safahatında kullanılabilmesi adına alınan beyanların kişilerin hr iradeleri ile verildiği, anlaşılabilir, tutarlı ve olayın özünü ilgilendirir bir Şekilde olması gerekmektedir. Özellikle somut başlıca delillerin bulunmaması durumunda tarafların olayları kendi bakıŐları ile anlatmaları, birden çok defa beyanlarının alınması ile birlikte beyanlarına itibar edilip edilemeyeceği gibi hususlar da yine taraf beyanlarının ceza muhakemesinde önemini artırmaktadır.²⁹² Kişinin ifadesi alınırken kötü davranma, işkence, ilaç, yorma, aldatma, cebir ve tehdit gibi iradeyi sakatlayabilecek fiillerin varlığı kapsamında alınan beyanlar yargılamada delil olarak kullanılamayacaktır. Somut olayımızda da kayınpeder Mustafa'nın yargılama öncesi hapiste tutulması, prangaya vurulması, beyanlarından önce 100 değnek vurulması, hastalığının kullanılarak iradesi dışında

²⁹² ERCAN, İsmail, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Themis Yayınları, 30. Baskı, Ankara 2019, s.85.

beyanda bulunmaya zorlanması sonucu yapılan yargılama hukuka aykırı nitelik taşımaktadır.

Hukukumuzda ifade alınırken dikkat edilen bir diğer husus ise sanık müdafii olmadan alınan ifadelerin, sanık tarafından sonradan doğrulanmadıkça hükme esas alınamayacağı düzenlenmesidir. Somut olayımızın gerçekleştiği yıllarda avukatlık mesleği henüz kurumsal bir kimlik kazanamamış, İslam hukukundan beridir süregelen vekil görevleri icra edilmektedir. Avukatlık mesleğinin oluşması ile birlikte ceza yargılamalarında savunma ayağının güçlenmesi maddi gerçekliğe ulaşılmasında ve yapılan yargılamaların hukuka uygunluğu noktasında son derece etkileyici olmuştur. Somut olayımızda zorunlu müdafiliğe ilişkin bir hükme dayanılarak yargılama yapılması durumunda, işkence ve kötü muamelelerle alınan beyanların önüne geçilebilir, bu sebepler sonucunda yargılamanın keyfiliği engellenilebilirdi.

B. Suç ve Ceza Açısından Değerlendirmeler

Değerlendirmemizin bu bölümünde kayınpeder Mustafa'nın üzerine atılı cinsel suça ilişkin yargı kararları ve doktrin çerçevesinde ele alınacaktır. Hukukumuzda cinsel suçların kovuşturması ispatı açısından oldukça zor bir yol izlemektedir. Cinsel suçlar muhteviyatı gereği zor ispatlanabilen suçlardır.²⁹³ Hal böyle iken cinsel suçlar, ispatı açısından diğer suçlara nazaran kendi içerisinde birtakım farklı usuller barındırmaktadır.²⁹⁴ Yargıtay'ın cinsel suçların araştırılmasında mağdur beyanı, tıbbi raporlar, tarafların psikolojik durumları, yaşadıkları çevrenin özellikleri, tarafların arasında iftira atılmasına neden olabilecek bir husumetin varlığı gibi durumlar göz önünde bulundurulmuştur. Normal şartlar altında bu deliller somut deliller olmamasına karşılık şu an için maddi gerçekliğe ulaşmakta araç olarak kullanılması gerekliliği doğmuştur.

²⁹³ Yargıtay 14. Ceza Dairesi'nin 21.10.2019 tarihli, 2016/7761 E. ve 2019/11837 K. Sayılı Kararı

²⁹⁴ Yargıtay 14. Ceza Dairesi'nin 23.01.2020 tarihli, 2019/4188 E. ve 2020/700 K. Karşı oy; cinsel dokunulmazlığa karşı "suçlarda mağdur ile sanık arasında geçen eylem genellikle yapısı gereği tanık olmadan ve bariz delil bırakılmadan işlenen suçlardır. Bu açıdan davanın temelini oluşturan delillerden en önemlileri, Yargıtay'ca mağdur beyanı, doktor raporları, psikolojik inceleme evrakları, sanık ...mağdurun buldukları çevre, aralarındaki yakınlık ve husumet incelemeleri olarak kabul edilmiştir."

Cinsel suçların muhteviyatının döneme bağlı olarak değişmediği göz önüne alındığında da Osmanlı döneminde bu suçlara ilişkin delil araştırmasının yaklaşık olarak aynı ölçütlerde gelişmesi gerekir. Günümüz araştırma kriterlerinde farklı olarak ise Şer'iat kaidelerine göre zina eyleminin dört tanık ile ispatlanması gerekmektedir. Görüldüğü üzere Osmanlı döneminde cinsel suçların ispatı günümüzde cinsel suçların ispatına göre oldukça zor bir hale getirilmiştir.

Somut olayın yaşandığı tarihte yürürlükte olan kanun 1841 Tarihli Ceza Kanunnamesi olup, bu kanunnamede zina suçlamalarına ilişkin olarak bir düzenleme yapılmamıştır. Cinsel suçlar ile ilgili düzenlemeler 1274/1858 Tarihli Ceza Kanunnamesi ile birlikte yapılmıştır.²⁹⁵ Düzenleme yapılmamış olması, hükmü veren mahkemenin Şer'iyye mahkemesi olduğu hususları da göz önüne alındığında yapılan yargılamalar açısından yerleşmiş teamüller ve eski kanunların uygulaması ve özellikle Hanefi mezhebinin kuralları çerçevesinde gerçekleştiği söylenebilecektir.²⁹⁶

Kanuni Kanunnamesi ve diğer örfi kaideler içeren kanunnamelerde zina eylemi düzenlenmiştir.²⁹⁷ Bu düzenlemelere göre mağdurun evli olup olmaması, köle veya cariye olup olmadığına yönelik düzenlemeler getirilmiştir. Zina suçuna ilişkin olarak değnek cezası öngörülmüş iken, zorla ırza geçme suçunun cezası siyaseten katl olarak belirlenmiştir.²⁹⁸

C. Meclis-i Vala Yargılamasının İncelenmesi

Kayınpeder Mustafa'nın almış olduğu haksız ceza kapsamında daha sonra yapılan usulsüzlükler açısından Naib Ali Efendi ve Kaza Müdürü Emin Efendi'yi Kastamonu meclisine şikayet etmesi ile birlikte yaşanan olayın karmaşıklığı sebebiyle söz konusu olayın çözümlenmesi için Meclis-i Vala'ya intikal ettirilmiştir.

²⁹⁵ KIZILAY, Muhammet Emin, "Osmanlı Devletinde Cinsel Saldırı Suçları: 1869 Vakayı-i Zabtiye Gazetesi Örneği", *Din Bilimler Akademik Araştırma Dergisi*, C.21, S.2, s.987-1018.

²⁹⁶ IMBER, Colin, (Çeviren:MİDİLLİ,Muharrem), "Osmanlı Hukukunda Zina", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.29,2017, s.505-538.

²⁹⁷ OSMANAĞAOĞLU, Cihan, "Klasik dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu ve Cezası", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.66, S.1, 2008, s.141.

²⁹⁸ OSMANOĞLU, s.115. Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. AVCI, Mustafa. *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2004, s.161.

Meclis-i Vala'ya intikal etmesi ile birlikte Meclis-i Vala tarafından İstanbul'dan Zebur Ağa olayın çözümlenmesi için görevlendirilmiş, Zebur Ağa da kendisine verilen görevlendirme neticesinde derhal soruşturma işlemlerine başlamıştır. Zebur Ağa tarafından yürütülen soruşturma işlemleri kapsamında Meclis-i Vala'nın yargılama yetkisine dair hususlardan bahsetmek gerekirse;

Meclis-i Vala'nın yargılama yetkisine dair en büyük görevlerinden biri 3 Mayıs 1840 tarihinde kabul edilen ceza kanununun uygulanması olmuştur. Kanunun işleyişi açısından özellikle yargılama yapılmadan ceza verilmesi konusunda titizlikle hareket etmiştir.²⁹⁹ Meclis-i Vala'nın yargılama yetkisi açısından ayrı bir parantez açılması gereken konulardan bir tanesi ise memurların yargılanmasının Meclis-i Vala tarafından yerine getirilmesidir. Artan rüşvet suçlar, yapılan usulsüzlükler, görevin kötüye kullanımı kapsamında işlenen tüm suçlar Meclis-i Vala'nın yargılama yetkisine girmiştir.³⁰⁰

Öncelikli olarak somut olayımızda yargılanması istenilen kişiler şehrin önde gelen yöneticileri olan Naib ve Kaza müdürüdür. İncelenmesi gereken kişilerin Osmanlı yargı sisteminde ve Osmanlı bürokrasisinde öneme haiz kimseler olması, yargılamalarında birtakım farklılıkları da birlikte getirmiştir. Kastamonu Meclisine şikayet ihbarı yapıldığı anda öncelikle Naib Ali Efendi ve Kaza Müdürü Emin Bey'in suçlarını inkar etmesi, sebebiyle Meclis-i Vala tarafından görevlendirilen mübaşirin, suçu araştırmaya başlaması 1840 tarihli Ceza Kanunnamesine ve Meclis-i Vala'nın varlık sebeplerine uygun bir şekilde hareket ettiğinin göstergesidir. Aynı zamanda kayınpeder Mustafa'ya yönelik uygulanan cezalara karşı itiraz ettiği, itirazı ile birlikte ise Naib Ali Efendi ve Kaza Müdürü Emin Efendi hakkında şikayette bulunmuş olması Meclis-i Vala'nın somut olaylarda hem üst yargı mercii olarak hem de ilk derece mahkemesi olarak görevini sürdürdüğünün bir başka göstergesidir.

Meclis-i Vala'nın yargı yetkisi ile birlikte incelenmesi gereken bir diğer olgu ise olayın gerçekleşmiş olduğu tarih kapsamında yürürlükte olan 1840 Tarihli Ceza Kanunnamesidir. Bu kanunnamenin getirmiş olduğu en büyük esaslardan biri de

²⁹⁹ SEYİTDANLIOĞLU, s.118.

³⁰⁰ SEYİTDANLIOĞLU, s.119.

“kanun önünde eşitlik” kavramıdır.³⁰¹ Bu kanun ile birlikte keyfi ceza verilmesi uygulaması da sonlandırılmaya çalışılmıştır. Osmanlı’nın bu döneminde aksayan yargılamalar, bürokraside ve yargıda görevli kimselerin mevkilerini kötüye kullanarak adaletin işleyişine zarar vermeleri, halkın adalet duygusuna güvenin azalması Tanzimat döneminde devletin hukuk reformu yapmasının sebeplerinden bir tanesi olduğunu belirtmiştik. 1840 Tarihli Ceza Kanunnamesi ile herkesin kanun önünde eşit tutulacağı, ayrı bir muamele uygulanmayacağı, suçların araştırılmadan, ispatlanmadan keyfi bir şekilde ceza verilemeyeceği düzenleme altına alınmıştır.³⁰² Memur sınıfının ortaya çıkması ve memur sınıfı tarafından devletin hizmet anlayışına ve adaletine sekteye uğratabilecek suçlar açısından özellikle düzenleme yapılmış bu husus 1840 Tarihli Ceza Kanunnamesi başlığında ayrıca incelenmiştir

1. Soruşturma Aşamasında Delillerin Değerlendirilmesi

Somut olayımızın incelenmesinde, Naib Ali Efendi’nin ve Müdür Emin Bey’in soruşturmasında tanık deliline ayrı bir parantez açılması gerekmektedir. Tanık delili, insanların toplu bir şekilde yaşaması ile birlikte her zaman yargılamalar içinde kendine yer bulmuş bir delildir.³⁰³ İddiaların ispatı amacıyla tanıkların beş duyu organı ile bilgi ve görgülerini aktarması ceza yargılamalarında maddi gerçekliğe ulaşmak amacıyla en fazla başvurulmuş delillerden bir tanesi olmasına vesile olmuştur.³⁰⁴ Osmanlı hukuk sisteminde de tanık her zaman oldukça önemli bir konum olmuştur. Hukuk davaları ve ceza davaları için farklı anlamlar taşımış ise de Ceza yargılamaları açısından davada taraf olmayan üçüncü kişilerin görme duygusuna dair bilgi ve görgülerini tarafsız bir şekilde mahkemeye aktarması olarak belirtilmiştir. Klasik dönemde Osmanlı’da tanıklar, tanıkların dinlenme usulleri ve tanık delilinin

³⁰¹ ÖZHAZİNEDAR, Tuğba, “Meclis-i Vela Muhakemat Dairesi Kararlarına Göre Osmanlı Devleti’nde Suçlar”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2012, s.21.

³⁰² CİN, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Hukuku ve Yargılama Usulleri**, s.42.

³⁰³ YURTSEVEN, Yılmaz, “İslam- Osmanlı Muhakeme Hukukunda Şahitlik Delili”, **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, C.2018/2, S.2, s.85-140.

³⁰⁴ BADEM, Samiyet, “Ceza Muhakemesi Hukukunda Tanık”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, S.45, 2021, s.290.

değerlendirilmesi İslam hukukunun çizmiş olduğu çerçevede devam etmiştir. İslam hukukuna ve buna bağlı olarak da Osmanlı hukukunda Şer'i yargılamalarda tanıkların ayırtım gücünün bulunması, görme yeteneğine haiz olması ve olaya bizzat kendisinin şahitlik etmesi başlıca aranan şartlardan olmuştur.

Tanıklık yapabilmenin şartı olarak ise yine tanıkların fiil ehliyetine sahip olması, kör ve dilsiz olmaması, Müslüman olması, erkek olması, adil olması, özgür olması, zina iftirasından dolayı cezalandırılmamış olması, çok dikkatsiz ve uluorta konuşmaması, davaya taraf olmaması, taraflardan biri ile sıkı ilişkilere sahip olmaması şartları aranmıştır.³⁰⁵

Osmanlı döneminde Şer'i yargılamalarda dinlenilecek tanıklarda bu özelliklerin bulunması ile birlikte tanıkların beyanları dosyada delil olarak kullanılabilir, böylelikle maddi gerçekliğe ulaşılabilir. Somut olayımızda Naib Ali Efendi ve Müdür Emin Bey'in inkar etseler dahi kayınpeder Mustafa'ya haksız bir şekilde sopa attıkları tanık delili ile ispatlanmış, yine Ünzile Hanım olaylar ile ilişkili olmasına karşılık kayınpederinin yargılandığı olayda Müdür Emin Bey'in kendisini zorladığı yönündeki ifadeler ile bir bakıma tanıklık yapmıştır. Ünzile Hanım kadın olması sebebiyle Şer'i mahkemelerde aranan tanık vasıflarına uymamış olsa dahi olayların birbirleri ile bağlantılı olması, yaşanan ilk olay kapsamında zina iftirası atmaya zorlanması gibi hususları açıkça belirtmiş olması maddi gerçekliğe ulaşılmasında son derece etkili olmuştur. Ünzile Hanım'ın beyanlarının pozitif hukukta yer alan düzenlemelere göre tanık beyanı olduğu şüphesizdir. Çuhadaroğlu Mehmet Bey'in boşanma kararı sonrası yine Emin Bey'e rüşvet verdiği beyanı da tanık delili ve suçun ikrarı özellikleri taşımakla birlikte Çuhadaroğlu Mehmet'in akıbeti hakkında metinde herhangi bir bilgi verilmemiştir. Ünzile Hanım'ın beyanları dışında dinlenen diğer tanıkların kimlikleri ve vermiş oldukları beyanlara dair somut olayımızda detay bulunmamaktadır.

³⁰⁵ YURTSEVEN, **İslam- Osmanlı Muhakeme Hukukunda Şahitlik Delili**, s.95-101.

2. Darb Suçu Açısından İnceleme

1840 tarihli Kanunname'nin düzenleme yapmış olduğu alanlardan bir tanesi Zaptiye ve Raptiye Memurlarının darp eylemleridir. Şahıslara karşı darp fiilinin işlenmesi suç olarak, sayılmış suçun iftirası dahil herhangi husus için memurların sövme ve darp eylemlerinde bulunamayacağı belirtilmiştir.³⁰⁶ Darp fiili hakkında detaylı bir düzenleme olmamakla birlikte suçun nitelikli halleri ve cezayı azaltıcı sebeplerle de açıkça düzenlenmemiştir. Somut olayda suçun iftirası amacıyla kayınpeder Mustafa'ya yönelik olarak meydana sopa vurulmuş olması, bu hususun tanık beyanları ile sabit olduğu da gözetildiğinde darb suçunun işlendiğine dair şüphe kalmamıştır.

1840 tarihli Ceza Kanunnamesi'ne göre yargıca tazir suçları açısından hapis cezası verebileceği öngörülmüştür. Hapis süresinin ne kadar olacağı ise kanunda belirtilmemiş, yargıcın takdirine bırakılmıştır. Darb fiilinin işlenmesi karşılığında sanığın on beş günden üç aya kadar hapis ile cezalandırılacağı öngörülmüş olup bu yaptırımlar İslam hukukundan yola çıkılarak belirlenmiştir.³⁰⁷

3. Rüşvet Suçu Açısından İnceleme

Osmanlı'da rüşvet sorununun temelleri Tanzimat öncesi dönemlere kadar dayanmaktadır. II. Mahmud zamanı rüşvet sorunları 1838 Tarihli "Tarik-i İlmiyye'ye Dair Ceza Kanunnamesi ile çözümlenmeye çalışılmış, rüşvet sorununa ilişkin birçok düzenleme yapılmıştır.³⁰⁸ Tanzimat döneminden sonra Osmanlı Devletinde en çok uğraşılan konulardan bir tanesi rüşvet sorunu olmuştur. Tanzimat fermanında da rüşvet sorunundan bahsedilmiş, hazırlanacak ceza kanunları ile rüşvet sorununun çözülmesi gerektiğinden bahsedilmiştir.³⁰⁹ Tanzimat fermanında bahsedildiği üzere 1840 Tarihinde hazırlanan kanunnamede rüşvet suçuna ilişkin olarak düzenlemeler

³⁰⁶ ÖZHAZİNEDAR, s.55.

³⁰⁷ ÖZTÜRK, Sevcan, XIX. Yüzyıl Osmanlı Ceza Sisteminde Dönüşüm: Zindandan Hapishaneye Geçiş, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın,2014, s.70.

³⁰⁸ ÇADIRCI, Musa, "Tanzimat 'ın ilanı Sıralarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Kurumu ve 1838 Tarihli "Tarik-i İlmiyye'ye Dair Ceza Kanunnamesi", DTCF Tarih Araştırmalar Dergisi, C.14, S.25. 1981, s.140-141.

³⁰⁹ AKGÜNDÜZ, Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması, s.45.

hayata geçirilmiştir. Bu çabalar ise rüşvet sorununu çözmek için yeterli olmamış, Cumhuriyetin ilanına kadar kanayan bir yara gibi devam eden rüşvet sorunu, ne kadar düzenleme yapılsa da istenilen sonuçlar bir türlü alınamamıştır.³¹⁰

1840 Tarihli Ceza Kanunnamesinde rüşvet suçu beşinci fasılda düzenlenmiştir. Rüşvet suçu hakkında kanunnameye yer alan düzenlemede, memurların yeterince maaş aldığı, daha fazlasına ihtiyaç duyulmaması gerektiği buna rağmen rüşvet alan olursa alınan rüşvetin hazineye aynen iadesi olacağı ve failin cezası düzenlenmektedir. Bununla birlikte rüşvet verenin de rüşvet alan ile aynı cezaları alacağı, rüşvet alan memur ya da makam sahiplerinin görevlerinden ihraç edilmesi veya rütbe ve kademelerinin düşürüleceğinden bahsedilmiştir. Cezaların infazı olarak ise kürek cezası ve memur değilse ilerleyen yıllarda memur olamayacağı belirtilmiştir.³¹¹ Son olarak ise hangi hediyelerin adetten olduğundan bahsedilmiştir.

1840 Tarihli Ceza Kanunnamesi'nde yer alan rüşvet suçlamalarının yaptırımını özellikle memurlar hakkında idari disiplin yaptırımlarına benzemektedir. Kaldı ki 1840 Tarihli kanunnameye memurlar hakkında getirilen hükümler kimi yazarlarca da memurların idari yükümlülüklerini belirten idari bir kanun olduğu yönündedir.³¹²

Somut olayı incelediğimizde ise Müdür Emin Bey'in Ünzile Hanım'ın hukuka aykırı boşamaları sonrası Çuhadaroğlu Mehmet beye satması sonucu rüşvet aldığı hem tanık beyanları ile hem de rüşvet verenin ifadeleri ile sabittir.

Yapılan yargılama sonucunda da rüşvet suçundan suçlu bulunmuş, bu suçlamaların neticesinde Naib Ali Efendi ve Müdür Emin Bey görevlerinden alınmış, Emin Bey kürek cezasına çarptırılmıştır. Rüşvet suçlamalarına yönelik olarak zimmetine para geçirip geçirmediği hususu için ayrıca bir tahkikat yapılması gerektiği eğer zimmetine bir para geçirmiş ise bu paranın geri alınmasına hükmedilmiştir.

³¹⁰ KELEŞ, Erdoğan, "Tanzimat Dönemi'nde Rüşvetin Önlenmesi İçin Yapılan Düzenlemeler (1839-1859)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24, S.38, 2005, s.279.

³¹¹ CANDAN, s.77.

³¹² BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 17. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 174- 175.

4. Görevi Kötüye Kullanma Suçu Yönünden İnceleme

1840 tarihli kanunnamede görevi kötüye kullanma suçu açıkça düzenlenmemiştir. Açık bir düzenleme olmamasına karşılık kanunnamenin ilk maddelerinde kanun önünde eşitlik ilkesi ve sebepsiz ceza verilemeyeceği ilkesinden bahsedilmiştir. Kanunnamede bu ilkelere yer verilmesi keyfi olarak ceza verilmesinin önüne geçilmek istenmesidir. Bu duruma bağlı olarak dolaylı yoldan da olsa kamu görevlilerinin, konumlarını, nüfuzlarını ve görevlerini kötüye kullanması engellenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda görevini ve nüfuzunu kullanarak Ünzile Hanım'ın alıkoyulması, Ünzile Hanım'ın korkutularak kayınpederine iftira attırılması, kayınpeder Mustafa'nın haksız yere tutuklanması, kendi konağında pranga vurulması gibi sebepler ile mağdur eden Naib Ali Efendi ve Müdür Emin Bey görevi kötüye kullanma suçlarından suçlu bulunmuşlardır.

IV. İNFAZ AŞAMASININ İNCELENMESİ

Somut olayda ismi geçen cezalar pranga, hapis ve kürek cezalarıdır. Somut olay incelenirken sadece bu cezalar hakkında bilgiler verilecektir.

A. Pranga Cezası

Ağır suçluların kaçmasının önlenmesi, ayaklarına zincir ve ağır bir cisim bağlanarak hapsedilmesi şeklindeki infaz sistemine prangabentlik denilmiştir.³¹³ Prangabentlik cezası çok sık başvurulmasa da ağır suçlar için belirtilen infaz yöntemlerinden birisi olmuştur.³¹⁴ Bir isyan ya da ihtilale dahil olunması durumunda toplumsal bir boyutu olması sebebiyle kalpazanlık suçu, yaralama, yol kesme, iftira, cinayet işleme, öşür ödememe, yalancı şahitlikte bulunma, askerlikten firar etme gibi suçlar için öngörülmüştür. Tüm bu suçlara ek olarak ise yine İslam Dini'nin

³¹³ AVCI, Mustafa, "Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bir Bakış", **SÜHFD**, C.24, S.3-4, 2004, s.159.

³¹⁴ POYRAZ, Özlem, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ağır Cezaları Gerektiren Suç Sebepleri Üzerine Bir Tetkik (1839-1861)", **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.20,S.3, 2022, s.315.

korunması amacıyla da İslam aleyhinde propaganda yaparak kitap yazma gibi suçlar pranga yöntemiyle cezalandırılmıştır.³¹⁵

Somut olayda yaşanan Naib Ali Efendi ve Müdür Emin Bey kayınpeder Mustafa'yı etki altına alıp iradesini etkilemek için yargılanacağı günün önceki gecesinde prangaya vurmuştur. Bu kapsamda kesinleşmiş bir karar olmadan bu şekilde ağır suçlar için prangabentliğin uygulanması infaz açısından da bir hukuka aykırılık içermektedir. Naib Ali Efendi ve Müdür Emin Bey'in yargılanmasında ise işlemiş oldukları rüşvet, zina iftirası, görevi kötüye kullanma, darb fiililerin cezası normal şartlar altında prangaya vurulması olsa da infazın çekileceği Kastamonu ilinde infazın uygulanması açısından çevresel imkansızlıkların olması sebebiyle kürek cezası verilmiştir. Pozitif hukukumuzda yer alan infaz sisteminde bu şekliyle bir ceza kalmamıştır.

B. Hapis Cezası

Hapis kelimesi, kelime kökeni itibariyle alıkoymak, engellemek anlamlarını taşıyan habs kelimesinden türemiştir.³¹⁶

Osmanlı'da hapis cezaları Tanzimat dönemine kadar hafif ve orta dereceli suçlar için uygulanmıştır. Bir takım kararlarda da hapis kelimesi yerine zindana atmak, zindana koymak gibi ibarelere yer verilmiştir.³¹⁷ Osmanlı döneminde hapis cezası aynı günümüzde olduğu gibi toplumun huzurunu bozan, kişilere ve devlete zarar verecek davranışlarda bulunan kişilere uygulanmaktadır. Bu tür davranışlarda bulunan kimselerin serbest kalması toplum hayatına ve toplumu oluşturacak kişilere zarar verme ihtimali bulunduğu için yaşamış olduğu yerden uzaklaştırılmış, farklı bölgelerde yer alan kalelere gönderilerek cezaları infaz edilmiştir. Hapis cezası da aynı sürgün cezası gibi yapılan eylemlerin karşılığında kişilerin cezalarını çekmesini sağlayarak toplumun adalete olan güveni tesis edilmeye çalışılmıştır. Cezalandırma işlevinin yanı sıra kişileri ıslah ederek tekrar topluma kazandırma isteği de hapis

³¹⁵ HANİLÇE, Murat; ŞEYHOĞLU, Ersin, "Osmanlı Devleti'nde Bir Ceza İnfaz Kurumu Olarak Hapishaneler ve Kadınlar", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.4, S.2, 2020, s.411.

³¹⁶ BARDAKOĞLU, Ali, "Hapis", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.16, 1997, s.54-64.

³¹⁷ AKMAN, s.108.

cezasının bir başka amacı olmuştur.³¹⁸ Tanzimat dönemine kadar modern olmayan hapis cezaları Tanzimat 'ın ilanı, kanunname hareketleri ve hukuk reformları sayesinde modernleşmeye başlamış Avrupa hukuk sisteminde yer alan hapis cezaları çizgisine gelmiştir.³¹⁹

Hapis cezası kavramı aynı zamanda tutukluluk tedbirinin uygulanması kapsamında da ifade edilmiştir. Somut olayda kayınpeder Mustafa'nın yargılamasının tamamlanmadan hapse atılmış olması infaz sisteminin kötüye kullanıldığını göstermekteyken Müdür Emin ise işlemiş olduğu suçlar sebebiyle önce Kastamonu ilinde hapse atılmış akabinde de işlemiş olduğu suç türleri nazara alınarak normalde pranga cezası verilmesi gerekirken kürek cezası verilmiştir.

Pozitif hukukumuzda ise hapis cezası suçun ve mahkumların türüne göre ayrılmakla birlikte adli para cezası ve güvenlik tedbirleri ile birlikte uygulanan infaz türlerinden birisidir. Somut olayda bahsi geçen suçların hepsinin cezası hapis cezası olarak uygulanmaktadır.

C. Kürek Cezası

İslam hukukunda ve örfî kanunlarda kürek cezaları ile ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır. 16. Yüzyıl ile birlikte Osmanlı gemilerinin sayısının artması durumu karşısında kürekçi ihtiyacı doğmuş, kürekçi ihtiyacının giderilmesi amacıyla mahkumlara örfî bir ceza türü olan kürek cezası verilmeye başlanmıştır.³²⁰ Kürek cezası, Osmanlı infaz şeklinin en ağır olduğu infaz türlerinden bir tanesidir.³²¹ Kürek cezalarının bir önemli özelliği de asli cezası farklı olan suçların kürek cezalarına çevrilebilmesi durumudur. İnfazın bu şekilde çevrilmesi geniş anlamda yorumlanmış

³¹⁸BAYTİMUR, Oğuz Süha, **Osmanlı Devletinde Kalebend ve Sürgün Cezalarının Uygulanmaları İle Mahkumların Serbest Bırakılmaları (1789-1839)**, Ed. GEDİKLİ, Fethi, İstanbul Üniversitesi 2. Türk Hukuk Tarihi Kongresi I. Cilt, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2016, s.838.

³¹⁹ HANİLÇE, ŞEYHOĞLU, s.413.

³²⁰ İPŞİRLİ, Mehmet, "Kürek Cezası", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.Ek-2, s.112-114.

³²¹ KILINÇ, Ahmet, "Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Uygulanan Kürek Cezasının Hukuki Tahlili", **Bellekten**, C.79, S.285, 2015 s.534.

normalde daha hafif infazı gereken suçlar da dahi infaz şekli kürek cezasına çevrilebilmiştir.³²²

Somut olayımızda da Müdür Emin Efendi hakkında pranga cezası verilecekken hapishanelerin yoğun olması sebebiyle infaz iki yıl kürek cezasına çevrilmiştir. Pozitif hukukta ise kamu yararına çalışma infaz şekli olarak hapis cezası ile birlikte öngörülüşken, mahkumların insan haklarına aykırı bir şekilde infazlarını tamamlaması yasaklanmıştır. Kürek cezası da günümüz hukuk dünyasında insan haklarına aykırı bir düzenleme olduğu kanaatiyle uygulanmamaktadır.

³²² BAYTİMUR,s.840.

SONUÇ

Osmanlı hukuk sistemi temelleri İslam hukukundan olan bir sistemdir. İslam hükümlerinin gereğini yerine getirmek için kendisinden önce gelen Abbasiler, Selçuklular gibi İslam devletlerinin kurallarını benimseyen Osmanlı, devlet nizamının getirmiş olduğu uygulamalarla birlikte kendine has hukuk sistemini yaratmayı başarabilmiştir.

Osmanlı'nın hukuk sistemi incelenirken Osmanlı'nın kuruluşundan Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar geçen sürece klasik dönem ismi verilirken, Tanzimat Fermanı'ndan Cumhuriyetin ilanına kadar geçen sürece ise Tanzimat dönemi olarak bir ayrıma tabi tutulmuştur. Klasik dönem Osmanlı yargılamasının en önemli sujeleri ise şeyhülislam, kazasker ve kadılardan oluşan ulema sınıfıdır. Şeyhülislam Osmanlı yargılamasına fetvaları ile katkıda bulunmuş, yargılamaya dahil olmamışlardır. Şeyhülislam, ulema sınıfının başı olarak değerlendirilmiş ancak aktif bir görev üstlenmemiştir. Ulema sınıfında önemli görev ve rütbelerdeki kişilerin atamalarını üstlenen şeyhülislam, örfi hukukun gelişimi açısından ise oldukça önemli bir göreve sahiptir. Şeyhülislamın vermiş olduğu fetvalar örfi hukuk uygulanırken asli kaynaklardan biri olarak değerlendirilmiştir. Şeyhülislamın konumunun giderek güçlenmesi Osmanlı'da güç dengelerinin değişmesine sebebiyet vermiş, eylem ve işlemlerini meşru kılmak isteyen padişah ve üst düzey yöneticiler şeyhülislamdan alınan fetvaları dayanak göstermişlerdir. Bu fetvaların hukuka uygunluk onayı taşıma özellikleri, şeyhülislamın iktidar çekişmelerindeki grupların şeyhülislamı meşru dayanak olarak görmelerine sebebiyet vermiştir.

Kazaskerler ise aktif yargılamaya yetkili makamlar olarak, icrai anlamda ulemanın gerçek başı konumundadır. Kadıların atanması, ordu kadılığı görevlerini üstlenmesi, yargılama yapmış oldukları Çarşamba, Cuma, Kazasker divanları yargılamaya katkıları açısından kazaskerleri ayrı bir konum altına almaktadır. Bu divanlarda hem verilen kararlar itiraz üzerine incelenirken, para ve konu bakımından önemli olan uyuşmazlıklarda ilk derece mahkemesi olarak yargılama yapılmıştır.

Kadılar ise yargılamaların esas görevlisi olarak görevlerini sürdürmüşlerdir. Karşlarına gelen somut uyuşmazlıkları Şer'i hükümler çerçevesinde gidermişlerdir.

Kadınların görevleri sadece yargılamalar ile sınırlı kalmamış, yönetsel ve idari olarak da görevlerini yerine getirmiştir. Belediyenin zabıta işlemleri, imar hususlarının incelenmesi, esnafın denetlenmesi gibi görevleri kadınların yönetsel görevlerine örnek verilebilmektedir. Kadınların görevlerinin yanı sıra kadınların, kadı olabilmesi gerekli kriterleri de karşılayabilmesi Osmanlı döneminde en çok önem verilen konulardan bir tanesi olmuştur. Kadınların on sekiz yaşından büyük, İslami bilgileri iyi bilen, tarafsız, akıl baliğ olması gibi özellikleri taşıması gerekirken, hukuk eğitimini de noksatsız bir şekilde tamamlaması gerekmektedir. Bu özelliklerin ilerleyen aşamalarda tam olarak karşılanamaması Osmanlı yargı sisteminin bozulmasının nedenlerinden bir tanesidir.

Kadınların, adalet sisteminin temel direği olması hususunda yardımcı sujerler de yargılamaların etkinliği açısından oldukça hayati bir öneme sahiptir. Naibler kadınların olmadığı zamanlarda kadınların görevini üstlenmiş, basit birtakım davaları yürütüp sonuçlandırmıştır. Şuhudu'l Hal isimli görevliler, yargılamaları izleyen ancak yargılama üzerinde etkisi olmayan görevli kimselerdir. Yargılamaları yapan kimselerin daha dikkatli olması sonucunu ortaya çıkarmışlardır. Muhzır günümüzdeki mübaşirlerin görevini üstlenmekte iken, katipler kararların not edilmesini ve sicillerin tutulmasını sağlamıştır.

Klasik dönem yargılama faaliyetlerinde bir diğer önemli husus ise Osmanlı bünyesinde yaşayan gayrimüslimler olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı güç kaybı neticesinde gayrimüslimlerin yargılamalarına ilişkin olarak konsolosluk mahkemeleri gibi farklı mahkemeler kurulmuş, gayrimüslimlerin kendi aralarında doğan davalar, gayrimüslim temsilcilerin de olduğu bu mahkemelerde çözümlenmiştir.

Gayrimüslimlerin hukuki statüleri kapsamında yabancı ülkelerin Osmanlı üzerinde baskıları artmış, gayrimüslimlerin hukuki konuları kullanılarak, yargılamaların bizzat Osmanlı mahkemeleri aracılığı ile yürütülmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Osmanlı'nın, devlet işleyişinin kötü gitmesi ile de birlikte bu durumdan kurtulabilmek adına ıslahat fikirleri gündeme gelmiştir. Reform ve ıslahat fikirleri genellikle askeri ve devlet teşkilatlanması konularında gündeme gelmişken,

hukuktan bağımsız bir şekilde reform hareketlerinin yapılamayacağı görülmüş bu kapsamda hukuk reformlarına da ağırlık verilmiştir. Hukuk reformlarına dair dönüm noktası ise Tanzimat Fermanı'nın ilanı olmuştur.

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte, o tarihe kadar süregelen yargılama sisteminde köklü değişiklikler yapılmak istenmiştir. İlk önce merkezi otoritenin kuvvetlendirilmesi ile muhassılların görevlendirmesi gerçekleşmiş, tımar sisteminden vazgeçilerek vergi toplamak adına merkezden görevlendirme usulüne geçilmiştir. Muhassıllara verilen vergi toplama yetkilerinin yanı sıra aynı zamanda yargılama yetkisi verilmiş olması, meclislerin belirli aralıklarla toplanıp özellikle Tanzimat Fermanı'nın uygulanmasına yönelik uyuşmazlıklar, rüşvet ve yolsuzluk suçlamalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Muhassıl meclislerinin ortaya çıkması ile birlikte Nizamiye Mahkemesi'nin de temelleri atılmıştır. Muhassıl meclisleri istenilen sonuçları vermediği gerekçesi ile Memleket meclisleri ismi ile devam etmiş, Memleket meclisleri sonrası Eyalet Meclisleri Talimatnamesi doğrultusunda Eyalet meclisleri kurularak yargılama faaliyetlerine devam edilmiştir. Meclis-i Tahkikatın kurulması ile birlikte ağır ceza gerektirmeyen tüm suç ve cezalar Meclis-i Tahkikler vasıtasıyla sonuçlandırılmıştır. Kurulan bu meclislerin Meclis-i Vala'nın kırsaldaki tezahürü olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Taşra meclislerinde yapılan yargılama faaliyetleri kapsamında iş yükü artmış, tam anlamıyla hukukçu olmayan vali ve kaymakamların kontrolünde olması, yargılama faaliyetlerinin yanı sıra idari işler ile uğraşması ve vergi toplama yükümlülükleri gözetildiğinde yargılama faaliyetlerinin ayrıca kurulacak meclisler ile yürütülmesi gerektiği kararına varılmıştır. Böylelikle nahiyelerde Sulh meclisleri, kazalarda Deavi meclisleri, sancaklarda Meclis-i Temyiz-i Hukuk ve Cinayet meclisleri, vilayetlerde Meclis-i Temyiz-i Hukuk ve Cinayet meclisleri kurulmuştur. 1871 Tarihli Mehakim-i Nizamiye Hakkında Nizamname ile kanun yolları olarak yasal şartlar karşılandığı takdirde bir üst mahkemeye istinaf ve temyiz kanun yolları açılmıştır.

Nizamiye mahkemeleri, İslam hukuku ve Osmanlı klasik sisteminde uygulanan tek hakimli yargılama sisteminden sıyrılmış, toplu hakim usulünü benimsemiştir.

Hakimlerin atanması ve aldıkları eğitim süreci de bu doğrultuda değişmiştir. İlk etapta yetişmiş hukukçu sayısının azlığı da gözetilerek Şer'iyeye Mahkemelerinde görev alan kadılar Nizamiye mahkemelerinde de görev almıştır. Daha sonrası Mekteb-i Hukuk'un kurulması ile birlikte, Mekteb-i Hukuk mezunlarının hakim olarak göreve başlamaları uygulaması yerleşmiştir. Nizamiye Mahkemelerinin yargılama sistemine bir diğer önemli etkisi de Müdde-i Umumi ve Muhami mesleklerinin ortaya çıkışıdır. Müdde-i Umumiler savcılık, iddia makamı olarak görev almış, soruşturma aşamasının kovuşturma aşamasından ayrılarak ceza yargılamalarında büyük değişiklikler yaşanmıştır. Muhamiler ise vekil görevi olarak savunma makamını oluşturmuştur. Böylelikle iddia, savunma ve karar mercilerinin temeli atılarak, günümüz ceza yargılamalarına paralel bir şekilde ceza yargılamaları yürütülmeye başlanmıştır.

Nizamiye mahkemelerinin Osmanlı'da yargılamaya başlaması ile birlikte Şer'iyeye mahkemeler varlığını korumuştur. Şer'iyeye mahkemeleri her ne kadar varlığını korumuş olsa dahi sürekli bir şekilde yetkileri daraltılmış, Şer'iyeye mahkemelerinde yer alan yetkiler Nizamiye Mahkemeleri bünyesinde toplanmıştır. İkili mahkeme sisteminin varlığı Osmanlı yargılama sisteminde bir düalliteye sebep olmuştur. Oluşan ikilik yapısı ise Şer'iyeye mahkemelerinin kaldırılmasına dek devam etmiştir. Görev ve yetki konusunda sürekli bir şekilde uyumsuzluk yaşanmıştır. Divan-ı Ahkam-ı Adliyye Nizamnamesi ile birlikte görev ayrımı ilk defa net bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Şer'iyeye Mahkemelerine Ahval-ı Şahsiyye davaları devredilerek geri kalan davalar için Nizamiye Mahkemeleri görevlendirilmiş, böylelikle de Nizamiye mahkemeleri artık Osmanlı'nın esas mahkemeleri olmuştur.

Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte kanunlaştırma faaliyetlerine hız vermiştir. Tanzimat döneminde kabul edilen ceza kanunları Osmanlı'nın yargılamalarında oldukça etkili olmuş, şer'i hükümlerin yanı sıra özellikle Fransa'dan iktisap edilen kanunlar ceza yargılamalarında kullanılmıştır. 1840 Tarihli Ceza Kanunnamesi ile başlayan kanun hareketlerini 1851 Tarihli Ceza Kanunnamesi takip etmiştir. Bu iki kanun birbirine oldukça benzerdir. Avrupa'dan etkilenilse de eski klasik dönem kanunnamelerinin usulünü benimsemiş bu

kanunlarda şer'i hükümlerin etkisi oldukça fazladır. Bununla birlikte kanunların ortaya çıkarılış amacı ise Tanzimat reformlarını korumak, kanun önünde eşitlik ilkesini yerleştirmek ve rüşvet sorununa hukuki bir çözüm bulabilmektir. 1851 Tarihli Kanunname ile yer verilmeyen bir takım suç ve cezalara yer verilmiş, sabit ceza süresi anlayışından vazgeçilerek ceza aralığına yer verilerek buna bağlı olarak da hakime daha geniş bir takdir hakkı tanınmış, infaz düzenlemelerine, tekerrür ve iştirak hükümlerinin düzenlemelerine yer verilmiştir.

1840 Tarihli ve 1851 Tarihli Kanunnameler nasıl ki Tanzimat Fermanı'nın korunması doğrultusunda ortaya çıkmış ise 1858 Tarihli Ceza Kanunnamesi de Islahat fermanının korunması doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Bu süreç kapsamında yolsuzluk ve rüşvet sorunlarına çözüm bulunamamış olması, bu sorunlar için Men'i İrtikap Kanunnamesi 1858 Tarihli Ceza Kanunnamesi'ni etkileyen kaynaklar olarak sıralanabilmektedir. Bu kaynaklara ek olarak ise 1810 Tarihli Fransa Ceza Kanunu'nun içerik ve şekil boyutu iktisap edilmiştir. Ceza kanunnameleri haricinde Mecelle, Kanun-i Esasi, 1879 Tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu, Miyar-ı Adalet gibi kanunlar ceza hükümleri içeren diğer kanunlardır. Ceza uyuşmazlıkları kapsamında, evrensel ceza ilkelerinin Osmanlı kanunlarına yerleşmesi bu kanunlar sayesinde gerçekleşmiştir.

1876 Tarihinde Sinop'un Durağan kazasında gerçekleşen bir olay ise Tanzimat döneminde yapılan yargılamaya, Meclis-i Vala'nın rolüne, hukuk sistemi içerisinde yaşanan sorunlara, bu sorunların ne şekilde giderilmeye çalışıldığına, Osmanlı'nın ceza hukukunun evrensel ilkelerine yaklaşımına dair ışık tutmaktadır. Özet olarak babasını kaybeden Ünzüle Hanım babasının ölüm aylığını alabilmek adına Kaza Müdürü Emin Efendi'ye başvurmuş, kaymakam Emin Efendi ise Ünzüle Hanım'ı alıkoyarak cinsel saldırı fiili gerçekleştirmiştir. Cinsel saldırı fiili sonrası Ünzüle Hanım korkutularak kayınpederi Mustafa'ya tecavüz iftirası atılmış, hukuka aykırı bir şekilde Naib Ali Efendi ile anlaşarak kayınpeder Mustafa'ya ceza verilmiştir.

Kayınpeder Mustafa da cezası sonrası kanun yoluna başvurularak hakkını aramış olayın karmaşıklığı neticesinde Meclis-i Vala tarafından görevlendirilen Zebur Ağa olayın iç yüzünü araştırmaya başlamıştır. Toplanan deliller ve olaya

şahitlik eden kimselerin beyanları neticesinde kayınpeder Mustafa'nın iddialarının doğru olduğu anlaşılmış, Naib Ali Efendi ve Kaza Müdürü Emin Bey'e cezalar verilmiştir. Cezaların verilmesi ve infazın uygulanmasında da dönemin kanun hükümlerine oldukça dikkat edilmiş, adaletin tesisi sağlanmıştır.

Osmanlı'nın yaşamış olduğu değişim süreci, zamanın getirdiği etkiler ile devam etmiş Cumhuriyetin ilanı sonrası değişim isteği oldukça hız kazanmıştır. Avrupa'dan kanunların iktisap edilmesi, laik sisteme geçilmesi ile birlikte yargılama sistemi tamamen değişmiştir. Hukuk bilimi sayısız nedene bağlı bir şekilde değişmeye ve gelişmeye devam edecektir. Bu değişim ve gelişimi anlayabilmek için de geçmişten ders çıkartılmalı yapılan hatalara bir kez daha izin verilmemesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ACAR, Kadir, “Osmanlı’da Taşra Meclislerinin Mülkî ve Hukuki Görevlerinin Ayrılması”, **Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi**, C.2, S.2, 2015, s.1-21.

AK ÇELİK, Hasret, “Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliyye’nin Hukuki ve Siyasi Yetkileri”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016, s.84, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

AKGÜNDÜZ, Ahmet, “Kanunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer’i Tahlili”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, C. 12, S. 1, 1999, s.1-16.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, “1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesinin Hukukî Kaynakları, Tatbik Şekli ve Men’-i İrtikap Kanunnamesi”, **Bellekten**, C. 51, S. 199, 1987, s. 153-192.

AKGÜNDÜZ, Murat, “Osmanlı Devleti’nde Şeyhülislamlığa Bağlı Bir Birim Olarak Meclis-i Tedkikatı Şer’iyye”, **EKEV Akademi Dergisi**, C.8, S. 9, 2004, s. 167-172.

AKGÜNDÜZ, Said Nuri, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 2010.

AKİBA, Jun, “Sharī’a Judges in the Ottoman Nizāmiye Courts, 1864-1908”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, C.51, S.51, 2018, s. 209-237.

AKMAN, Ahmet, “Tanzimat Sonrası Osmanlı Usul Hukukunda Gelişmeler”, **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.8, S.1, 2019, s.431-450.

AKTEL, Mehmet, “Tanzimat Fermanının Toplumsal Yansıması”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.3, S.3, 1998, s. 177-184.

AKYILDIZ, Ali, “Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliyye”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 28, 2003, s.250-251

AKYILDIZ, Ali, “Şura-yı Devlet”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.39, 2010, s. 236-239.

AKYILDIZ, Ali, Meclisi, ”Meşveret”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.28, 2003, s.248-249.

ANBARLI BOZATAY, Şeniz; DEMİR Konur Alp, “Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme”, **MAKU SOBED**, C.6, S.10, 2014, s. 71-89.

APAYDIN, Yunus, “Şahit”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.38, 2010, s.278-283.

ARI, Mehmet Salih, “Osmanlılar’da Şeyhülislamlık Müessesesi”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.1, S.1, 1994, s.170-178.

ARTUK, Mehmet Emin, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunlarından 1840 ve 1851 Tarihli Kanunların İncelenmesi”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S.16, 2013, s. 5-21.

ASLAN, Nasi, “Osmanlı Hukuku Oluşumunda Fetva ve Kaza Münasebeti”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, C.2, S.4 1999, s.85-100.

ASLAN,Nasi;KORKMAZ, Ömer, “Osmanlı Ceza Muhakemesinde Olay Yeri Ön İnceleme –Keşif ve Tahrir- Raporları”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S.33, 2019, s.239-257.

ATAR Fahrettin, “Avukat”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 4, 1991, s.166-167.

ATAR, Fahrettin, “Kadı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.24, 2001, s.66-69.

ATASOY, Samed, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Kanunlaştırma Usulü ve Meclislerin Rolü”, **SÜHFD**, C.10, S.2, 2020, s. 254-274.

AVCI, Mustafa, “Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bir Bakış”, **SÜHFD**, C.24, S.3-4, 2004, s. 87-159.

AVCI, Mustafa, **Türk Hukuk Tarihi**,11. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2022.

AVCI, Mustafa. **Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2004.

AYDIN, Mehmet Akif, “Divan-ı Ahkam-ı Adliyye”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 9,1994, s. 387-388.

AYDIN, Mehmet Akif, “Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 28, 2003, s. 231-235

AYDIN, Mehmet Akif, **Türk Hukuk Tarihi**, 15. Basım, Beta Yayınevi, İstanbul, 2018.

BADEM, Samiyet, “Ceza Muhakemesi Hukukunda Tanık”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, S.45, 2021, s. 289-326.

BARDAKOĞLU, Ali, “Hapis”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.16, 1997, s. 54-64.

BARDAKOĞLU, Ali, “İstishab”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.23, 2001, s. 54.64.

BAYTİMUR, Oğuz Süha, “Osmanlı Devletinde Kalebend ve Sürgün Cezalarının Uygulanmaları İle Mahkumların Serbest Bırakılmaları (1789-1839)”, Ed. GEDİKLİ, Fethi, İstanbul Üniversitesi 2. Türk Hukuk Tarihi Kongresi I. Cilt, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2016.

BERKES, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, 17. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.

BİNGÖL, Sedat, “Osmanlı Mahkemelerinde Reform ve Ceride-yi Mahakimdeki Üst Mahkeme Kararları”, **Tarih İnceleme Dergisi**, C.20, S.1, 2005, s. 19-38.

BİNGÖL, Sedat, **Tanzimat Devrinde Osmanlı’da Yargı Reformu (Nizamiye Mahkemelerinin Kuruluşu ve İşleyişi, 1840-1876)**, AÜEF Yayınları, Eskişehir, 2002.

BİNGÖL, Sedat, **Tanzimat Sonrası Taşra ve Merkezde Yargı Reformu, Osmanlı, C: VI**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

B.O.A., İ.MVL. 166 / 4922 (1850) orijinal kaynak, aktaran ve çeviren, AKSİN, Ahmet, MARAL, Emrah , **Osmanlı Devletinde Irza ve Namusa Karşı İşlenen Suçlar ve Uygulanan Cezalar**, Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016.

BOZKURT, Gülnihal, **Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020.

BOZKURT, Argun, **Hukukun Öyküsü**, 2. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2018.

BULUTLU, Bünyamin, Ömer Hilmi Efendi ve Mi’yar-ı Adalet Adlı Eseri, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 2018, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

CANDAN, Rabia Beyza, “1840 Tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu İncelemesi”, **Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.1, S.1, 2015, s. 61-81.

CEYHAN, Muhammed, “Tanzimat Dönemi Sonrası Şer’iyye Sicil Defterlerinin Muhteva ve Diplomatik Açından Tahlili”, **OTAM**, S.29, 2011, s. 49-82.

CEYLAN, Ayhan, “Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliyye’de Yargı”, **AÜEHFD**, C.13, S.1-2, 2004, s.23-48.

CİN, Halil, AKYILMAZ, Gül, **Türk Hukuk Tarihi**, 11. Baskı Sayram Yayınları, Konya, 2019.

CİN, Halil, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Hukuku ve Yargılama Usulleri, 150. Yılında Tanzimat**, TTK Yayınları, Ankara, 1992.

ÇADIRCI, Musa, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013.

ÇADIRCI, Musa, “Tanzimat 'ın ilan Sıralarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Kurumu ve 1838 Tarihli "Tarik-i İlmiyye'ye Dair Ceza Kanunnamesi”, **DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.14, S.25. 1981, s.139-161.

ÇAĞ, Galip; ÖZTÜRK Funda, “Osmanlı Devleti’nde Adli Modernleşme: Tanzimat Döneminde Dava Vekilliği (Avukatlık) ve Baronun Ortaya Çıkışı”, **Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches**, C.6, S.2, 2021, s. 537-560.

DEMİR, Abdullah, **Mufassal Türk Tarihi**, 1. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2019.

DİKEN, Kadir, “Osmanlı Devleti’nde Bir İdari Modernleşme Kurumu Olarak Meclis-i Ali Tanzimat (1854-1861)”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2012, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

DOĞAN, İsmail, “Klasik dönem Osmanlı Mahkemeleri”, **Kafdağı Dergisi**, C.4, S.2, 2019, s. 194-217.

DOĞANGÜZEL, Betül, “Tanzimat Döneminin Şer’iyye mahkemelerine Kadıların Değişim Sürecine Etkisi”, **Adalet Dergisi**, S. 62-63, 2019, s. 49-66.

DURHAN İbrahim, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler”, **EÜHFD**, C.12, S.3-4, Erzincan 2008, s.55-110.

DURHAN, İbrahim, “Dîvan-ı Hümayun’un Yargı Yetkisi”, **AÜEHFD**, C.4, S.1-2, 2000, s. 59-78.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, **Osmanlı Mahkemeleri Tanzimat ve Sonrası**, 2. Baskı, Arı Sanat Yayınları, İstanbul, 2017.

ERASLAN, Zeki, “Şura-yı Devlet’ten Danıştay’a Yapısal ve Fonksiyonel Dönüşüm”), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

ERCAN, İsmail, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Themis Yayınları, 30. Baskı, Ankara 2019.

EŞİYOK, Bülent Ali, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Dünya Ekonomisine Eklemlenmesinde Bir Dönüm Noktası: 1838 Serbest Ticaret Anlaşması”, **Mülkiye Dergisi**, C.34 S.266, 2010, s.67-108.

FENDOĞLU, Hasan Tahsin, “Kamu Denetçiliği Kurumu ve Osmanlı”, **Adalet Dergisi**, S.62-63, 2019, s. 161-188.

FENDOĞLU, Hasan Tahsin, “Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, **Yeni Türkiye Yayınları, Osmanlı Özel Sayı**, C. 6, Ankara, 1999. s. 453-469.

GEDİKLİ, Fethi, Nizamiye Mahkemelerinin Kuruluşu, Yapısı ve Hukuk Yargılama Usulü, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,1989, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

GENÇOĞLU, Mustafa, “1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.2, S.1, 2011, s.29-50.

GÖKCEN, Ahmet, “1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Kanun-ı Muvafakatı”, **SÜHFD**, C. 4, S. 1-2, 1994, s. 203-288.

GÖKCEN, Ahmet; ÇAKIR, Kerim, “Ceza Muhakemesinde Delil, Delillerin Muhafazası, Toplanması, Değerlendirilmesi ve Delil Yasakları”, **D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.21, Özel Sayı, 2019, s. 2911-2951.

GÖKCEN, Ahmet, Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 1989, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

GÜNDÜZ, Mehmet, Osmanlı Devleti Divan-ı Hümayun Kararları (1679-1680), **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 1995, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

HANİLÇE, Murat; ŞEYHOĞLU, Ersin, “Osmanlı Devleti’nde Bir Ceza İnfaz Kurumu Olarak Hapishaneler ve Kadınlar”, **Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.4, S.2, 2020, s. 405-436.

IMBER, Colin, (Çeviren: Midilli, Muharrem), “Osmanlı Hukukunda Zina”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S.29,2017, s.505-538.

İBRAHİM, Abdülaziz, ”Klasik dönem Osmanlı Hukukunda Şer’iyye Mahkemeleri”, **Kırıkkale Hukuk Mecmuası**, C.2, S.2, 2022, s.577-601.

İLGÜREL, “Mücteba”, Subaşı, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 37, 2009, s.447-448.

İNALCIK, Halil, **Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu**, TTK, İstanbul,1964.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Naib”, **TDV İslam Ansiklopedisi** , C.32, 2006, s.312-313.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Şeyhülislam”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 39, 2010, s. 91-96.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Kürek Cezası”, **TDV İslam Ansiklopedisi**,C.Ek-2, s.112-114.

KAHVECİ, Muhammet, Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdur Hakları, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 2014, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.)

KARABULUT, Emine, “42 Numaralı Rumeli Kazaskerliği ve Rumeli Sadareti Mahkemesi Defteri (H.1034-35 / M. 1625)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul, 2014,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi),

KARAHANOĞULLARI, Onur, “Türkiye’de İdari Yargı Tarihi”, Doçentlik Çalışması, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi**, Ankara, 2005.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi V. Cilt Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri**, 11. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2022.

KAŞKA, Hakan, “Ceza Hukuku Müesseselerinin Mecelle’nin Külli Kaideleri ile Açıklanması”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 17, S.1, 2018, s.131-144.

KELEŞ, Erdoğan, “Tanzimat Dönemi’nde Rüşvetin Önlenmesi İçin Yapılan Düzenlemeler (1839-1859)”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.24, S.38, 2005, s. 259.280.

KENANOĞLU, Macit, “Nizamiye Mahkemeleri”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.33, 2007, s.185-188.

KILINÇ, Ahmet, “Bir Meclis-i Vala Hükümü ve Tahlili”, **Adam Akademi**, C.5, S.1, 2015, s. 15-31.

KILINÇ, Ahmet, “Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Uygulanan Kürek Cezasının Hukuki Tahlili”, **Belleten**, C.79, S.285, 2015 s. 531-558.

KILINÇ, Bilal, “Türkiye’de Yargı Reformu Tartışmalarının Tarihsel Arka Plânı: Cumhuriyet Devri Yargı Sisteminin Temeli Olan Nizamiye Mahkemeleri Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, **Genç Hukuk Okumaları**, 2016, s.37-70

KIZILAY, Muhammet Emin, “Osmanlı Devletinde Cinsel Saldırı Suçları: 1869 Vakayı-i Zabtıye Gazetesi Örneği”, **Din Bilimler Akademik Araştırma Dergisi**, C.21, S.2, s. 987-1018.

KOÇ, Mehmet, “Yürürlük (Mahkeme Kararları) Örneklerinden Hareketle Osmanlı Ceza Hukukundaki Fetva- Kaza İlişkisine Bakış”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S.30, 2017, s.117-138.

KOPARAN, Mehmet Reşat, “Bir Koruma Tedbiri Olarak Tutuklama”, **TBB Dergisi**, S.65, 2006, s. 154-172.

KOŞUM, Adnan, “Osmanlı Örfi Hukukun İslam Hukukundaki Temelleri”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.17 S.17, 2004, s. 145-160.

KOYUNCU, Nuran, “Hukuk Mektebinin Doğuşu”, **Ankara Hacı Bayram Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 16, S.3, 2012, s.163-186.

KOYUNCU, Nuran, “İslam Hukukunda ve Osmanlı Hukukunda Şura”, **SÜHFD**, C.15, S.1, 2007, s. 171-249.

KUNDAKÇI KAVAKLI, Sibel, “Osmanlı Mahkemesi: Trabzon Örneğinde (1557-1558)”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, C.14, S.27, 2019, s. 43-72.

KURT, Rumeysa Sena, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi'nde Kaza Yönetiminin İdari ve Yargısal Fonksiyonu, , **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 2019,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

KURTOĞLU, Yasemin, “Osmanlı Hukukunda İspat Vasıtaları”, Doktora Tezi, **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2022, Bursa.

MUMCU, Ahmet, “Dîvan-ı Hümayun”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.9, İstanbul,1994, s.430-432.

MUTAF, Abdülmecit, Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Şuray-ı Devlet (1868-1922/1284-1342), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1997, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ORTAYLI, İlber, **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı**, 10. Baskı, Kronik Yayınları, İstanbul, 2019.

ORTAYLI, İlber, Kadı, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.24, 2001, s. 69-73.

ORTAYLI, İlber, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri, 1840-1880**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Tıpkı Basım, Ankara, 2020, s.34.

OSMANAĞAOĞLU, Cihan, “Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu ve Cezası”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.66, S.1, 2008, s.109-177.

OVACI, Vahap, “İslam Hukukunun Karakteristik Özellikleri”, **Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.7, S.7,2015, s. 69-80.

ÖRSTEN, Seda, Osmanlı Hukukunda Fetva, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara,2005, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ÖZEL, Ahmet, “Müste'men”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.32, 2006, s.140-143.

ÖZHAZİNEDAR, Tuğba, Meclis-i Vela Muhakemat Dairesi Kararlarına Göre Osmanlı Devleti'nde Suçlar, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2012, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ÖZKAYA, Yücel, AKYILDIZ, Ali, “Muhassıl”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 31,2020, s.18-20.

ÖZKENT, Ali Haydar, **Avukatın Kitabı**, Arkadaş Basımevi, İstanbul, 1940.

ÖZKORKUT ÜNAL, Nevin Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti'ne Girişi, **AÜHFD**, C. 52, S.4, 2003, s. 147-154.

ÖZKUL, Yunus Emre, ”Osmanlı Devleti'ndeki Güç İlişkileri Üzerinden Senedi İttifak'a Dair Bir Değerlendirme”, **İzmir Sosyal Bilimler Dergisi**, C.3, S.1, 2021, s. 1-15.

ÖZTÜRK, Sevcan, XIX. Yüzyıl Osmanlı Ceza Sisteminde Dönüşüm: Zindandan Hapishaneye Geçiş, **Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Aydın,2014, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ÖZTÜRK VATANSEVER, Müge, “Osmanlı Ceza Hukukunda Adli Yargılama İlkesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2018, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

ÖZTÜRK, Bahri, **Ana Hatlarıyla Ceza Muhakemesi Hukuku**, Seçkin Yayınevi, 8. Baskı, Ankara 2021.

POYRAZ, Özlem, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Ağır Cezaları Gerektiren Suç Sebepleri Üzerine Bir Tetkik (1839-1861)”, **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**,C.20,S.3, 2022, s. 301-318.

SEYİTDANLIOĞLU, “Mehmet, Yerel Yönetim Metinleri III”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C.5, S.3, 1996, s.67-81.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vela (1838-1868)**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

ŞAHİN, Cumhur, **Ceza Muhakemesi Hukuku Cilt 1**, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2018.

ŞENTOP Mustafa, **Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik**, Kadim Yayınları, 2. Basım, Ankara, 2021.

ŞENTOP, Mustafa, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku(Kanunlar, Tadiller, Layihalar, Uygulama)**, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 2004.

ŞIK, Hüseyin, Türk Adli Yargı Sisteminde Savcılık Kurumu, Yayımlanmamış Doktora Tezi, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Diyarbakır, 2018.

TANÖR, Bülent, **Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, Yapı Kredi Yayınları, 25. Baskı, İstanbul 2019.

TAŞKESİNLİOĞLU, Mehmet Yasin, “Osmanlı Diplomatiğinde Mühür ve Bir Vaka Olarak Sahte Mühür Kullanımı”, **History Studies**, Vol. 9, Issue.4, 2017, s. 183-202.

TORAMAN, Ömer, “Osmanlı Taşra Teşkilatında Yenilikler”, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Diyarbakır, 2002, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

TORUN, Fatih Sadık, “Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanma Süreci (1842-1876)”, **Karadeniz Araştırmaları**, S. 32,2012, s. 81-97.

TURAN, Ali, “Osmanlı Devleti’nde Ceza Muhakemesine Dair Hukuki Bir Düzenleme: Divan-ı Ahkam Adliye’ce Hazırlanan Muvakkat Talimhane”, **SÜHFD**, C. 29 S. 2, 2021, s. 1167-1211.

TURİNAY, Faruk Yasin, 1879 Tarihli Ceza Mahkemesi Kanunu (Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanun-i Muvakkati) Üzerine Bir İnceleme, Hacettepe HFD, C. 11, S. 1, 2021, s.169-228.

UĞUR, Yunus, “Şer ’iyye Sicilleri”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.39, 2010, s. 8-11.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **İlmiye Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2022.

ÜÇOK, Coşkun, MUMCU, Ahmet, BOZKURT, Gülnihal, **Türk Hukuk Tarihi**, 22. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2020.

ÜLKER, İbrahim, “Hukukun Genel İlkeleri Bağlamında Kanun-i Esasi’deki Yargılamaya İlişkin Hükümlerin Değerlendirilmesi”, **SÜHFD**, C. 21, S. 2, 2013, s. 101-124.

ÜLKER, İbrahim, “Osmanlı Ceza Yargılamasında Müstantik (Sorgu Hakimi)”, **Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi**, C.11, S.1, 2023, s.41-57.

ÜNAL ÖZKORKUT, Nevin, “Kapitülasyonların Osmanlı Devleti’nin Yargılama Yetkisine Getirdiği Kısıtlamalar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.53. S,2, 2004, s. 83-94.

VATANSEVER ÖZTÜRK, Müge, “Nizamiye Mahkemeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 13, S. 171, 2018, s. 155-171.

VATANSEVER ÖZTÜRK, Müge, “Osmanlı Devleti’nde Avukatlık (Dava Vekilliği) Kurumu”, **Terazi Hukuk Dergisi**, C. 13, S. 146, 2018, s. 45-53.

YAKUT, Esra, **Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.

YARGITAY 14. Ceza Dairesi’nin 21.10.2019 tarihli, 2016/7761 E. ve 2019/11837 K. Sayılı İlamı

YARGITAY 14. Ceza Dairesi’nin 23.01.2020 tarihli, 2019/4188 E. ve 2020/700 K. Sayılı İlamı

YILDIRIM, Davut, Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku’nda Şahsa Karşı İşlenen Suçlar, **Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2021, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

YÖRÜK, Ali Adem, Mekteb-i Hukuk’un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900), **Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul, 2008, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

YURTSEVEN, Ahmet, **Tanzimat Döneminde Kurulan Meclislerin Osmanlı Modernleşmesine Katkıları**, Karatekin Armağanı, Nobel Yayınları,2021.

YURTSEVEN, Yılmaz; ÇELİK, Naci, “İslam- Osmanlı Ceza Muhakemesi Hukukunda Tutuklama Tedbiri”, **Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:6, S:11, 2018, s. 33-58.

YURTSEVEN, Yılmaz, “İslam- Osmanlı Muhakeme Hukukunda Şahitlik Delili”,**Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, C.2018/2, S.2, s. 85-140.

YÜCESOY, Ayşe Aslı, “ŞURAY-I DEVLET (1868-1876)”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.8, S.2, 2017, s. 187-216.

YÜRÜK, Hüseyin, “Osmanlı Devletinde Adalet Sistemi ve Teşkilatı İçerisinde Bir Örnek Şahsiyet Adliye Nazırı Abdurrahman Nureddin Paşa”, **Adalet Dergisi**, S.65, 2020, s. 631-654.

ARŞİV KAYNAKLARI

Tophane Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H.966-967 / M.1558-1559) C. 143,s. 168, Hüküm No:441.

Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, (H.919-927 / M.1513-1521), C.1, s.136, Hüküm No.88.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, “**Osmanlı Arşivinde Şeyhülislam Fetvaları**”, Yayın No:139, İstanbul, 2015.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-> (Erişim Tarihi 10.10.2023)